

МАУП

ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ ІНСТИТУТ
імені Митрополита Київського і всієї України, Предстоятеля
Української Православної Церкви Блаженнішого Володимира
Приватного акціонерного товариства “Вищий навчальний заклад
“Міжрегіональна Академія управління персоналом”

УКРАЇНСЬКА МОВА І НАЦІЯ

Збірка наукових праць

*(за матеріалами роботи круглого столу
“Українська мова та мовна політика на
сучасному етапі розвитку держави”
(9 листопада 2011 р.)*

Хмельницький, 2012

УДК 811
ББК 812
З 41

Редакційна колегія:

Білий Л. Г., кандидат педагогічних наук, директор ХІ МАУП (голова ред. колегії); **Вашеняк І. Б.**, кандидат історичних наук, доцент, завідувач кафедри загальнонаукових та загальноосвітніх дисциплін ХІ МАУП; **Олійник В. В.**, кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри загальнонаукових та загальноосвітніх дисциплін ХІ МАУП.

Рецензенти:

Мельник Р. М., кандидат філологічних наук (Хмельницька гуманітарно-педагогічна академія);

Петрушенко О. О., кандидат філологічних наук (Хмельницький економічний університет).

Рекомендовано до друку рішенням вченої ради
Хмельницького інституту МАУП
(протокол № 1 від 26 січня 2012 р.)

Українська мова і нація / Збірка наукових праць. – Хмельницький : Вид-во ХІ МАУП, 2012. – 102 с.

У збірці подано наукові статті за матеріалами роботи круглого столу “Українська мова та мовна політика на сучасному етапі розвитку держави”, який відбувся 9 листопада 2011 року. У наукових публікаціях порушуються актуальні мовні проблеми: роль мови в формуванні та самовираженні особистості; розвиток української мови на сучасному етапі; двомовність в Україні та ін.

Адресовано широкому колу читачів, причетних до вивчення сучасної мовної ситуації в Україні: студентам, магістрантам, викладачам вищих навчальних закладів, учням та вчителям загальноосвітніх шкіл.

За зміст статей несуть відповідальність автори. Редакційна колегія не завжди поділяє погляди авторів.

© Хмельницький інститут
Міжрегіональної Академії управління персоналом, 2012

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА.....	5
Білий Л. Г. ПОЛІТИКО-ПРАВОВИЙ СТАТУС НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕЛІТИ В ЄВРОПЕЙСЬКІЙ НАУКОВІЙ ДУМЦІ.....	6
Авсієвич А. В. ЗНАЧЕННЯ МОВИ В ЮРИДИЧНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ.....	8
Бабій Н. В. МОВНА СИТУАЦІЯ В УКРАЇНІ: ІСТОРІЯ І СУЧАСНИЙ СТАН.....	12
Бельська К. Ю., Українець Т. Б. УКРАЇНСЬКА МОВА В УКРАЇНСЬКОМУ ІНТЕРНЕТІ.....	17
Білик Н. В. МОВЛЕННЄВА КУЛЬТУРА ВИКЛАДАЧА.....	21
Вашеняк І. Б. СУЧАСНИЙ СТАТУС УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ.....	24
Вільчинська С. Б. МОВНІ ОСОБЛИВОСТІ ВІТЧИЗНЯНОЇ РЕКЛАМИ.....	27
Гріца О. СЛЕНГ ЯК СКЛАДОВА МОЛОДІЖНОЇ СУБКУЛЬТУРИ.....	31
Гуменюк О. В. ПРОБЛЕМА ДЕРЖАВНОЇ МОВИ В СУЧАСНОМУ СУСПІЛЬСТВІ.....	34
Гундерук Л. М. ФЕНОМЕН КОМУНІКАЦІЇ У СТАНОВЛЕННІ І РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ.....	37
Івановська Т. Б. СУРЖИК ЯК МОВНА ПРОБЛЕМА В УКРАЇНСЬКІЙ ДЕРЖАВІ.....	44
Костенко Д. В. СТАНОВЛЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ.....	47
Михайлова С. В. УКРАЇНСЬКА МОВА ТА КУЛЬТУРА НА ТЕРИТОРІЇ АВТОНОМНОЇ РЕСПУБЛІКИ КРИМ.....	54

Мітягіна С. С.	
ЛІТЕРАТУРНО-ХУДОЖНЯ ДІЯЛЬНІСТЬ Е. ВОЙНИЧ	3
ПОПУЛЯРИЗАЦІЇ УКРАЇНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ.....	59
Назарко І. М.	
УКРАЇНСЬКА МОВА ЧАСІВ КИЇВСЬКОЇ РУСІ.....	61
Олійник В. В.	
УКРАЇНСЬКА МОВА В СУЧАСНІЙ МОВНІЙ СИТУАЦІЇ В УКРАЇНІ: СТАН І ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ.....	63
Парандій В. О.	
ЗНАЧЕННЯ ЕПІФАНІА СЛАВИНЕЦЬКОГО ТА УКРАЇНСЬКИХ ПРОСВІТНИКІВ У СТАНОВЛЕННІ “КНИЖКОВОЇ СПРАВИ” (ДРУГА ПОЛОВИНА XVII ст.).....	67
Петрик Т. М.	
КУЛЬТУРА МОВИ ЕКОНОМІСТІВ.....	75
Причишин Сергій	
ВПЛИВ СТАРОПОЛЬСЬКОЇ МОВИ – МОВИ СПІЛКУВАННЯ МІСТ ПОДІЛЛЯ, ВОЛИНІ ТА ГАЛИЧИНІ В XVI-XIX СТ. – НА РОЗВИТОК СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ.....	77
Прус О. В.	
УКРАЇНСЬКА МОВА ЯК ОСНОВНИЙ ЧИННИК НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ В УКРАЇНІ.....	83
Трофименко К. В.	
ДОСВІД ЗАПРОВАДЖЕННЯ ДВОМОВНОСТІ ОСВІТИ В ЗАРУБІЖНИХ КРАЇНАХ.....	87
Трофименко Т. А.	
БІЛІНГВІЗМ ЯК НЕВІД’ЄМНА ЧАСТИНА СПІЛКУВАННЯ УКРАЇНСЬКИХ ПІДЛІТКІВ.....	90
Юшкевич В. О.	
МОВНЕ СПІЛКУВАННЯ І СОЦІАЛЬНІ РОЛІ КОМУНІКАТОРІВ.....	92
Олійник В. В., Поян Н. В.	
СУЧАСНІ МОВНІ ПРОБЛЕМИ В УКРАЇНСЬКІЙ ДЕРЖАВІ.....	96
ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ.....	100

ПЕРЕДМОВА

9 листопада 2011 року в День української писемності та мови в Хмельницькому інституті МАУП відбулося засідання круглого столу “Українська мова та мовна політика на сучасному етапі розвитку держави”. На круглому столі порушувалися питання, що є болючими та актуальними в час тотальної глобалізації та інтеграції, коли масштабним запитам підпорядковуються інтереси окремих націй і держав. Саме мовні питання є найгострішими та найбільш спекулятивними в період глобальних трансформацій в українській державі.

Мова є однією з форм духовної культури народу, безпосереднім виразником його ментальності. Вона змінюється в просторі та часі, реагуючи на всі зрушення в соціумі й мовній свідомості її носіїв.

Вашій увазі пропонуються наукові статті сучасних українських науковців, зокрема істориків, політологів, філологів, культурологів, юристів та ін., в яких розкриваються різні погляди на наболілі мовні проблеми.

Висловлюємо щиру вдячність усім учасникам засідання круглого столу, всім небайдужим українцям, яких турбує доля сучасної української мови, і які прагнуть долучитися до її розвитку і сприяти її поширенню та процвітанню.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

ПОЛІТИКО-ПРАВОВИЙ СТАТУС НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕЛІТИ В ЄВРОПЕЙСЬКІЙ НАУКОВІЙ ДУМЦІ

Визначення політико-правового статусу національної еліти в європейській науковій думці має велике значення. Ряд вітчизняних та зарубіжних науковців на протязі багатьох років розмірковували над цією проблемою.

Відомі італійські соціологи Г. Моска (1854–1941) і У. Парето (1848–1923) стверджували, що буття нації повинно визначатися національною елітою – самостійною вищою групою людей, наділених особливими якостями, згодом такі положення були викладені в українському трактуванні В. Липинським і С. Томашівським.

Нація у західному, зокрема американському, розумінні часто отожднюється з державою або країною (політичне тлумачення), або з народом (етнічне визначення), то більшість вітчизняних науковців у визначенні нації обирає “середину” позицію, згідно з якою нація розуміється як великий соціокультурний колектив, що детермінується рядом характерних рис, які відрізняють її від нижчих спільнот – племен або етнічних груп. У даному контексті доцільним буде дати визначення нації, запропоноване політологом Е. Смітом, який вирізняє сім характерних рис, що детермінують націю і водночас відтворюють зв’язок між нею і нижчими спільнотами: 1) культурна і мовна диференціація; 2) територія і мобільність; 3) великі розміри; 4) зовнішні відносини; 5) групові відчуття і лояльність; 6) громадянські права, тобто ступінь політизації; 7) економічна інтеграція. Перші дві ознаки визначають плем’я, перші п’ять – етнічну групу, всі сім разом націю. Якщо розуміти націю лише як спілку, яка усвідомлює себе нацією і бажає нею бути, то, в принципі, така нація вже сама по собі буде історичною. Якщо ж вона не є історичною в розумінні усвідомлення, тоді це не нація, а нижча формація – плем’я або етнічна група. Відповідно – наскрізною точкою ступеня і якості стану нації і держави є питання “представництва”, більше того, політичної свідомості і влади, тобто існування еліти, яка творить і підтримує культурне та інтелектуальне життя.

Також Е. Сміт вважає, що важливим елементом політичних еліт будь-якої країни є національна ідентичність, а найочевиднішою політичною функцією національної ідентичності є легітимація запроваджених юридичними інституціями єдиних юридичних прав та обов’язків, які визначають особні вартості й характер нації і відображують прадавні звичаї і обряди народу. Покликання на національну ідентичність становить сьогодні головний засіб легітимізації громадського порядку та солідарності.

Отже, якщо припустити, що насправді в історії активно діють лише окремі індивідууми (еліта), а не нація в цілому, і що еліти можуть виділятися з будь-яких страт суспільства, то можна стверджувати, що взагалі рушієм історії є еліта, яка лише використовує в тій чи іншій мірі народ. Сучасний український історик В. Потульніцький подає наступне визначення еліти: „Еліта – це провідна верства, яка зв’язана перш за все з територією, є патріотом своєї землі і менталітет якої виключає комплекс ідей, пов’язаних із збагаченням і кар’єрою, споживацьким ставленням до держави, а натомість ідентифікується з необхідністю свого росту на своїй власній території. Еліта знаходить можливості для свого відтворення, їй притаманне явище тягlostі еліти. У визначенні еліти центральним поняттям є територія, а не народ. Твердження про те, що центральним поняттям у визначенні еліти є територія не нове. В 60-х рр. XX ст. професор О. Прицак у своїх теоріях брав за основу так званий територіальний принцип своєрідності кожної „місцевої історії”, які лише в сукупності визначають історію націоналізму. Цим принципом раніше широко користувалися ряд істориків, одним з яких був В. Ключевський. У своїй версії історії Росії говорить про те, що територію Росії населяли різні культурні народи які спільними або спадкоємними зусиллями на одній території нагромаджували і створювали єдину власну історію, і єдиним незмінним чинником який їх з’єднував, була територія. В. Липинський в свою чергу вказував на те, що спільної території, мови і належності до однієї етнічної групи недостатньо для створення ефективної національної еліти.

Якщо за феодалізму еліта ідентифікується з певним станом, то в XIX ст. цього вже не спостерігається. В XIX ст. в Європі розвинувся третій стан, який, проте, не дістав свого розвитку в Росії, до складу якої входила більша частина української території. На роль третього стану в Росії і в Україні претендувала інтелігенція, яка не мала матеріальних засобів, хоча вважала, що саме їй повинна належати влада. Якщо в Російській державі проблемою еліт була лояльність імператору, то в її наступниці – державі більшовицькій проблемою еліт (фактично різних груп інтелігенції) була лояльність комуністичній партії.

Засновник консервативної школи в українській політології В. Липинський привніс в українську історичну науку методологію школи еліт, розроблену Г. Моска та У. Парето. Ця методологія ґрунтувалася на таких положеннях: інтерес до лідерських груп суспільства, функцією яких є регулювання соціальних систем; трактування суспільства як своєрідної піраміди, вершину якої складає соціально-політична еліта; узагальнення історії крізь призму ідеї постійної „циркуляції еліт”, тобто динамічного процесу постійної рівноваги й оновлення владних еліт; розуміння еліт як меншин, що витворюють найбільш здатну до історичної ініціативи частину суспільства, спроможну усвідомлено визначати напрями соціальної, політичної та культурної орієнтації, і саме тому формують його керівний

прошарок, беручи на себе зобов'язання щодо виконання певних загальнонаціональних завдань; чітке розмежування традиційних еліт (аристократія, духовенство), й еліт ситуаційних, як звичайних носіїв впливу.

Дослідник висуває і обґрунтовує ідею активної участі національної еліти в Україні в політичному та національному відродженні української держави.

Таким чином, наведений матеріал дозволяє стверджувати: політико-правовий статус національної еліти має велике значення в контексті процесів державотворення; місце та роль національних еліт в процесі державотворення завжди була і залишається предметом гострих наукових дискусій, участь в яких приваблює провідних вітчизняних та зарубіжних науковців; саме національна еліта виступає головним чинником, що забезпечує державотворчий потенціал будь-якого-народу; в різні часи в різних країнах роль національних еліт виконували різні верстви та прошарки населення.

А. В. Авсієвич

*доктор філософії в галузі права
Хмельницького інституту МАУП*

ЗНАЧЕННЯ МОВИ В ЮРИДИЧНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

Основний інструмент мовної діяльності юридичного працівника – слово. Оцінюючи його значення, П. Сергєйч писав: “Слово – велика сила, але треба зауважити, що воно союзник, завжди готовий стати зрадником” [1].

Мова юриста повинна відрізнитися насамперед багатством словникового запасу і словникової чистоти. Якщо в нього бідний словниковий запас, то його промова складається з примітивних і шаблонних слів, йому важко в потрібний момент підібрати саме те слово. Як наслідок, болісні пошуки найбільш підходящих слів є причиною багатослівності, непотрібних повторів, що знижує дієвість мови юриста, а часом викликає роздратування в тих, хто його слухає.

Мета мови судового оратора – найбільш переконливо висвітлити суть справи, відповісти на запитання, яке цікавить людину, так, щоб воно було зрозуміле будь-кому з присутніх у залі судового засідання. Тому необхідно прагнути того, щоб кожне слово було доступним для слухачів. Право взагалі, і мова юриста зокрема, відрізняється достатком спеціальних термінів, виразів, тонкощами словесних зворотів, які часто невідомі і не цілком зрозумілі багатьом пересічним громадянам, присутнім на суді. Коли на них обрушуються такі спеціальні терміни і поняття, безумовно, відомі юристам, як превенція, презумпція, промุลгація, віндикація і т. п., вони не тільки дивуються “вченості” мови юриста, а й внутрішньо обурюються.

Цілком природно, що виключити з юридичної лексики такі терміни і поняття не можна, але користуватися ними потрібно з урахуванням особливостей адресата і конкретної обстановки.

Правильність мови – це дотримання норм сучасної рідної мови. Ненормативне, помилкове вживання окремих слів, словосполучень і цілих фраз характерне, як правило, для просторіччя. Тому виступ, що містить багато ненормативних варіантів, сприймається як такий, що має примітивне забарвлення, а той, хто виступає, як оратор, що не володіє мистецтвом впливати на думки і почуття інших людей.

На жаль, ще часто трапляються промови юристів, в яких думки оформлені дуже недбало, неохайно. Неправильно вжите слово, помилково побудована фраза викликають у слухачів іронічні зауваження, а часом і здивування: “Як же так може виражати свої думки юридичний працівник?” Ось кілька прикладів:

- “Можна вважати, що цей факт більш-менш установлений” (факт мав місце, тобто був або є, або відсутній);
- “Стара судимість обвинуваченого є його негативним мінусом” (але мінус ніколи в природі й у суспільстві не мав позитивного значення);
- “Більша половина шляху нами пройдена” (а хіба половина може бути більшою?);
- “Як я сказав вище...” (помилка, яка зустрічається дуже часто у мові: слова “вище” і “нижче” вживаються в письмовій мові, а в усній необхідно використовувати слова “раніше” і “пізніше”) і т. д.

Погане враження справляє мова судді, прокурора, захисника, якщо в ній присутні “заплатки” або, як їх ще називають, слова-паразити. Це такі вставні слова, як “от”, “значить”, “так би мовити”, “ну”, “взагалі”, “розумієте” та ін. Трапляються в їхніх виступах звороти, що теж засмічують мову. Наприклад: “Кажучи відверто...”, “Чесно говорячи, я скажу...”, “У деякому роді...”, “М’яко висловлюючись, варто зауважити...” та ін.

Обов’язкова умова словникової чистоти мови – правильна вимова і наголос. Усна мова, як відомо, має звукову форму, і один із її показників - правильний наголос у слові. Дрібниць у мові судді, прокурора, адвоката не буває. У зв’язку з цим варто завжди пам’ятати слова К. Чуковського: “Виховання мови є завжди виховання думки”.

Висловлюючи основні умови правильного мислення, логічні закони виявляються в будь-якому міркуванні і безпосередньо впливають на якість мови юридичного працівника.

Судова мова повинна відрізнятися виразністю, що покликана підвищити дієвість її сприйняття. Поняття “виразність мови” достатньо широке і містить у собі:

- емоційну виразність (експресивність), прояви почуттів. Слово юриста несе не тільки думки, а й почуття, що виступають в єдності. Слово, яке вимовляється безсторонньо і байдуже, втрачає свій вплив. У “Правилах

вищого красномовства” відомий державний діяч і оратор М. Сперанський (1772-1839) відзначав, що “...основа красномовства. суть пристрасті. Сильне відчуття і жива уява для оратора необхідні цілком”. Він підкреслював, що спокійна душа “зовсім інакше споглядає предмети, інакше мислить, інакше звертається, інакше говорить, ніж душа, що зворушена пристрастю” [2]. Ось ще одне його цікаве судження: “Під пристрасним у слові я розумію ті місця, де серце оратора говорить серцю слухача, де уява запалюється уявою, де захоплення народжується захопленням. Оратор повинен бути сам пронизаний пристрастю, коли хоче її породити в слухачеві” [2].

Щирість, щиросердне хвилювання (у розумній мірі!) імпонують слухачам і викликають у них відповідні почуття;

- лексичну промовистість – використання образних слів і словосполучень, словесних зворотів, яскраво сформульованих виразів, застосування прислів’їв і приказок тощо;

- фонетичну промовистість – чітку і ясну вимову, зміну гучності і ритму. Інтонація збагачує зміст слова, забезпечує краще його сприйняття. Промова на одній ноті стомлива не тільки для слухачів, а й для того, хто говорить (працюють ті самі м’язи мовного апарату). Зміна гучності і ритму посилюють промову, але не можна переходити на крик, бо як говорить східна мудрість: “Якщо ти кричиш, значить ти не правий і слабкий”.

Загальна порада, по А. Коні, така: “Говорити слід голосно, ясно, чітко, не монотонно, по можливості виразно і просто. Тон промови можна підвищувати або знижувати залежно від змісту і значення даної фрази і навіть окремих слів” [3].

Промова юриста може бути часом стриманою або піднесеною емоційно, усе залежить від того, які завдання вона покликана вирішити. Наприклад, у промові про навмисне вбивство цілком припустима неоднозначність емоційної виразності і стриманості до вираження співчуття й обурення. Такий підхід пояснюється тим, що в подібній промові на перший план виступають точність у висвітленні подій, моральна оцінка, аналіз мотивів, що призвели до трагічної розв’язки. А в судовій промові, пов’язаній з економічним злочином, навряд чи необхідно виражати емоції при аналізі різноманітних цифр, висновків перевірки, хоча в окремих випадках, якщо це доречно, можна підвищити емоційність висловлювань.

Стислість і жвавість – теж важливі складові судової промови. Захоплення викликають адвокати і прокурори, судді й експерти, які вміють сказати жваво і стисло. Навпаки, утомлює слухати водянисті промови, багатослівні виступи. Як приклад лаконічної промови розглянемо виступ видатного судового оратора, адвоката Ф. Плевако. Письменник В. Вересаєв у спогадах розповідав, що Ф. Плевако взявся захищати бабусю, яка вкрала чайник. Прокурор, боячись красномовства Плевака, вирішив вибити в нього з рук головні козири. Він сам сказав, що підсудна хвора, бідна і стара. Але,

стверджував прокурор, власність священна, на ній тримається держава, а тому стару потрібно судити.

Піднявся Ф. Плевако. Він виголосив: “Багато бід, багато випробовувань довелося пережити Росії за її більш ніж тисячолітнє існування. Печеніги терзали її, половці, татари, поляки. Усе витерпіла, усе переборола Росія, тільки міцніла і росла від випробувань. Але тепер, тепер... Бабуся вкрала чайник ціною в 30 копійок. Це вже Росія, звичайно, не витримає, від цього вона загине безповоротно” [4].

Говорити стисло – велике мистецтво, і воно не приходить само собою. Народний вислів прадавніх людей гласить: “Живе слово наполовину належить тому, хто його слухає”. Важко з цим не погодитися. Вимога говорити живим словом – вимога до будь-якого виступу юриста на судовому засіданні. Живе слово на відмінність від читаного або завченого народжується в той час, коли оратор викладає чергову думку. Про таких юристів говорять: очевидно, що він думає і говорить, говорить і думає; коли він зупиняється, обдумуючи свої фрази, то змушує думати й інших учасників судового розгляду. На цій основі базується увага слухачів до промови юриста: їх зв’язують спільні думки. Цінність промови судді, прокурора, адвоката визначається її індивідуальністю, вираженою у визначених особливостях, у наявності так званої “родзинки”. Розвиваючи свою промову, збагачуючи її і постійно коригуючи, юридичний працівник може зробити її грамотною, логічною, виразною, лаконічною і живою, що забезпечить більш високу дієвість його усних виступів.

Література

1. Сергеич П. Искусство речи на суде. - М. : Юрид. лит., 1988. - 384 с.
2. Сперанский М. М. Правила высшего красноречия // Режим доступа: http://imwerden.de/pdf/speransky_pravila_krasnorechija_1844.pdf.
3. Кони А. Ф. Избранное / Сост., вступ. ст. и примеч. Г. М. Миронова и Л. Г. Миронова. - М. : Сов. Россия, 1989. - 496 с.
4. Плевако Ф. Н. Судебные речи. Судебные речи известных русских юристов. Сб. - Издание второе, исправленное и дополненное. - М., Государственное издательство юридической литературы, 1957. – 350 с.

МОВНА СИТУАЦІЯ В УКРАЇНІ: ІСТОРІЯ І СУЧАСНИЙ СТАН

Мовне питання є важливою складовою ширшої проблеми – проблеми української ідентичності, позаяк багато хто вважає мову підґрунтям цієї ідентичності. Саме тому це питання в ретроспективному плані “намертво” вплетене в історію пошуків, обстоювання та відстоювання згаданої ідентичності українців.

Сучасна мовна ситуація в Україні є насамперед результатом тривалої війни проти української мови, української ідентичності й української державності, яку Росія розпочала після 1654 р. Нині часто згадуваний циркуляр міністра внутрішніх справ імперії Павла Валуєва від 18.07.1863 р. був своєрідним симптомом того, що попри всі перешкоди українська мова існувала й розвивалась [4].

Мовне питання тісно ув’язувалося з політичним, з тими “сепаратистськими” задумами, у яких звинувачували українців, підбурюваних (на переконання багатьох поколінь московських політиків, чиновників і аналітиків) поляками, австрійцями і німцями з ворожими намірами щодо Росії. Примітним етапом у розвитку антиукраїнської політики стала поява в 1876 р. Емського указу. Цим документом, підписаним царем Олександром II у німецькому місті Емсі, вимагалось [5]: “1) Не допускати ввозу в межі Імперії і без особливого на те дозволу будь-яких брошур, що видавалися за кордоном малоросійською говіркою; 2) друкування і видання в Імперії оригінальних творів тією самою говіркою заборонити, за винятком лише: а) історичних документів і пам’яток і б) творів художньої літератури, але з тим, щоб під час друкування історичних пам’яток обов’язково зберігався правопис оригіналів; у творах же художньої літератури не допускати жодних відступів від загальноприйнятого російського правопису, і щоб дозвіл на друкування творів художньої літератури давався не інакше, як після розгляду рукописів у Головному Управлінні у Справах Друку. Заборонити також різні сценічні вистави і читання малоросійською говіркою, а також друкування нею ж текстів до музичних нот; припинити подальше видання газети “Киевский телеграф”. У 1881 році царський уряд дещо модифікував Емський указ, зробив певне полегшення, дозволивши друкувати українські словники, тексти до нот, ставити українські театральні вистави. Останнє було особливо важливо, оскільки український театр, по суті, був єдиною публічною трибуною, з якої у той час можна було почути українське слово.

Утиски українського слова тривали і у XX столітті [2]. Під час революційних 1905–1907 рр. подій українці виступили з вимогами щодо розвитку шкільництва та викладання рідною мовою. У деяких вузах було відкрито українознавчі кафедри. Однак навіть царський маніфест 17.10.1905 р. і “Тимчасові правила про періодичну пресу” від 24 листопада того самого року не змінили ситуацію. Емський указ офіційно не був скасований, посадовців переслідували за вживання української мови і передплату українських видань, уможливлених згаданим маніфестом.

Після 1907 року українці набули більшої можливості видавати твори, журнали і газети українською мовою [4]. 02.02.1910 р. Міністерство внутрішніх справ видало циркуляр, яким губернаторам наказувалося перешкоджати заснуванню українських і єврейських товариств, незалежно від того, яку мету вони перед собою ставлять.

Закриття регіональних “Просвіт”, заборона урочистостей (як, наприклад, скандальна заборона відзначення у 1911 р. 50-річчя смерті Тараса Шевченка) – такими були прояви антиукраїнської політики. З початком Першої світової війни утиски української мови були продовжені.

Створення Української Центральної Ради (УЦР), а згодом і Української Народної Республіки (УНР) відкрило нові можливості для зміни статусу української мови. Хоча вона не набула статусу державної, але нею писалися всі державні та урядові акти. 07.03.1918 р. був виданий циркуляр Ради Народних Міністрів губернським і повітовим комісарам про застосування української мови. Він вимагав перекласти українською мовою ті постанови Тимчасового уряду, що не були скасовані урядом УНР, і наголошував: “Всякі написи і вивіски повинні бути негайно зробленими на українській мові”.

Українською мовою друкувався “Державний вісник”, видавалися закони тощо. Відчутною стала “українізація” книговидавничої справи. Всього у 1917–1918 рр. з’явилася 1 831 назва україномовних книжок загальним накладом 16,2 мільйона примірників, що становило 70% усієї книжкової продукції [2].

УНР зазнала поразки, але самим фактом свого існування вона демонструвала прагнення українців до державності.

Незважаючи на те, що “українізація” була неоднозначним і доволі специфічним явищем, вона була сприйнята представниками інтелігенції. Зрозуміло, в першу чергу прокомуністично налаштованими, але також і тими, які прагнули в рамках тодішньої державності підтримувати національні традиції.

Не варто переоцінювати наслідки офіційно започаткованої “українізації”, але не слід водночас ігнорувати її здобутки, до яких можна віднести розвиток мистецтв, особливо літератури, театру, музики, кінематографу, поширення писемності та освіти всіх рівнів, утворення профільних установ з вивчення гуманітарних, природничих та технічних

наук. З кінця 1921 р. почав працювати Інститут української наукової мови (ІУНМ). У 1920-х рр. інститутом було підготовлено 15 словників із різних галузей науки.

У 1925 р. за сталінською рекомендацією ЦК КП(б)У очолив Л. Каганович, який взявся “українізувати” партійно-державні кадри, оскільки саме такою була лінія Москви. Слід визнати, що під час перебування Кагановича на цій посаді у справі “українізації” було досягнуто помітних зрушень. Якщо у 1924 р. тираж усіх українських газет дорівнював 90 тис., то у 1927 р. – 500 тис. примірників. У 1929 р. в УСРР виходило 54 українські газети (20 російських і 11 мовами національних меншин). Українські газети становили 65% загального накладу [5].

Підтримка Кагановичем “українізації” була мотивована винятково вимогою Сталіна забезпечити йому підтримку української компартії в боротьбі з опонентами. Тобто “українізація” була тактичним тимчасовим маневром, а не стратегічним курсом.

Важливий етап мовної політики пов’язаний з діяльністю наркома освіти УСРР у 1927–1933 рр. – одного з найвідоміших лідерів українського “націонал-більшовизму” М. Скрипника, який виступав активним захисником української культури, вірячи в можливість синтезу просякнутах інтернаціоналізмом комуністичних ідей з національним відродженням.

Важливим етапом у мовній політиці стало зняття М. Скрипника з посади наркома освіти УСРР 1933 р. На його місце був призначений В.Затонський. Першим заступником наркома освіти було призначено А. Хвилю, відомого по боротьбі з “націонал-ухильниками” в середині 1920-х рр. З 6 квітня почала діяти очолювана ним комісія для перевірки стану на “мовному фронті”.

Згодом журнал “Більшовик України” вмістив велику статтю Хвилі “Викорінити, знищити націоналістичне коріння на мовному фронті”. Основним її змістом стало обвинувачення в нібито свідомо насаджуваному протиставленні української мови російській.

В цілому у 1920–1950 рр. в СРСР репресій зазнали 2000 літераторів, близько 1500 з них загинули у тюрмах і таборах, так і не дочекавшись свободи [5].

Масштаби антиукраїнського терору виразно засвідчує той факт, що уже в другій половині 1930-х рр. молоде покоління українців було майже цілком позбавлене навчальної літератури з української мови. Були заборонені і шкільні підручники і посібники для вищої школи. Внаслідок цього студенти філологічних факультетів залишилися без будь-яких посібників як з історії української мови, так і з сучасної літературної мови.

Під час Другої світової війни сталінський режим пішов на певні поступки, санкціонувавши апелювання пропагандистів до патріотичних почуттів різних народів СРСР.

Після смерті Сталіна в березні 1953 р. в Україні спостерігається посилення руху на захист української мови. Хрущовська, нехай і обмежена, але все-таки – “лібералізація” принесла обнадійливі зміни, що торкнулися і мовної сфери. В УРСР збільшується кількість видань українською мовою.

На початку 1960-х р. у системі Академії наук СРСР було створено Наукову раду з проблеми “Закономірності розвитку національних мов у зв’язку з розвитком соціалістичних націй”. Своїм головним завданням рада проголошувала координацію соціолінгвістичних досліджень в СРСР. Однак наукове вивчення різних аспектів відносин мови й суспільства стосувалося лише російської мови. Натомість у національних республіках, зокрема в УРСР, опрацювання лінгвістичної проблематики було підпорядковано політичним цілям подальшого зміцнення позицій російської мови і звуження функцій місцевих національних мов.

Новий етап наступу на українську мову розпочався з приходом до влади у травні 1972 р. В. Щербицького. Симптоматично, що у своїх численних статтях, книгах і виступах він завжди уникав вживати вислів “український народ”, надаючи перевагу терміну “народ України”. Та й українську мову підкреслено ігнорував.

У червні 1978 року ЦК КПРС прийняв постанову “Про подальше вдосконалення вивчення і викладання російської мови в союзних республіках”. Вона стала плацдармом у наступі на національну школу. Його посилила Всесоюзна науково-практична конференція на тему “Російська мова – мова дружби і співробітництва народів СРСР” (Ташкент, 22–24 травня 1979 року) [4]. Рекомендації конференції були обов’язковими для виконання в системі народної освіти і культури. Згідно з ними, запроваджувалося тотальне, розпочинаючи з дошкільних закладів, вивчення російської мови. Викладачам, які переходили на російську, підвищували заробітну плату. Їх заохочували, пропагували, нагороджували як учителів-новаторів. За два десятиріччя після початку хрущовської реформи кількість україномовних шкіл в УРСР зменшилась. А у Кримській області і в Донецьку не залишилося жодної такої школи [1].

11 лютого 1989 р. у Києві відбулася установча конференція Товариства української мови імені Т. Шевченка [5]. На її відкритті виступив О. Гончар. Він оцінив стан української мови як “мовний Чорнобиль”.

23 вересня 1989 року працював об’єднаний пленум правління Спілки письменників України і Товариства української мови з порядком денним “Українська мова: реальність і перспективи”. Робота цього форуму ще раз засвідчила наростання дискусій про статус і становище української мови

Нинішня мовна ситуація в Україні є результатом незавершеного в радянський період асиміляційного процесу – перетворення україномовної спільноти на російськомовну. Як наслідок – незбалансований характер двомовності, що віддзеркалює постколоніальний стан українського суспільства. Серед етнічних росіян двомовними є лише 13%, в той час як

серед українців цей показник складає 34,4% при тому, що 19% українців взагалі спілкуються тільки російською. Навіть надання українській мові статусу державної у 1989 р. і подальше закріплення цього статусу у Конституції України не зупинили її витіснення з багатьох сфер життєдіяльності й поступового зменшення кількості носіїв української мови.

Наприкінці 1990-х рр. активізувалася полеміка щодо можливості надання російській мові статусу офіційної мови при збереженні за українською статусу державної. Конституційний Суд України своїм рішенням від 14 грудня 1999 р. визнав, що в українському законодавстві поняття державна (офіційна) мова має єдине значення: “мова, якій державою надано правовий статус обов’язкового засобу спілкування в публічних сферах суспільного життя в Україні” [6].

Упровадження української мови як державної у публічній сфері не було до кінця послідовним і не супроводжувалось системними заходами спрямованими на подолання деформованої мовної ситуації. Як за президентства Л. Кравчука, так і за президентства Л. Кучми та В. Ющенка українська влада не спромоглася розробити і здійснити ефективну програму мовного планування, створити дієвий механізм відродження і підтримки української мови і протидіяти мовно-культурній експансії Росії. Однією з причин недостатньої ефективності мовної політики в розширенні сфери вживання української мови стала непослідовність і хаотичність дій влади щодо визначення інституційної відповідальності за проведення й наслідки цієї політики [6].

У перші роки незалежності були досягнуті певні успіхи в утвердженні української у функції державної мови. Розширилась сфера її вжитку в адміністрації, в освіті, в науці, з’явилося більше українськомовної преси й книжок, у вищих навчальних закладах був впроваджений обов’язковий іспит з української мови й обов’язковий курс ділового українського мовлення. Однак кожен крок, спрямований на розширення функцій української мови, супроводжується опором з боку проросійськи орієнтованих груп населення [7].

Політика “відсутності мовної політики” в умовах України, де позиції своєї мови і культури ослаблені внаслідок тривалого періоду дискримінації, означає фактичну підтримку домінантного становища російської мови.

Література

1. Березовенко А. Посттоталітарна динаміка і перспективи української мови // Про український правопис і проблеми мови/ Відп. ред. Лариса М., Онишкевич Л. Нью-Йорк–Львів, 1997. – С. 124.
2. Гунчак Т. Україна: перша половина ХХ ст. Нариси політичної історії. – К., 1993.
3. Єфименко О. Історія України та її народу. – К., 1992.
4. Коваль М., Кульчицький С., Курносів Ю. Історія України. – Львів, 1990.

5. Лановик Б. Д., Матисякевич З. М., Матейко Р. М. Історія України. – Тернопіль, 1995.
6. Матіяш Б. Проблеми функціонування та розвитку державної мови в Україні: 90-ті роки XX століття // Державність української мови і мовний досвід світу. – К., 2000. – С. 273.
7. Мовна політика та мовна ситуація в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу– <http://forumn.kiev.ua/Forum72/72–09.html>.

К. Ю. Бельська

*викладач кафедри загальнонаукових
та загальноосвітніх дисциплін
Хмельницького інституту МАУП*

Т. Б. Українець

*викладач кафедри загальнонаукових
та загальноосвітніх дисциплін
Хмельницького інституту МАУП*

УКРАЇНСЬКА МОВА В УКРАЇНСЬКОМУ ІНТЕРНЕТІ

Сьогоднішнє життя соціуму надзвичайно змінилося саме завдяки розвитку новітніх технологій, зокрема впровадженню Інтернету. Спілкування за допомогою Мережі зайняло особливе місце в суспільному житті, адже інтернет-технології допомагають у різних сферах життєдіяльності людини. Завдяки Інтернету з'явилися нові канали комунікації, виникли нові форми спілкування. Така трансформація комунікативного простору змінила найголовніший засіб людського спілкування – мову. Кожна комунікативна ситуація вимагає певної мовної поведінки, реалізації засобів, визначальних для такої ситуації. Перелік засобів кожної комунікативної ситуації – інакше стилю мови – різний. Із розвитком Інтернету спектр засобів, визначальних для кожного стилю, зазнав змін.

Для залучення україномовної аудиторії більшість провідних інтернет-кампаній організовують українські версії сайтів, формують українські інтерфейси програмних продуктів, організовують конференції, та чи справді це викликає лояльність.

Досить часто можна зустріти якісь статистичні дослідження, де говориться про зростання україномовної аудиторії, про популярність українських сайтів та насправді зміни відбуваються досить поверхнево. Розберемо все по черзі:

1. Українські сайти

Кожна поважна кампанія в Україні має українську версію сайту, причому переклад, як правило зроблений на досить пристойному рівні. Та

основна проблема криється в тому, що це все ж таки переклад. Профілююча мова – російська чи англійська, і що цікаво всі буцім вважають, що робота зроблена. А ми – користувачі буцім лояльні ?

2. Гаряча лінія та часті питання

Набираємо будь-який телефон “буцім української кампанії” і в трубку отримаємо “Алло! Добрый день. Алена слушает” Так ніби Наталка чи Оксана не може опрацювати дзвінок українською. Проте мова йде про лояльність до бренду. “Свій до свого по своє”, як кажуть галичани. То яка ж вона своя?

Розділ “Часті питання” рідко перекладений українською, який українець зайде аж так далеко. В основному у нас просунуті тільки мільонники, а відповідно і мовна підтримка орієнтована саме на них.

3. Рейтинги

Цікава тенденція спостерігається при організації рейтингів, наприклад, українських блогів. Хоча б узяти Best Ukrainian Blog Awards 2009 – Жодного переможця на українській мові. Так звичайно, проголосувала більшість і дивились на суть, а не на мову. Проте який же це “конкурс українських блогів”.

4. Конференції та семінари

Типовий вступ представника провідної інтернет-кампанії перед доповіддю “Добрый день! Я чудово володію українською, але доповідь я буду вести російською, щоб не задумуватись над перекладом” Вуаля! Українська інтернет-кампанія з мільйонними оборотами, серед 46 млн. населення не змогла знайти спеціаліста, який може вести доповідь українською. Так у нас кадровий голод, але ж мова йде про лояльність.

“Да мы ездили в регионы, провели мероприятие – отдача низкая, люди не готовы”. Чи можливо люди не довіряють чужим? Янукович заговорив українською, щоб стати своїм – викликати у аудиторії лояльність до бренду і який результат? А провідна інтернет-кампанія, яка проводить семінари про брендінг та лояльність не вважає мовне питання пріоритетним.

Промова виступаючих це сленгова російсько-англійська, інколи настільки насичена технічними термінами, що інколи розрив між аудиторією і доповідачем просто шалений.

На мою думку, представник інтернет-кампанії, який працює з населенням спочатку повинен знати мову, починаючи з чернігівсько-полтавського та галицького діалекту і до подільського суржика, щоб проникнути в душі та серця, а не закидати технічними висловами. Тоді й лояльність прийде.

5. Рекрутинг

Будучи активними на ринку праці постійно стикалися з hr-менеджерами, які пропонують роботу. Цікавий факт, в більшості випадків, знання української вимагається лише, як додатковий аргумент. Анкети

провідних нібито українських інтернет-компаній переважно російські, проте деякі не заморочуються і шлють англійські.

6. Пошукова оптимізація

В Україні практично немає seo-спеціалістів, які володіють українською. Звідси і якість українських сайтів, і рівень конкуренції між ними.

Багато компаній, що діють на території України, відмовляються надавати інформацію про свою продукцію на своїх сторінках в Інтернеті українською мовою, і роблять це лише російською мовою. Це є прямим порушення “Закону України про захист прав споживачів”.

Закон України про захист прав споживачів. Стаття 19. Заборона нечесної підприємницької практики: “Підприємницька практика є такою, що вводить в оману, якщо під час пропонування продукції споживачу не надається або надається у нечіткий, незрозумілий або двозначний спосіб інформація, необхідна для здійснення свідомого вибору”.

Відсутність інформації українською мовою підпадає під графу “незрозумілий”.

Зауважте, що Інтернет сторінка не є обов’язковим атрибутом підприємницької діяльності. Але якщо компанія використовує Інтернет для поширення інформації про свої продукти, – то інформація про них повинна відповідати українським стандартам.

На сьогодні жоден з органів влади за цим не слідкує. В загальному, згідно статистики компанії Google та агенції Brands-and-Jingles, в українській Інтернет зоні ua, російськомовний контент переважає український:

Пошукова система “Google” (www.google.com.ua)

Головна сторінка цієї пошукової системи українською мовою не дає змоги виходити на такі служби Google, як “Новини”, “Питання і відповіді”, “Reader”, “Пошук по книгах” і багато інших. Це означає, що ці служби не адаптовані до української мови, а з української версії їх автоматично спрямовують на російську. Також в українській версії Google трапляються помилки. Так, у меню на сайті зазначено: “Шукати сторінки українська” (тобто шукати сторінки, опубліковані українською мовою), до речі, варіант меню в російській версії – “Поиск страниц на русском”. Пошуковий ресурс Google специфічний щодо параметрів зіставлення тієї чи іншої мови, яка використовується в певній версії сайту. Так, польська версія цього порталу передбачає значно більшу кількість додаткових функцій, доступних польською мовою. І, звичайно ж, у польському Google посилань на додаткові функції іншою мовою немає. Зовсім не така ситуація, наприклад, в узбецькому варіанті пошукової системи. По-перше, тут кількість одиниць меню узбецькою мовою значно менша, ніж в українській версії, а тим паче в російській. А от назви рубрик узбецькою мовою спрямовують через гіперпосилання узбецькомовного користувача на російські ресурси.

Поштовий портал “ukr.net” (www.ukr.net)

Українська версія цього portalу, на якому розміщена найрізноманітніша інформація, представлена лише рубриками українською мовою. Частина назв рубрик в українській версії поштового portalу не відповідає нормам сучасної української літературної мови, пор.: Full HD медиацентри, Виграй GPS*навігатор, DVD плеери. Вся інша інформація – виключно російською мовою. Тут практично відсутня інформація українською мовою.

Соціальна мережа “В контакті” (vkontakte.ru)

Один із найпопулярніших російських проектів “В контакте” реалізовано і в Україні. Цей електронний ресурс належить до найбільш популярних в нашій державі й найчастіше відвідуваних (3-тє місце за відвідуваністю). Безперечно, рівень популярності цієї соціальної мережі в Україні, порівняно з Росією, значно нижчий, проте він актуальний такою мірою, що його автори на початку 2008 р. випустили українську версію. За зовнішніми ознаками українська версія адекватна російській, але це не зовсім так. Зокрема, українськомовний користувач на головній сторінці знайде інформацію українською мовою, проте здійснити, наприклад, пошук цьому користувачеві запропонують на сайті на основі російської мови. Це стосується і правил користування сайтом, а також правил надання рекламних послуг, запропонованих власниками електронного ресурсу. Відповідно українськомовний користувач, незважаючи на переклад цього російського проекту українською мовою, буде обмежений в отриманні інформації рідною мовою. Серед особливостей мови, яка репрезентована в українській версії соціальної мережі, варто зазначити, що вона відповідає літературному стандарту, проте іноді тут трапляються некодифіковані граматичні одиниці, стилістичні вади тощо (напр. “Довжина **паролю** повинна складати не менше 6 символів” – замість **пароля**; “За допомогою нотаток Ви можете **ділитися подіями** зі свого життя з друзями” – замість **ділитися враженнями про події**).

Енциклопедичний портал “Вікіпедія” (uk.wikipedia.org)

Належить до тих електронних ресурсів, які функціонують багатьма мовами, причому варіант цього енциклопедичного видання кожною мовою унікальний. Принцип реалізації вказаного проекту такий, що тут у текстовому масиві, а також у меню не трапляються вкраплення іншою мовою, бо для цього проекту використання мови іншої, ніж мова, якою ведуть сторінку, нерелевантне. Тому в українській версії “Вікіпедії” усі записи здійснено українською мовою. Оскільки це ресурс, який твориться зусиллями людей з усього світу, тут іноді бувають мовні огріхи, які будь-який користувач “Вікіпедії” може виправити. Кожна стаття на сайті “Вікіпедії” має відповідну історію – хронологію редагування матеріалу. Як засвідчує практика, майже кожна повноцінна стаття українською мовою на цьому енциклопедичному порталі чимало разів редагована. Це – показник

прагнення користувачів Інтернету як до достовірності фактичної інформації, так і до написання відповідно до норм сучасної української літературної мови. Отже, українська мова на веб-сторінках лідерів українського Інтернету представлена дуже незначною мірою. Лише на деяких із цих електронних ресурсів надають вагомому значення донесенню інформації до українськомовного користувача його мовою. Ситуація, що склалася, є додатковим аргументом того, що українська

Отже, українська мова на веб-сторінках лідерів українського Інтернету представлена дуже незначною мірою. Лише на деяких із цих електронних ресурсів надають вагомому значення донесенню інформації до українськомовного користувача його мовою. Ситуація, що склалася, є додатковим аргументом того, що українська мова в сучасному інтернет-просторі займає невідповідно низькі позиції. Вона ускладнюється різними екстралінгвальними чинниками, серед яких – активна інвазія російської мови та домінування “не українськомовного” Інтернету у веб-просторі, і потребує концептуальних підходів у сфері мовної політики щодо піднесення статусу державної мови на всіх рівнях її функціонування, зокрема й у такому важливому засобі масової комунікації, як Інтернет.

Література

1. <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1023-12>
2. <http://narodu.vplyv.com/2009/09/24/zakon-ukrayiny-pro-akhyst-prav-spozhyvachiv/>
3. <http://vplyv.com/forum/viewtopic.php?f=8&t=4>

Н. В. Білик

*старший викладач кафедри
загальнонаукових та загальноосвітніх дисциплін
Хмельницького інституту МАУП*

МОВЛЕННЄВА КУЛЬТУРА ВИКЛАДАЧА

Мова – це складний феномен психіки людини. У відповідності до мовної поведінки можна судити про характер і здатності людини, розкривається її темперамент як особистості. А мова, як засіб мовної діяльності, виражає, уточнює й викликає думки та почуття, бере участь у запам'ятовуванні, тобто мова є носієм знання.

Одне з основних завдань педагогічних ВНЗ – це становлення особистості майбутнього викладача, бо формування педагогічних умінь і навичок починається саме під час навчання у ВНЗ. Становлення особистості молодого викладача триває далі у процесі самовиховання - насамперед у повсякденній педагогічній практиці. Одними з найважливіших навичок, які

повинен опанувати майбутній викладач, є мовні навички: побудова фрази, вільне володіння засобами вираження слова, правильна вимова, місце наголосу, у тому числі логічного.

Уміння говорити формується в людині із самого раннього дитинства. Маленькі діти засвоюють виразні можливості мови “на рівні почуття, своїми власними, виробленими за необхідністю мовленнєвими навичками”, – зазначає Є. Сотірова в роботі “Техніка розговора”.

Культура педагога – поняття широке та багатогранне. Викладач просто зобов’язаний уміти вибирати та використовувати ті елементи мови, які точніше всього, образно й емоційно приведуть його думки до свідомості студентів. А це залежить від його ерудиції, від уміння усвідомлено вибирати та використовувати такі мовленнєві засоби, що необхідні в даній конкретній ситуації.

Основа розвитку культури мови як викладача, так і кожного, хто виступає перед аудиторією, це знання орфоепічних норм мови та відпрацьована до автоматизму техніка говоріння. Дотримання орфоепічних норм є важливим чинником збереження багатства рідної мови та її подальшого розвитку.

Можна навести десятки й навіть сотні прикладів порушення орфоепічних норм мови не тільки у школі, ВНЗ, а й у відомих засобах масової інформації, чи то радіо чи телебачення. А це свідчить про низьку культуру мови вражаючих розмірів у громаді та суспільстві. А викладачі такі самі люди, як і ми...

Наприклад, у педагогічних ВНЗ увели іспит, що включає перевірку мовленнєвих і комунікативних можливостей майбутнього викладача. Незважаючи на це, усе ще до ВНЗ потрапляють студенти зі значними відхиленнями в мові, причому найчастіше спостерігаються випадки стигматизму, ротацизму (нечіткість у вимові певних звуків).

Одна з передумов підняття рівня й авторитету педагогічної освіти – це підвищення критеріїв оцінки культури мови кандидатів до педагогічних ВНЗ із уведенням іспиту на перевірку мовленнєвих і комунікативних можливостей для всіх педагогічних спеціальностей, а не тільки для дошкільної та початкової шкільної педагогіки. Крім того, в обов’язковому навчанні студентів-педагогів треба ввести такі дисципліни, як “Культура мови” та “Красномовство”, тому що майстерність викладача говорити має вирішальне значення при формуванні мовленнєвих умінь і навичок спілкування в студентами. Людина вчиться говорити та користуватися мовою у процесі спілкування. А у процесі навчальної діяльності перед нею постає спеціальна мета – вивчення мови й оволодіння мовою. Спосіб її опанування здійснюється у процесі спілкування, де й задовольняються реальні потреби мовця.

Будь-який викладач, на мою думку, має володіти технікою говоріння досконально. Таке володіння дає йому багату можливість залучати,

мобілізувати увагу дітей чи слухача. Одне з найважливіших завдань – це правильна постановка голосу. Мова викладача повинна відрізнитись точністю, ясністю, виразністю та доступним викладом згідно з віком споживачів. Ні за яких умов викладач не має ставитись до студентів із поблажливостю, якими б вони не були. Їхня молодість не виключає інтелігентності. У мовленнєво-вимовній атмосфері, яка повсякденно створюється у ВНЗ, викладач прямо чи посередньо впливає на всі рівні мисленнєво-мовленнєвого процесу студентів так званою слуховою адаптацією. Кожна мовленнєва помилка викладача відбивається на мові студентів. Крім того, майстерність викладача говорити є передумовою та засобом впливу на думки й почуття оточуючих, пробудження їхньої уяви, а художнє мислення активізує й логічне мислення студентів.

Уміти говорити добре – це значить уміти впливати на людей.

Мовленнєва культура є важливим чинником успішної професійної діяльності, надає особі впевненості в собі, у своїй здатності переконувати людей.

Таким чином, щоб підвищувати рівень культури мовлення необхідно:

- шанувати мову, якою спілкуємося, і людей, з якими спілкуємося;
- намагатися, користуючись практично кількома мовами, добре володіти нормами кожної з них, осмислити їх специфіку, не допускати змішування мовних явищ;
- багато читати;
- незалежно від сфери своєї діяльності стежити за змінами норм, які фіксуються у нових виданнях словників та ін.;
- критично і творчо ставитися до написаного і промовленого слова, звіряючи його з усталеними нормами і з практикою визнаного зразка.

Література

1. Бабич Н. Д. Основи культури мовлення. – Л., 2005. – 317 с.
2. Великий термінологічний словник школяра: 5–11 класи. – Х., 2009. – 720 с.
3. Культура української мови. Культура мови, думки, почуттів: Довідник / За ред. В. М. Русанівського. – К., 2007. – 320 с.
4. Мацько Л. Культура мови // Початкова шк. – 2010. – № 3. – 37 с.
5. Мацько Л. Формування мовної культури // Педагогічна газета.
6. Терлецька Л. Основи психології спілкування. – К., 2002р. – 120 с.

І. Б. Вашеняк

к.і.н., доцент,

завідувач кафедри загальнонаукових

та загальноосвітніх дисциплін

Хмельницького інституту МАУП

СУЧАСНИЙ СТАТУС УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Проблема статусу і функціонування української мови в Україні, потреби в тих чи інших заходах з боку як держави, так і суспільства з метою оптимального її розв'язання стала предметом численних дискусій сучасних українських учених, зокрема філологів, істориків, політологів, культурологів та ін. Українська мова – національне надбання українського суспільства, вона повинна охоронятися та підтримуватися державою. Вона є важливим чинником зміцнення державності, забезпечення культурного та економічного розвитку нашої країни.

На сучасному етапі актуальність мовної проблеми є очевидною, оскільки це обумовлено складними процесами розбудови незалежної української держави, творення української політичної нації. У державотворчому процесі мова, поряд із внутрішніми чинниками, виконує й зовнішню функцію, яка полягає у виокремленні держави з-поміж інших країн, в утвердженні нації і держави серед багатомовної спільноти. Творення української політичної нації вимагає розв'язання фундаментальних питань мовної сфери, щоб така нація ґрунтувалася на засадах української національної державності.

Слід підкреслити, що в суспільстві, де переважає корінний етнос і панує його мова, як, наприклад, у країнах Європи, мова виступає еталоном державної самодостатності, самоцінності й неповторності. Але в Україні склалася інша ситуація: втративши свободу, тривалий час перебуваючи у складі інших держав, українська нація позбулася можливості повноцінно користуватися своєю мовою. Внаслідок заборон і дискримінації, адміністративно-силового тиску, якому піддавалася українська мова, значна частина українського населення, в тому числі етнічних українців, відчужена від використання рідної мови як засобу національної комунікації та головного інструменту консолідації нації. Особливо дається взнаки спадщина тривалого домінування в Україні російської мови, яка й сьогодні впливає на мовну ситуацію в державі.

Тому зараз, коли Україна здобула незалежність, утвердження в суспільстві української мови як державної, як одного з основних націотворчих, державотворчих чинників, постає надзвичайно важливою й насущною проблемою, і її вирішення має бути одним із пріоритетних завдань держави. Усе це актуалізує дослідження стану функціонування державної мови в сучасному українському суспільстві як необхідної умови

зміцнення української національної свідомості, важливого чинника зміцнення суспільства.

Варто зазначити, що статус української мови як єдиної державної мови в Україні був визначений ще наприкінці 1989 р. Законом “Про мови в Українській РСР”, що створило передумови для поступового відродження української мови. З прийняттям Конституції України державний статус української мови був закріплений у ст. 10 Основного Закону, яка проголошувала, що державною мовою в Україні має бути українська мова, а держава повинна забезпечувати всебічний розвиток і функціонування української мови в усіх сферах суспільного життя на всій території України [4, с. 29].

З метою формування та здійснення державної мовної політики в незалежній Україні були створені спеціальні державні органи й установи: Держдепартамент із здійснення державної мовної політики у структурі Державного комітету у справах національностей та міграції, Рада з питань мовної політики при Президентові України. Їх діяльність спрямовувалась на створення умов для розвитку і функціонування української мови як державної в усіх сферах суспільного життя, а також розвитку і використання мов національних меншин України, задоволення мовних потреб українців, які проживають за межами держави [5, с. 112].

Слід наголосити і про причини домінування російської мови в Україні. Це явище характеризується такими чинниками: багатовікова русифікація, міграція на територію України росіян, фізичне знищення, депортація і вимушена еміграція українців за межі України у окремі періоди її історії та ін. Узагалі двомовність в Україні має кілька суттєвих особливостей. Передусім існує розбіжність між етнічною та мовною самовизначеністю, коли значна частина етнічних українців у повсякденному житті для спілкування використовує російську мову. Важливим є той факт, що ще за радянських часів саме російська мова набула статусу мови міжнародного спілкування, який вона продовжує зберігати й нині, забезпечуючи спілкування не тільки між національними меншинами України, а й між народами колишнього СРСР. Ще однією найважливішою особливістю мовної ситуації в Україні є різний мовний статус регіонів, який, насамперед, обумовлюється відмінностями історичного розвитку західної та східної України. При цьому переважна більшість українців західного регіону є україномовною, південного та східного регіонів – російськомовною, центр займає проміжне становище, де на жаль, панує суржик, який аж ніяк не є літературною мовою [1, с. 190; 2, с. 34].

У такій складній ситуації держава має постійно дбати про баланс інтересів між різномовними групами регіонів. А для цього потрібна виважена мовна політика, спрямована на розширення сфери функціонування державної мови як стрижня, серцевини нації, яка має єднати суспільство в одне ціле, а також гарантування усієї законної поваги прав мовам

національних груп з тим, щоб забезпечити їх повноцінний розвиток та лояльність до Української держави як своєї Батьківщини [3, с. 212].

Слід зазначити, що відсутність державної підтримки і захисту української мови й культури спричинили посилення процесу русифікації, внаслідок чого на деякі важливі сфери суспільного життя російська мова має досить великий вплив. Сьогодні в масовій культурі, засобах масової інформації, бізнесі, спорті, інших сферах домінує російська мова. Телебачення фактично стало засобом русифікації народу, зокрема молоді, і зовсім не сприяє розвитку державної мови. Через невідповідність державної політики негативні тенденції домінують і на книжковому ринку України, де домінують російськомовні видання. Україна стала ринком неконтрольованого збуту іноземної кіноіндустрії та продукції російського шоу-бізнесу. Продовжується витіснення української преси російською. Попри те, що Закон “Про мови в Українській РСР” вважається чинним і в незалежній Україні, але він не встановлює жодних санкцій за порушення державного статусу української мови. Однак, в умовах жорсткої конкуренції з російською масовою культурою, культура українська, що перебуває в стадії формування, потребує підтримки з боку своєї держави, що ще раз підтверджує гостру необхідність ефективної мовної політики.

Не обійшли Україну й глобалізаційні процеси. Скажімо, на ринку нашої масової молодіжної культури панівне становище досі посідає навіть не російськомовна, а англійська продукція. Масова присутність в українському інформаційно-культурному просторі іншомовної продукції спричиняє не лише втрату українського мовного простору, а й призводить до руйнації способу мислення і деформації національної свідомості громадян України, прищеплення чужих стереотипів та навіювання їм почуття меншовартості.

Враховуючи сучасну мовну ситуацію в Україні, вироблення мовної єдності – процес надзвичайно складний. Сьогодні більшість важливих сфер суспільства, насамперед діловодство, наука, техніка майже не забезпечені словниками, довідниками, програмами. Мовою комунікацій в Україні є російська, а в системі комп’ютерних комунікацій переважає англійська. До цього часу українською мовою послуговується досить невелика частина гуманітарної інтелігенції по всій Україні. З боку посадових осіб держави постійно порушується чинне мовне законодавство і конституційні вимоги щодо використання державної мови. Практично зовсім не використовується державна мова і в бізнесових структурах.

Таким чином, мовна ситуація в нашій державі є досить складною і потребує швидкого вирішення цієї наболілої проблеми. Першою і основною визначальною характеристикою сучасної мовної ситуації в Україні є, звичайно, законодавче закріплення за українською мовою статусу державної мови і в зв’язку з цим розширення поля її суспільного функціонування. Держава має створити всі необхідні заходи для розширення застосування

української мови в усіх сферах життєдіяльності в межах всієї України. Насамперед потрібно сприяти поліпшенню якості українського мовлення на українських теле- і радіоканалах України. Також необхідною умовою утвердження належного українській мові статусу в державі та суспільстві має бути затвердження на урядовому рівні єдиних мовних стандартів, норм і правил української мови та українського правопису. Коли ми – всі українці, і кожен на своєму місці – будемо докладати зусиль для здійснення таких заходів, то відродимо мову наших батьків, дідів-прадідів та надамо їй можливості звучати з новою силою та вагомістю.

Література

1. Бурковський І. До питання про мову переважного вжитку серед людності України // Українська мова: з минулого в майбутнє. – К., 1998. – С. 189-192.
2. Культура української мови. Довідник / За ред. В. Русанівського. – К., 1990. – 120 с.
3. Пономарів О. Культура слова. – К., 2000. – 238 с.
4. Тараненко О. Українська мова на сучасному етапі (кінець 1980-х – 1990-ті роки): старі і нові проблеми // Мовознавство: Тези та повідомлення III Міжнародного конгресу україністів. – Х. : Око, 1996. – С. 29.
5. Шевченко Л. Ю., Різун В. В., Лисенко Ю. В. Сучасна українська мова. – К., 2002. – 234 с.

С. Б. Вільчинська

*старший викладач кафедри
фундаментальних економічних дисциплін
Хмельницького інституту МАУП*

МОВНІ ОСОБЛИВОСТІ ВІТЧИЗНЯНОЇ РЕКЛАМИ

Значення мови в нашому житті неможливо переоцінити. Вона одночасно виступає засобом спілкування, пізнання навколишньої дійсності, способом передачі думок, почуттів і т. ін. За певних умов словесний вплив може стати засобом переконання.

У цьому зв'язку привертає увагу мова реклами, специфічний характер якої передбачає використання тих мовних засобів, що здатні якнайефективніше вплинути на свідомість читачів або слухачів, переконати їх у доцільності тих чи інших вчинків [1, с. 17]. Окрім цього, якість рекламних звернень істотно впливає на якість рекламування та мовне середовище.

Національна реклама є суспільним продуктом та продуктом культури, отже, вона теж має свої особливості, притаманні саме цьому суспільству та

саме цій культурі. Глибинні процеси формування рекламного простору як національно-культурної сфери в сучасних умовах обумовлюють дослідження наукової проблеми функціонування категорії ментальності в рекламі.

Мовні особливості мають надзвичайно велике значення для ефективності реклами. Йдеться не лише про лінгвістичну систему, тобто семантику слів, синтаксис конструкцій, орфографію та пунктуацію, які мають безпосередній вплив на процес сприймання реклами. Особливої уваги заслуговують також слогани, в яких використано сленг та гру слів, адже переклад таких слоганів мусить бути не дослівним, а ситуативним, тобто таким, що передасть підтекст, настрій, гумор, іронію рекламного звернення. Аналіз запозичень дає підстави говорити, що інколи вони набувають додаткових відтінків у значенні.

Реклама є складовою частиною масової комунікації. Вона успадковує від неї основні характеристики:

- “множинність” каналів передачі;
- можливість одночасної передачі одного повідомлення через різні канали;
- існування видів реклами, для передачі повідомлень якої участь ЗМІ не є обов’язковою;
- критичне сприйняття рекламних текстів споживачами;
- різноманітні властивості ідеологічного впливу й маніпулювання свідомістю адресатів [2].

Отже, рекламу слід визначати як самостійний вид тексту масової комунікації, що має свої особливості, і спільно з масовою комунікацією використовує засоби та способи передачі інформації.

Функціональна єдність мети й стратегії рекламної комунікації лежить в основі задуму, як змістовного (сміслового) утворення, яке базується на уявленні про те, що повинно входити в інформаційне повідомлення про рекламований товар. “Згорнута” модель ситуації, що лежить в основі задуму, визначає основний предмет повідомлення. Будучи розрахованим на вплив, задум керує композиційною будовою рекламного тексту, процесом відбору мовного матеріалу, за допомогою якого будуватиметься певний рекламний текст, і передбачає структуру подачі необхідної рекламної інформації [1, с. 11].

Рекламний текст виступає об’єктом аналізу як зарубіжних, так і вітчизняних мовознавців. У сучасних умовах рекламні тексти досліджуються в різних аспектах:

1) загальний лінгвістичний опис рекламних текстів (К. Бове, О. І. Зелінська, О. В. Медведєва, Г. Г. Почепцов);

2) дослідження певного аспекту реклами: прагмалінгвістичного (Ю. Б. Корнєва, Т. М. Лівшиц, І. П. Мойсеєнко, Ю. В. Сильвестров, Е. С. Тернер);

психолінгвістичного (Е. Макгрегор, Ю. О. Сорокін, Є. Ф. Тарасов); когнітивного (О. В. Анопіна, В. І. Охріменко, О. Є. Ткачук-Мірошніченко);

3) власне лінгвістичний аналіз рекламних текстів на різних мовних рівнях: фонетичному (О. А. Ксензенко, І. О. Лисичкіна); лексичному (І. О. Соколова, С. А. Федорець); морфологічному (О. І. Зелінська, В. В. Зірка, Є. П. Ісакова); синтаксичному та структурно-семантичному (О. І. Зелінська, Н. Л. Коваленко, Ю. Б. Корнєва, О. В. Медведєва); аналіз текстових категорій у рекламі (Н. Т. Гуменюк, Н. Л. Коваленко, М. Л. Крамаренко, Т. М. Лівшиц);

4) дослідження рекламного дискурсу (Н. В. Вертянкіна, Н. Л. Волкогон, А. О. Дедюхін, І. О. Лисичкіна, А. І. Раду, О. Є. Ткачук-Мірошніченко) тощо.

Усі засоби реклами спрямовані на інформування та здійснення мовленнєвого впливу. “Основною функцією використання різних мовних засобів у рекламному матеріалі є актуалізація головних елементів рекламного тексту. Реклама формує яскравий, чіткий рекламний образ через систему спеціальних мовних одиниць (запозичення, зображально-виражальні засоби та ін.)” [2, с. 149]. Цікавою особливістю залишається те, що ознак об’єктивної часто набуває інформація додаткова, така, що має суб’єктивне спрямування. Це реалізується, в першу чергу, за рахунок використання стилістично забарвленої лексики та синтаксису, вставлених конструкцій, емоційно-експресивних елементів, що дозволяє створити конкретно-чуттєвий образ об’єктів, що рекламуються, емоційно оцінити ті факти, про які йде мова.

Рекламні тексти різноманітні за своєю формою та змістом. Вони чи не найпершими віддзеркалюють нові слова, що потрапляють у мовлення:

- з одного боку, за допомогою оголошень виробники повідомляють про винаходи у своїй галузі, що зумовлює безпосереднє використання такої лексики;

- з іншого боку, в деяких випадках текст має свідчити, що рекламодавець знаходиться на гребені, є своїм у колі цільової аудиторії, добре знає, якою мовою говорити до неї. Такою є, в першу чергу, реклама, орієнтована на молодь і підлітків.

За ознакою спрямованість рекламного тексту та наявних у ньому ключових слів можна виділити шість типів рекламних оголошень: спонукальний, або реклама-заклик; власне інформативний; контактний, або психологічний; експресивно-оцінний; асоціативний, або реклама-девіз; реклама-загадка [3].

Рекламний текст належить до текстів масового впливу, які розв’язують комунікативно-прагматичне завдання, спрямоване на забезпечення надійності, тривалості та ефективності процесу комунікації [4]. Рекламне звернення презентує комунікатора його цільовій аудиторії, потенційним покупцям. Саме в рекламному тексті фокусується більшість елементів рекламної комунікації: ідея комунікації і використані коди, які

допомагають сприйняттю цієї ідеї одержувачем звернення. Рекламне повідомлення можна розглядати як головний засіб, основний інструмент досягнення мети рекламної діяльності.

Створення рекламного тексту, або копірайтинг, є завершальним етапом тривалого процесу: складанню рекламного тексту передують значна підготовча робота. Рекламодавець має з'ясувати характеристики товару (матеріальний продукт чи послуга, цінність товару, особливості його реалізації тощо); особливості цільової аудиторії (соціальні характеристики покупців, їхні потреби, мотивації тощо); чітко сформулювати мету рекламного звернення; обрати канал передачі рекламної інформації (телевізійна, друкована, зовнішня реклама) та ін. Кожний із цих етапів підготовки безпосередньо визначатиме зміст, структуру та оформлення рекламного тексту.

Загалом можна виділити дві основні функції рекламного тексту:

- функцію впливу, яку можна визначаємо як поєднання емотивної (викликає певну емоційну реакцію, мотивує), естетичної (вплив рекламного повідомлення як твору мистецтва) і переконувальної функцій;
- інформативну функцію, що полягає в повідомленні необхідних даних про об'єкт реклами. Мовне ж оформлення рекламного тексту буде, безумовно, мотивуватися виконуваними ним функціями. Рекламний текст завжди прагматично орієнтований, і всі мовні засоби в ньому спрямовані на те, щоб змусити адресата виконати потрібні рекламодавцеві дії і таким чином задовольнити потреби суб'єкта та адресата мовлення [3].

Найважливішою складовою рекламного тексту є слово, що передає зміст реклами. Слово або словосполучення, що в рекламному оголошенні несе основне смислове навантаження, концентруючи зміст усього викладу, є "ключовим".

Отже, об'єктом загального мовного аналізу виступає рекламний текст, що належить до текстів масового впливу, які розв'язують комунікативно-прагматичне завдання, спрямоване на забезпечення надійності, тривалості та ефективності процесу комунікації. Процес створення рекламного тексту акумулює в собі значну кількість позамовних факторів, які формуватимуть його мовну організацію. Під час лінгвістичного аналізу рекламних текстів такі екстралінгвістичні параметри, як специфіка рекламованого товару, особливості цільової аудиторії, мета реклами, її функції та категорії, канали розповсюдження тощо потрібно сприймати як іманентні характеристики того чи іншого рекламного тексту. Ці параметри будуть визначати мовне оформлення тексту, ними мотивуватиметься та пояснюватиметься вибір мовних засобів усіх рівнів. Подальшим кроком у дослідженні особливостей лінгвістичного аналізу рекламного тексту є виявлення ступеня залежності мовної організації текстів реклами від його структури (співвідношення вербальних та невербальних компонентів, структурних елементів рекламного тексту: заголовки, основний текст, слоган тощо).

Література

1. Дедюхин А. А. Модели организации вербальной и визуальной информации в тексте рекламы (на материале английских и русских текстов рекламы автомобилей): автореф. дис. на соискание науч. степени канд. филол. наук: спец. 10.02.19 “Теория языка”. – Краснодар, 2006. – 25 с.
2. Сывороткина Н. Языковые особенности текстов современной рекламы // Средства массовой информации в современном мире. Петербургские чтения: Тезисы межвузовской науч.-практ. конф. / Под ред. В. И. Конькова. – СПб. : Роза мира, 2004. – С. 148–149.
3. Колесникова Н. В. Структурні типи рекламних текстів / Колесникова Н. В. // Вісник Запорізького державного університету. – 2000. – № 1. – С. 15-19.
4. Лебедев-Любимов А. Н. Психология рекламы / Лебедев-Любимов А. Н. – СПб. : Питер, 2006. – 384 с.

О. Гріца

*учень 8-Г класу ТБЛ,
м. Хмельницький*

СЛЕНГ ЯК СКЛADOVA МОЛОДІЖНОЇ СУБКУЛЬТУРИ

Лінгвістичні та соціолінгвістичні питання, пов'язані з розвитком, збагаченням словникового складу завжди були в центрі уваги мовознавців. Дослідження цих питань дає змогу зрозуміти тенденції розвитку мови, висвітлити проблему мови в навколишньому середовищі.

Актуальність дослідження лексико-семантичних особливостей молодіжного сленгу сприяє розширенню знань про молодіжну субкультуру.

Проблемою вивчення сленгу займалися такі вчені: Е. Партрідж, С. Б. Флекснер, В. Фріман, М. М. Маковський, Менкен, А. Баррере, Ч. Леланд, І. Р. Гальперін, В. Дж. Бурк, В. А. Хомяков, І. В. Арнольд, Т. А. Соловійова та багато інших. Кожен із них досліджував термін “сленг” як такий і певні його особливості. Однак сленг розглядався переважно в ракурсі лексико-стилістичних характеристик до кінця першої половини ХХ ст. [1]. На увагу заслуговує той факт, що окремі дослідники ще з кінця ХVІІІ ст. звернули увагу на найрізноманітніші вияви соціальної природи сленгу (наприклад, функціонування в обмежених соціоконтекстах), саме в ХХ ст. було виділено суттєвий аспект цієї лексики – соціальний [1, с. 70].

В останні десятиріччя стійкий інтерес дослідників викликають молодіжні субкультури. В соціології під субкультурою розуміють систему цінностей, настанов, способів поведінки і життєвих стилів, котрі притаманні такій соціальній спільноті (молоді), яка просторово і соціально більшою чи

меншою мірою відокремлена від решти суспільства. Субкультурні атрибути, ритуали, цінності як стійкі зразки поведінки, як правило, відрізняються від цінностей у панівній культурі, хоча і пов'язані з ними. Вони не означають відмови від національної культури, прийнятої більшістю, а лише виявляють деякі відхилення від неї. Однак більшість, як правило, ставиться до субкультури з осудженням або підозрою.

Молодіжна субкультура – це не лише звичаї, життєві погляди, манера поведінки, одяг, а й своєрідна мова, яку найчастіше називають сленгом. Зазначимо, що трактування терміну “сленг” є досить суперечливим у мовознавчій літературі. Деякі вчені розглядають сленг як компонент субстандартного лексичного шару в одному ряду з професіоналізмами, жаргонізмами, діалектизмами; інші розглядають сленг як більш загальне поняття, часом ототожнюючи його з поняттям “соціальний діалект”; треті розглядають сленг у контексті варіантів тільки англійської мови. Оскільки у 70-х роках ХХ століття термін “сленг” почав уживатися, характеризуючи мову гіппі, які називали себе “системою” і відповідно сформований ними сленг – “системним сленгом”, його доцільно використовувати саме для характеристики мови молодіжної субкультури.

Побутує думка, що українські молодіжні субкультури – це механічне перенесення досвіду західного протесту та зразків мас-культури. Західні впливи, звичайно, мають історичне значення для формування молодіжних субкультур. “У випадку молодіжних субкультур України йдеться про поєднання західних впливів, інноваційних елементів, національної традиції та рудиментів постсоюзнного культурного середовища” [2]. Причина появи молодіжних субкультур є досить типовими як для Заходу, так і для України. Молодь завжди тяжіє до спілкування з ровесниками, тікає від духовної самотності в сім'ї, суспільних інститутах та і у суспільстві загалом. Це спричиняє необхідність та прагнення до самовираження власними силами, створюючи різні форми молодіжної субкультури.

Молодіжна мова відображає нестійкий культурно-мовний стан суспільства, що балансує на грані літературної мови та жаргону [1, с. 69]. Сленг є засобом маркування приналежності мовця до певної соціальної групи. Інакше кажучи, сленг – це мовний засіб виокремлення маленької групи у великому суспільстві. Водночас відділяючись від одних і наближаючись до інших, людина певним чином самовиражається [2]. Окрім цього, літературна мова чи діалект часто не надають можливості висловити думку стисло та емоційно. Привабливість сленгу полягає в тому, що його іноді дещо грубувата лексика дозволяє надати мовленню експресивного забарвлення. Це особливо суттєво для молоді.

Сленг – поняття дуже широке відносно причин і мотивів його використання. У живому, розмовному мовленні продукування і використання молодіжного сленгу в цілому стимулюються:

- 1) невдоволенням традиційними словами і виразами;

2) зіткненням з новими обставинами, для яких наявний лексикон виявляється бідним;

3) прагненням уразити суспільство;

4) бажанням “правдивого, непідробного” спілкування;

5) бажанням досягти певного комічного ефекту;

6) бажанням створити певний стилістичний ефект за допомогою яскравості та експресивності сленгу [32].

До того ж, дуже часто на позначення нового предмета або поняття мовець не знаходить лексеми в літературній мові та її діалектах. У цьому випадку використовується сленгова лексика або звичні механізми сленгового словотвору. Щоправда, як вже зазначалося, є одна необхідна умова для виникнення чи функціонування слова саме як сленгізму: цим поняттям має оперувати тільки певна соціальна група – користувачі сленгу, адже якщо це поняття або предмет увійде до побуту усього суспільства, слово стане нормативним і адаптується в літературній мові.

Особливістю вітчизняних молодіжних субкультур є те, що більшість з них орієнтована або на проведення дозвілля, або на передачу і розповсюдження інформації. У другій половині 80-х рр. значної популярності серед молоді набули стійкі молодіжні самодіяльні угруповання, які виникали на основі певних музичних пристрастей. Так, у цей період виникли різноманітні групи прихильників „металевого” року, панк-року, рок-н-ролу тощо. Це були прихильники як однієї конкретної популярної музичної групи, так і музичного напрямку загалом. У наш час на піднесенні перебувають рейвери, стабільну нішу займають репери, рокобілі та бітломани.

Хакери (комп’ютерні фанати) являють собою новий тип молодіжної субкультури [2]. По суті, в Україні він лише формується, через порівнянню нерозвиненість інформаційних комунікацій та комп’ютеризації. Численність хакерів поки незначна. В основному це студенти технічного університету, старшокласники шкіл з фізико-математичним нахилом. Встановити точну кількість хакерів важко ще й тому, що спілкуються вони переважно посередництвом комп’ютерних мереж. З поширенням персональних комп’ютерів та мережі Інтернету ця субкультура виходить на нові рубежі та охоплює все нові прошарки молоді. Сленг комп’ютерних фанів потребує подальшого вивчення.

Отже, сленг є частиною молодіжної субкультури, як і будь-яка мова є невід’ємною частиною суспільної групи. Ніхто не говорить про повне заміщення звичайної мови сленгом, він лише доповнює її. Дані молодіжні субкультури є нестійкими і залежать від популярності тих чи інших напрямків музики, спортивних команд тощо. Тому протягом певного періоду загального розвитку субкультур в Україні субкультури даного типу можуть пройти стадії від виникнення, розквіту до зникнення (за кілька років).

Література

1. Засекіна Л. В. Методологія психолінгвістичних досліджень // Вісник Харків. Нац. ун-ту, 2001. – № 520. – Вип. 3. – С. 69-73.
2. Мартос С. А. Сленг як складова молодіжної субкультури // Південний архів. Філологічні науки: Збірник наукових праць. Випуск XXI. – Херсон: Видавництво ХДУ, 2003. – С. 111-114.
3. Кулік В., Т. Голобуцька, О. Голобуцький. Молода Україна: сучасний організований молодіжний рух та неформальна ініціатива: Дослідження. – К. : Центр дослідження проблем громадянського суспільства, 2000.

О. В. Гуменюк

*фахівець кафедри економіки та управління
Хмельницького інституту МАУП*

ПРОБЛЕМА ДЕРЖАВНОЇ МОВИ В СУЧАСНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

Важливість мовного фактора в розбудові Української держави добре розумів уряд гетьмана Скоропадського. За якихось півроку в Україні було відкрито майже 150 українських гімназій, два державні університети, Українську Національну Бібліотеку, Національну Галерею мистецтв, засновано Державний Український архів тощо. Масовими тиражами видавались українські підручники, україномовна белетристика, українізовувалося військо. Добре розуміли важливість українізації в усіх сферах життя Радянської України Микола Скрипник, Олександр Шумський, Андрій Річицький та інші націонал-комуністи, які наївно сподівалися мирно співіснувати з імперським російсько-більшовицьким тоталітарним молохом.

Відлучення українців (як і багатьох інших народів СРСР) від своєї мови, а значить, і від культури, створювало у них почуття меншовартості, котре лише посилювало нігілізм серед населення. Радянське суспільство деградувало не тільки економічно, а й морально, хоч і будувалися нові промислові підприємства, лікарні, школи, вищі навчальні заклади, кінотеатри, спортивні зали, будинки відпочинку. У цьому парадокс комуністичної системи, що призвів її до краху, від якого не могла врятувати ані найпотужніша у світі армія, ані найбільші запаси нафти, газу й іншої сировини. Послаблення режиму – загальна ознака “єри Горбачова” – спричинило значний підйом боротьби за національні права практично в усіх республіках СРСР. Так сталося 1917 року, коли було проголошено Українську Народну Республіку, це ж повторилося і через 70 років. Чи не першою вимогою до комуністичної влади з боку мільйонів українців була вимога вжити заходів на захист української мови. Це яскраво свідчило про могутній процес національного пробудження в Україні, котрий набув такого

масштабу, що влада змушена була поступитись. Розроблено проект Закону «Про мови в Українській РСР». У його обговоренні взяли участь десятки тисяч людей, зокрема об'єднаних у такі організації, як Товариство української мови ім. Тараса Шевченка, створене на початку 1989 року. Врешті-решт, закон про мови було прийнято.

Нам бракує не лише здорового політичного глузду, а й політичної мужності почати нещадну боротьбу проти антиукраїнських, антидержавних сил у вищих ешелонах влади, бракує сили волі усвідомити себе українським народом, а не безрідним “народом України”, бракує української ідеї, української мрії, якими б перейнялися не лише письменники, окремі науковці, політики й державні мужі, а весь український народ.

Бракує бажання послуговуватися українською мовою на державному рівні. Така політична короткозорість не просто дискредитує, а й підриває віру багатьох громадян у перспективу України як справді суверенної, демократичної країни. На цей неприпустимий для будь-якого цивілізованого суспільства прецедент звернув увагу відомий американський політолог Збігнєв Бжезінський, який небезпідставно висловив занепокоєння таким станом речей у країні, котра постійно заявляє про бажання стати правовою, демократичною державою. Політика нехтування нинішніми владними структурами державотворчих функцій української мови може призвести до її зникнення.

В Україні немає міського сленгу, що перешкоджає утвердженню української мови в усіх сферах суспільного життя. Саме мова міста, насамперед столиці, має стимулювати функціональну та соціально-стильову диференціацію української мови. На думку авторитетного українського мовознавця, “треба, щоб у Києві українська мова стала модою, а вже ця столична мода, престижна, як усе столичне, почне нестримко поширюватися і в регіональних провінційних центрах” [5]. Принципово важливим є той факт, що проблема мови українського міста виникла у зв'язку з ідеєю утвердження української мови як державної, адже без повноцінних урбаністичних форм комунікації годі говорити і про повноту соціальної бази, і про комунікативну потужність української мови.

В Україні переважає двомовність. Загальноприйняте визначення двомовності дав американський лінгвіст У. Вайнрайх. Двомовність – це практика поперемінного використання двох мов. Розрізняють індивідуальний і масовий білінгвізм. Індивідуальним білінгвізмом називають володіння і використання двох мов окремими індивідами одномовної спільноти. Немає сумніву в тому, що володіння двома або кількома мовами збагачує людину додатковими знаннями інших культур і можливістю вільно спілкуватися з іноземцями. Гете говорив: “Скільки мов ти знаєш, стільки разів ти людина”. Незаперечним також є той факт, що будь-яка спільнота потребує білінгвів як посередників між своєю та чужою культурами.

Масовий білінгвізм – явище, принципово відмінне від індивідуальної двомовності, спричинене колоніальною залежністю країни. Залежна мовна спільнота змушена вивчити ще одну мову. У такій ситуації одна мова стає підлеглою, а інша – домінуючою. Якщо друга мова поступово переймає всі функції рідної, виникає реальна загроза знищення рідної мови та перетворення двомовців на одномовців, що рівнозначно асиміляції. Асимілювати народ – це примусити його зректися рідної мови, звичаїв, традиційної культури, тобто змусити його перестати бути собою, уподібнитися до народу-колонізатора і зрештою злитися з цим народом. Отже, мета асиміляції – стерти народ з етнічної карти світу і так забезпечити собі постійне панування.

Ми повинні мати потенційні чинники авторитету мови.

По-перше – мова політики. Аби мовний ренесанс у країні став реальністю, необхідно мати справді українську владу на всіх рівнях.

Необхідно перейти на мономовне теле- і радіомовлення з 80% пріоритетом української мови. Ринок часописів має стати домінантно українським, а україномовний продукт повинен мати додаткові пільги. Необхідно ліквідувати практику паралельного випуску часописів двома мовами, різко збільшити ринок україномовної атракційної інформації у сфері сенсацій, політики, розваг, охорони здоров'я. Це впливатиме на масового реципієнта, досягатиметься мовноусвідомлюваний ефект.

Держава має зробити реальні кроки для збільшення службового мовокористування через атестації службовців і покарання за порушення мовного законодавства.

По-друге. Вирішальним для піднесення авторитету української мови є формування національно свідомої еліти. Відомо, що еліта – інтелектуальне ядро нації – має непересічне значення для мовної консолідації.

По-третє. Чинником, який зможе зміцнити авторитет української мови, є наявність певного соціокультурного типу – справжнього міцного господаря, який і в місті, і в селі почуватиметься впевнено.

Державна мова – це не тільки і не стільки мова керівництва: чиновників, можновладців, політиків. Це насамперед мова люду, яка охоронятиме його інтереси і задовольнятиме культурні потреби. Рідна мова має бути батьківщиною і оселею буття людини, де вона мешкає не тимчасово чи “для офіціозу”, а постійно, витворюючи мовні мікросвіти скрізь і з усіма: у магазинах, кафе, ресторанах, перукарнях тощо. Нинішнє становище української мови сприяє тому, що українець почуватиметься емігрантом на власній землі, – у чужомовному оточенні, розрекламованими іноземними закладами, товарами. Ліна Костенко назвала українську націю раритетною, самотньою на власній землі у своєму великому соціумі. А в одній із поезій проникливо зауважила: “Ми вже як тіні на своїй землі. Хто зрозуміє нашу ностальгію?” Ностальгія за батьківщиною у себе на

батьківщині, безперечно, відлунює в отій щемливій ностальгії за рідною мовою, що по-справжньому мусить стати державною.

Література

1. Романчук О. Знаки української агресії // Урок української. – 2004. – № 11–12.
2. Никитюк Т. А свої дасть бі... // Урок української. – 2004. – № 1.
3. Романів О. Мовне відродження чи прикінцеві стадії етноциду? // Урок української. – 2004. – № 7.
4. Романчук О. Чи потрібна Україні українізація? // <http://www.universum.org.ua>
5. Ткаченко О. Чи можуть бути в Україні дві загальнодержавні мови? // Літературна Україна. – 1999. – 25 лют.

Л. М. Гундерук

к.психол.н., доцент,

завідувач кафедри психології

та соціально-гуманітарних дисциплін

Хмельницького інституту МАУП

ФЕНОМЕН КОМУНІКАЦІЇ У СТАНОВЛЕННІ І РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ

Аналіз уявлень про природу особистості, соціально-психологічна неможливість людини жити й розвиватися поза суспільством вимагає актуалізації основних механізмів і рушійних сил об'єктивного зв'язку, що діє між людьми. Передусім, такий взаємозв'язок акумулюється у спілкуванні та взаємодії і через них здійснюється, відтворюючи реалії соціального буття. Ідеться, таким чином, про соціально-психологічну природу особистості, її комунікативний потенціал, про осмислення людської комунікації (під комунікацією в даному разі розуміється спілкування в широкому тлумаченні цієї дефініції: це весь спектр зв'язків і взаємодій, що передбачають безпосередні чи опосередковані контакти, реалізацію соціальних відносин, регуляцію соціального процесу, ціннісне ставлення до нього, обмін інформацією, співпереживання, взаємне розуміння, сприймання, відтворення, вплив однієї людини на іншу).

Отже, в загальній психологічній структурі особистості соціально-психологічні складові віддзеркалюють власне її комунікативну природу і є системоутворювальними компонентами. Теоретичні й експериментальні дослідження останнього часу підтверджують саме таке припущення. Їх узагальнення показують, що в цілісній системі якостей особистості комунікативні властивості й уміння спілкуватися є найбільш значущими,

адже саме особисте життя та особистісний розвиток людини уявляються і подаються як всеосяжна комунікація (у всіх її проявах). Така комунікація має внутрішнє джерело саморозвитку – транскомунікативний чинник. Не помічати цього – означає заперечувати особистісний розвиток людини, транскомунікативне розгортання її життєвого світу, що, зрештою, може призвести до виникнення синдрому набутого особистісного дефіциту.

Комплекс проблем стосується розуміння взаємозв'язків між комунікацією та розвитком особистості, її становленням у соціумі, засвоєнням нею за допомогою соціально-психологічних властивостей і чинників суспільного досвіду. Саме з'ясування зв'язків між комунікацією та особистістю, комунікацією і відтворенням особистістю соціальних реальностей дає змогу уявити загальну основу соціально-психологічного життя індивіда. Таким чином, комунікативний підхід до розвитку особистості в соціумі виходить із розгляду комунікативного життя індивіда як спілкування людини із самою собою, іншими людьми та, в цілому, із світом, де і проявляється комунікативний потенціал особистості через згоду (незгоду), розуміння (нерозуміння), рефлексію, емпатію, довіру, любов, атракцію тощо.

Соціалізація особистості поза комунікацією, без співпраці й діалогу, без взаємодії та сприйняття людьми один одного неможлива. Людина здійснює комунікацію, коли телефонує, спілкується з друзями, бере участь у ділових переговорах, намагається розв'язати конфліктну проблему або просто аналізує власні вчинки й дії. І в будь-якій із названих ситуацій успіх її визначається якістю процесу спілкування, умінням індивіда слухати й передавати інформацію, його здатністю зрозуміти внутрішній стан співрозмовника. Йдеться про широкий діапазон комунікативних знань, вмінь і навичок, загалом, про комунікабельність і комунікативну компетентність, якими повинен бути наділений індивід і які є необхідною складовою його комунікативного потенціалу.

Готовність людини до повноцінного міжособистісного спілкування – це складний багатокомпонентний процес, який передбачає одночасний розвиток психіки індивіда в декількох взаємопов'язаних напрямках. Основне в ньому -формування гуманістичного за своїм характером комунікативного ядра особистості, яке передбачає досягнення такого рівня відображення будь-якої людини, ставлення до неї і поведінки, коли вона сприймається як найбільша цінність [4].

Отже, забезпечення учасників взаємодії широким діапазоном комунікативних знань, формування в них комунікативних вмінь і навичок є необхідною складовою розвитку і становлення особистості, її життя і функціонування в мікро- і макросистемах. Феномен комунікації є смислотворчим процесом життя будь-якої форми й рівня, оскільки в живих системах (на відміну від технічних) інформація, яка має життєвий смисл, не просто передається, але трансформується і твориться, втілюючись при

цьому в найрізноманітніших кодах – від генетичного до культурного. Втілення ж є завжди енергетичним процесом. Таким чином, енергообмін, енерго-потенціал у єдності з інформацією – це дві складові будь-якої живої комунікації, два універсальних вимірювання – інформативність (вибірність) та енергообмін (взаємність) комунікації будь-якого рівня (від генетичного до духовного).

Виходячи з цього, комунікабельність трактується як інтегральна характеристика індивіда, як така його властивість, яка необхідна йому для забезпечення самореалізації, саморозвитку, загалом для життєдіяльності. Вона має значно більшу глибину й радіус дії, ніж прийнято вважати: в неї може входити генетичний досвід минулих поколінь. При такому розгляді людина стає складним сузір'ям різнорідних комунікативних світів (генетичного, індивідного, суб'єктивного, соціального, культурного тощо), сполучення яких утворює центральну проблему й парадокс реальної єдності, цільності особистості. Основним способом розвитку цієї складної інтеграції людського життя є транскунікативні процеси, стани й відносини, під якими розуміються переходи, що мають тенденцію до обернення, і нові синтези між різними видами, формами, рівнями і світами людської комунікації на основі їхньої універсальної інформаційно-енергетичної природи. Якщо комунікація – це спілкування зі стійкими характеристиками стилю, дистанції, ритуалу, термінології, позицій, ролей, тотранскунікація частіше за все проявляється в гуморі, жартах, каламбурах, аналогіях, метафорах, тобто в усьому тому, що виводить людину за межі буденного в нове, невідоме.

Поза спілкуванням у соціальному середовищі, без взаємодії з іншими людьми, без соціально-психологічного відображення та залучення до цього процесу особистісних механізмів регуляції соціальних явищ не може бути справжнього розвитку особистості в соціумі.

Щодо міжособистісної комунікації, то діалогічний тип відносин тут можна вважати універсальною, необхідною умовою ефективності взаємних контактів, формою розкриття потенційних можливостей учасників взаємодії. Діалогічні взаємини універсальні, вони проходять крізь людське мислення, крізь усі людські стосунки, а конкретніше, крізь усе життя людини в усіх його проявах. Тільки у спілкуванні, у взаємодії людини з людиною розкривається людина в людині як для інших, так і для самої себе. Діалог набуває онтологічного статусу, оскільки існувати означає спілкуватися діалогічно. Діалог, таким чином, – це не лише засіб формування особистості, це саме буття людини, її неповторність. Індивід набуває свого повного й універсального вираження саме в процесі діалогу. При цьому кожен із учасників діалогу є представником смислових позицій, що не збігаються одна з одною. Отже, умовою діалогу є як наявність суджень стосовно іншого, так і оцінювальне особистісне ставлення до нього.

В науковій літературі виокремлюють й інші психологічні критерії ефективності: задоволеність від належності до групи та від самого процесу спілкування, авторитет співрозмовника, самооцінка соціальних відносин тощо, які визначають рівень сформованості соціально-психологічної основи особистості [2].

У широкому розумінні соціально-психологічна природа особистості може бути охарактеризована певним ступенем єдності комунікації та особистісних властивостей індивіда. Звісно, міра прояву цього взаємозв'язку є мірою сформованості комунікативних можливостей особистості. Це положення конкретизується в умінні особистості розв'язувати проблеми життя й діяльності засобами спілкування, у передаванні своїх знань і досвіду учасникам взаємодії, у способах організації певної системи стосунків на різних рівнях, у системі соціально-психологія його забезпечення саморозвитку особистості тощо. Таке тлумачення комунікативної природи особистості виводить на психологічну та соціальну основи її розвитку, на співвідношення внутрішнього і зовнішнього, об'єктивного і суб'єктивного, індивідуального і соціального в ньому.

Отже, комунікація розуміється як властивість соціальна та психологічна, як атрибутивна якість особистості. Соціально-психологічна природа особистості передбачає врахування таких закономірностей, які походять як із суспільної, так і з біологічної зумовленості людської поведінки та людських стосунків – міжособистісних, міжгрупових, внутрішньо особистісних, що характеризують у сукупності ставлення людей до роботи, до нагромадження й використання ними свого інтелектуального, морального, професійного та іншого потенціалу.

Розкриваючи комунікативну природу особистості, слід враховувати загальнонаукові константи щодо проблеми спілкування та його ролі в житті індивіда. Вивчення та аналіз соціально-психологічної літератури дає змогу виокремити такі характеристики спілкування: комунікація як засіб передавання інформації є водночас інтегрувальною складовою особистості, що забезпечує тією чи іншою мірою прояв усіх її соціально-психологічних властивостей; спілкування розглядається з позицій соціальної і діалогічної взаємодії, такої, що здійснюється переважно не окремою людиною, а саме всіма учасниками процесу стосовно діяльності, яка їх об'єднує; партнери в процесі обміну інформацією, взаємодії та сприйняття один одного розуміються як його учасники.

З позицій соціально-психологічного підходу спілкування спрямоване на забезпечення впорядкованості та узгодженості в діях учасників комунікативного процесу, оптимізації всіх форм їхньої взаємодії з метою вирішення суспільно значущих завдань. Воно також має гарантувати індивідам повагу й саморозкриття особистісних здібностей у ході комунікації. Запропонована логіка аналізу феномену спілкування вказує на тісний зв'язок комунікації з розвитком особистості в соціумі.

Загалом, соціально-психологічну природу особистості визначають численні фактори. Розглянемо деякі з них:

✓ За умов комунікативного підходу сам розвиток особистості є тим процесом, де комунікація перебуває у взаємодії та єдності з особистісними властивостями індивіда і сприяє його формуванню в соціумі. На ефективність розвитку комунікативних властивостей людини, прояву комунікативного потенціалу індивіда впливають характер його взаємодії з іншими, індивідуальні психологічні особливості учасників комунікативного процесу, вибірковість стосунків, якість вибору, рівень групової сумісності тощо. Спілкування тут постає як умова доцільної взаємодії людини із соціальним оточенням і водночас виступає в ролі як зовнішньої умови, засобу ефективної дії, так і внутрішньої характеристики психічної активності особистості.

✓ У соціально-психологічній структурі особистості комунікативні властивості є інтегральними її характеристиками, за допомогою яких здійснюється взаємозв'язок людини із соціумом, соціально-психологічне сприйняття й відображення нею соціальних відносин і реальностей життя, забезпечується встановлення контактів між людьми. За допомогою спілкування індивід “входить” у сферу ідей, думок співрозмовника, долучається до орбіти його активності.

Отже, особистість є сукупністю різних зовнішніх і внутрішніх комунікацій, які утворюють комунікативне ядро, комунікативний світ людини, а її розвиток у соціумі здійснюється за умов спільної активності, взаємодії та діалогу.

✓ Особистості за умов комунікативного підходу до їхнього розвитку постійно перебувають у соціокультурному та етнопсихологічному просторі спілкування: стійкі характеристики стилю взаємодії, традиції, норми, правила, позиції, ролі тощо. Водночас ситуація спілкування – це не лише наявність контакту з певною конкретною людиною або групою людей, їхньою комунікативною культурою, а й комплекс прихованих проблем, конфліктів, бар'єрів комунікативного процесу, який утворює смислову тканину й перспективу згоди-незгоди, довіри-не-довіри, поваги-неповаги та інше. Соціально-психологічна природа особистості передбачає усвідомлення її становлення як комунікативної життєдіяльності, у ході якої відбуваються зовнішні і внутрішні зміни, здійснюється формування комунікабельності, розвивається комунікативний потенціал.

Спілкуючись, людина реалізовує цілі та завдання, які вона ставить перед собою. Водночас участь у спілкуванні – це використання механізмів і засобів входження індивіда до системи соціальних відносин. Зрештою, у спілкуванні проявляються індивідуально-психологічні властивості особистості, які забезпечують їй можливість соціалізації. При цьому йдеться про оптимальну участь особистості у спілкуванні.

Названу систему властивостей і можливостей людини можна означити як її комунікативний потенціал, який проявляється у взаємодії з іншими людьми, при входженні індивіда в соціум, засвоєнні соціального досвіду, відображенні та регуляції соціального процесу.

Що ж визначає оптимальне входження особистості до суспільства, ефективне соціально-психологічне сприймання та відображення нею соціальних відносин? Довідкова література тлумачить поняття “оптимальний” (від лат. *optimus* – найкращий) як найкращий з можливих варіантів чогось, що найбільше відповідає даним завданням, умовам, а дефініцію “потенціал” (від лат. *potentia* – сила) як наявні сили, які можуть бути пущені в хід і використані: як можливості подальшого зростання, розвитку й саморозвитку в ролі певної цілісності, системи; як вимірювач ступеня сили того чи іншого явища, впливу на процеси, предмети, що його оточують. Поняття “потенціал” можна застосовувати до характеристики конкретного суспільства та його окремих сторін, до груп людей та кожного індивіда. Варто вести мову про економічний, науковий, воєнний, комунікативний та інший потенціал. Щодо останнього, комунікативного, то питання про оптимальну участь особистості у спілкуванні з іншими людьми, оптимальне засвоєння й відображення нею соціального процесу нерідко ставиться та вирішується занадто просто – у вигляді аналізу товарищескості чи нетоварищескості, комунікабельності чи некомунікабельності, психологічної сумісності або несумісності людей в їхній спільній діяльності.

Проблема комунікативного потенціалу особистості та його реалізації полягає у співвідношенні ідеально можливого й справді наявного. Таким чином, визначення можливих варіантів і напрямів удосконалення процесу спілкування і його корекції в різних галузях діяльності пов’язане з визначенням загальної психологічної структури комунікації та основних компонентів комунікативного потенціалу індивіда. Мовиться про психологічну й соціальну основи комунікативного потенціалу. Стосовно першої, то вона зумовлює намагання кожної людини максимально реалізувати свої психофізіологічні, характерологічні властивості, індивідуальні особливості в процесі спілкування. Водночас психологічна основа потенціалу сама по собі – поза загальною палітрою причинно-наслідкових зв’язків, поза системою суспільних відносин, тобто поза соціальною основою – не може забезпечити ефективне комунікативне життя людини, оптимальну її участь у регуляції соціального процесу.

Поняття “комунікативний потенціал особистості” використовують у кількох аспектах:

- ✓ комунікативний потенціал особистості є не статичною, а динамічною системою; такою, що розвивається (або навпаки), системою властивостей і здібностей: вона набувається в реальних умовах спільної діяльності з іншими людьми й у реальному спілкуванні з ними; це система форм, засобів, шляхів інтеграції власної діяльності з діяльністю інших,

власної особистості з особистостями інших; вона закріплюється у вигляді особистісних якостей і особливостей і є своєрідною індивідуальною “історією участі особистості” у спільній діяльності;

✓ комунікативні властивості характеризують особистість через її можливості як конкретного й реального учасника спільної з іншими людьми діяльності й визначають ефективність такої участі, а відповідно, глибину й повноту входження в спільну діяльність і співпрацю, повноцінність входження в групу, у людську спільноту;

✓ в особливих видах діяльності й у специфічних ситуаціях спілкування, що ставлять до особистості підвищені вимоги, ці властивості виступають як внутрішні резерви особистості, що забезпечують ефективність її діяльності за цих умов; саме за таких обставин виявляються особливо значущими ситуації й умови психологічної діяльності, пов’язані з публічністю роботи індивіда, багатоплановістю, взагалі з її комунікативною сутністю, а також спілкування в емоційно напружених обставинах типу конфліктів тощо.

Отже, найсуттєвішими, принципово важливими характеристиками комунікативного потенціалу особистості є його динамічність (здатність змінюватися), адекватність цілям і завданням процесу спілкування, його необхідність у реалізації за будь-яких проявів: від самосвідомості до практичних дій через поведінку. За відсутності умов для реалізації комунікативного потенціалу індивіда в останнього спостерігається зниження потенційних можливостей, руйнування статусно-рольової актуалізації особистості в соціальній групі, втрата відчуття індивідом соціальної реальності, деперсоналізація та ізоляція особистості за формальної наявності потенціалу й видимості благополуччя впродовж певного часу. Говорячи про потенційні комунікативні можливості особистості, маємо на увазі бажання індивіда самовиразитися серед собі подібних, самоутвердитися, оптимізувати процес соціально-психологічного відображення, виходячи із своїх індивідуальних, психофізіологічних, соціально-психологічних властивостей. Ідеться, таким чином, про змістовий аспект комунікативного потенціалу особистості.

Які ж особистісні властивості формують базову структуру комунікативного потенціалу? Відповідь на це запитання можуть дати дослідження різноманітних зв’язків між комунікацією, особливостями участі у спілкуванні, налагодження контактів, сприймання, взаємовпливу, відображення соціального процесу й можливостями самої особистості. Попри наявність різних підходів учених до розуміння мотиваційно-потребової сфери індивіда, більшість психологів, описуючи класифікації потреб особистості, додає до них і потребу у спілкуванні, яка трактується і як самостійна специфічна установка особистості на спілкування із собі подібними, і як міжособистісне тяжіння, і як вроджений інстинкт спілкування, вроджене прагнення до афіліації тощо.

Отже, вивчення мотиваційно-потребової сфери особистості безпосередньо пов'язане з аналізом поняття “комунікабельність” як вираження потреби у спілкуванні, в налагодженні соціальних стосунків, як вибіркоче ставлення до людей, вибіркоче використання форм і засобів комунікації.

Успішність прояву комунікативного потенціалу особистості визначається усвідомленістю значення комунікативної діяльності, комунікативних знань і вмінь у комунікативному житті людини; знанням власних комунікативних можливостей і комунікативних особливостей інших учасників спілкування; систематичним поповненням знань з теорії і практики спілкування.

Література

1. Бодалев А. А. Личность и общение: Избранные труды. – М. : Педагогика, 1983. – 272 с.
2. Добрович А. Б. Общение: наука и искусство. – М. : Знание, 1980.
3. Дуков Ю. М. Эффективность делового общения. – М. : Знание, 1988.
4. Ерастов Н. П. Психология общения. Пособие для студентов психологов. – Ярославль: Изд-во Яросл. ун-та, 1979. – 96 с.
5. Злобина Е. Г. Общение как фактор развития личности. - К. : Наукова думка, 1982. – 115 с.
6. Ломов Б. Ф. Общение и социальные регуляторы поведения индивида / В кн.: Психологические проблемы социальной регуляции поведения. – М. : Наука, 1976.

Т. Б. Івановська

*старший викладач кафедри
загальнонаукових та загальноосвітніх дисциплін
Хмельницького інституту МАУП*

СУРЖИК ЯК МОВНА ПРОБЛЕМА В УКРАЇНСЬКІЙ ДЕРЖАВІ

Мовна ситуація в сучасній Україні є наболілою. Актуальною є проблема суржику. Молоде покоління часто задає собі питання: “Що таке суржик і як з ним боротись?”. Суржик - це справа така, що вона невикорінна. Суржик завжди виникає тоді, коли стикаються дві чи більше культури. Також можна вважати суржилом різні діалекти. Звісно, для загального використання це не зовсім нормальне явище, але природне. А от хто не повинен уживати суржик, то це, насамперед, інтелігенція.

Мова рухлива, весь час розвивається, доповнюється. Суржик - це теж українська мова, тільки вона дуже засмічена іншомовними словами.

Належний рівень мовної культури є свідченням розвинутого інтелекту людини, її вихованості. Культура мовлення має велике національне і соціальне значення: вона забезпечує толерантне спілкування людей, облагороджує їхні стосунки, сприяє підвищенню загальної культури як окремої людини, так і суспільства в цілому.

Слід підкреслити, що слово надто багато важить у житті, як відомо, воно може впливати на долю, воно вмить змінює настрій, робить людину щасливою або розгубленою. Прикро, коли чуєш, як часом, люди спотворюють нашу мову такими словами, яких не знайдеш у жодному з словників. Чи то нехтуючи, чи то не знаючи мови.

Мовне явище, що одержало назву суржик, належить до специфічної форми побутування мови в Україні. Його національну і соціальну природу відображає сам термін, запозичений із сільськогосподарської лексики. Сучасні вчені-мовознавці стверджують, що слово “суржик” давно відоме в Україні, насамперед у млинарстві. Суржи́ком називали мішанину зерна, а також муку з такого зерна, і це було не першосортне зерно та низької якості мука.

У тлумачному словнику української мови (2004) слово “суржик” подається у двох значеннях: суміш зерна пшениці й жита, жита й ячменю, ячменю й вівса і т. ін., борошно з такої суміші; елементи двох або кількох мов, об’єднані штучно, без додержання норм літературної мови, це нечиста мова” [3, с. 483].

Сьогодні слово “суржик” почали вживати і в широкому розумінні – як назву zdegradovanого, ubogого духовного світу людини, її відірваності від рідного, як назву для мішанини залишків давнього, батьківського з тим чужим, що нівелює особистість.

Загальновизнано, що користуватися сумішшю з двох мов – це одне з найтривожніших явищ загальнопедагогічного характеру. Скалічена мова зводить мислення людини до примітива. Адже мова виражає не тільки думку. Слово стимулює свідомість, підпорядковує її собі, формує.

Варто зауважити, що суржик в Україні є небезпечним, бо загрожує змінити мову, що формувалась упродовж віків. Мову, величезне багатство і мелодійність якої дістали загальне визнання 1943 року в Парижі на всесвітньому конкурсі краси мов, де українська зайняла третє місце (на першому – французька, на другому – перська) [1, с. 124].

То як маємо трактувати наш суржик? Не як нашу вину, а як нашу органічну слабкість, хворобу, яку треба лікувати. Мова – це також обличчя народу, воно тяжко спотворене. У такій ситуації держава повинна мати глибоко продуману гуманітарну політику, створювати механізми ефективного впливу, координувати зусилля своїх учених і митців.

Науковець В. Труб у статті “Явище „суржику” як форма просторіччя в ситуації двомовності” розглядає суржик як один із різновидів форм існування української мови. Автор, аналізуючи суржик, схиляється до

кваліфікації його як просторічної форми українського мовлення, проте висловлює й певні застереження щодо цього: “Суржик - це спотворена, просторічна форма не домінуючої мови”. Далі дослідник зазначає, що суржик постає як “третя” мова [4, с. 51].

Учений-мовознавець О. Тараненко в енциклопедії “Українська мова” стверджує, що суржик – це один із структурно-функціональних некодифікованих різновидів загальнонародної мови, який, не будучи обмеженим територіальними або вузькосоціальними рамками, разом із діалектами та жаргонами протистоїть літературній мові, її розмовному стилю [5].

Інші вчені твердять, що постання суржику спричинене психологічною мотивацією, а саме намаганням носіїв української сільської говірки, або й літературного стандарту, пристосуватися до російськомовного міського середовища, а це явище принципово іншої природи. Відмінність між соціальним діалектом і суржиком як різновидами усного мовлення полягає у тому, що соціальний діалект утворюється в межах однієї мови – або російської, або української, тоді як суржик є змішаним типом мовлення.

Сучасний мовознавець О. Гриценко в праці “Нариси української популярної культури” зазначає, що суржик – це “нечиста”, “зіпсована” мова [2].

Вважається, що суржиком говорить людина, яка не володіє мовами “чистими”, тобто літературними, нормованими – російською, українською або принаймні володіє лише однією з них, а замість іншої послуговується суржиком.

Здобувши незалежну Україну, ми отримали історичне право – відродити рідну мову і підняти її до рівня, гідного народу, який дав світу таких геніїв, як Тарас Шевченко, Леся Українка, Іван Франко.

Мова належить до атрибутів держави, тобто є одним із визначальних чинників державності народу з кордонами, територією, армією, податками. А тому ми повинні свято берегти, шанувати і не засмічувати іншомовними словами українську мову.

Література

1. Березовенко А. Посттоталітарна динаміка і перспективи української мови / А. Березовенко // Про український правопис і проблеми мови [Відп. ред. М. Лариса, Л. Онишкевич]. – Нью-Йорк–Львів, 1997. – С. 124.
2. Нариси української популярної культури /за ред. О. Гриценка/. – К. : УЦКД, 1998. – 760 с.
3. Новий тлумачний словник української мови: в 3 томах. Вид. 2-ге вип. /уклад.: В. Яременко, О. Сліпушко/. – К. : “АКОНІТ”, 2004. – Т. 3. – 862 с.
4. Труб В. М. Явище „суржику” як форма просторіччя в ситуації двомовності / В. М. Труб // Мовознавство. – 2000. – № 1. – С. 46–58.
5. Українська мова : енциклопедія /редкол. : В. М. Русанівський, О. О. Тараненко, М. П. Зяблюк та ін./. – К. : Укр. енцикл., 2004. – 824 с.

СТАНОВЛЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Історія української мови починається від праслов'янської мовної єдності (до 6 ст. н. е.). Прабатьківщину слов'ян досі з цілковитою точністю не визначено, але археологічні та лінгвістичні дані свідчать про те, що вона, вірогідно, займала простори Східної Європи від Вісли і Одера до Дніпра. Вже в доісторичний період слов'яни ділилися на венедів (західні слов'яни), антів (східні слов'яни) і венів (південні слов'яни). У формуванні східнослов'янських племен брали участь анти і склавени. Насчадками антів є руси, або русичі - наддніпрянське слов'янське плем'я, яке зіграло велику роль в об'єднанні інших східнослов'янських племен в одну державу - Русь. Ці східнослов'янські племена-поляни, древляни, дуліби, волиняни (бужани), угличі (уличі), тиверці, білі хорвати, сіверяни, дреговичі, кривичі, словени, в'ятичі, радимичі – мали спільну в своїй основі мову, яка однак, розпадалася на племінні діалекти. Сукупність цих говірок утворювала східнослов'янський мовний масив, або давньоруську мову [1, с. 105]. Зважаючи на постійні контакти між східнослов'янськими племенами, можна припускати можливість змішування їхніх говірок. Проте були, принаймні, три фонетичні риси, які чітко відділяли північно-східнослов'янські племена від південно-східнослов'янських: наявність [g] на півночі, якому на півдні відповідає звук [h], протиставлення палаталізованих приголосних перед [e] на півночі не палаталізованим на півдні і акання у ненаголошеній позиції на півночі. Достовірно можна твердити, що південно-східнослов'янські племена – поляни, деревляни, сіверяни, угличі, тиверці, волиняни – не знали [g], у них було відсутнє акання і, ймовірно, палаталізація приголосних перед [e]. Що ж до північно-східнослов'янських племен, то, мабуть, деяким з них були властиві всі три фонетичні риси, а деяким тільки окремі [2, с. 56].

Південно-східнослов'янські племена у 8-9 столітті об'єдналися у першу східнослов'янську державу – Київську Русь, яка у 988 р. прийняла християнство. Разом з новою релігією на Русь прийшло письмо. Руські племена знали його й раніше, але книжковий потік усе ж невіддільний від християнізації. Писемні пам'ятки 11-12 століть засвідчують у мові південно-східнослов'янських племен такі риси: чергування [y] з [v], [e] з [o] після шиплячих та [j], вживання фрикативного [ɣ], середнього [и]; іменникове закінчення -ови-єви у давальному відмінку однини чоловічого роду [3, с. 20].

Нові протоукраїнські мовні особливості з'являються після занепаду глухих голосних ь та ъ тобто з кінця 12-13 ст. Відбувається перехід

етимологічних [o] та [e] в новозакритих складах у звуки іншої якості, найімовірніше в дифтонги, а згодом у монофтонги [y] та [i], ствердіння приголосних перед [и], перехід [л] у [в] в кінці слова та складу, зберігається дзвінка вимова приголосних у кінці слова і складу, розвиваються придихові звуки на початку слова перед голосними. Ці явища відображаються у текстах у вигляді типових описок.

Державні кордони, що виникли в 13 ст. внаслідок нападу на Русь монголо-татарської орди, сприяли тому, що кожна з трьох діалектичних груп стала розвиватися за своїми власними законами. Процес диференціації східнослов'янської мовної єдності, що починається у домонгольський період, завершується у післямонгольський.

Незважаючи на належність південно-східнослов'янських територій до різних держав (Литви, Польщі, Молдови та Угорщини) між її складовими в 14-15 ст. і пізніше існували тісні торгово-економічні зв'язки. У цей час формувалася єдиний для цих земель внутрішній ринок, зростали торги і ярмарки. Усе це сприяло усвідомленню носіями південно-східнослов'янських говірок належності до єдиного народу з єдиною, хоч дещо відмінною в різних регіонах, мовою. Головним осередком консолідації була Середня Наддніпрянщина, насамперед Київщина, Переяславщина і Чернігово-Сіверщина, які зберігали відносну незалежність у межах Великого князівства Литовського. Звідси новотвори, що виникали в центральних українських говірках, проникали й на інші українські землі. В утворенні передумов для формування українського народу значну роль відіграло Галицько-Волинське князівство, яке в 1-й пол. 13 ст. мало певний вплив на всю Наддніпрянщину й, зокрема, на Київ. Культурно-політичне, життєве на західноукраїнських землях помітно впливало на мову давньоукраїнське граматично - функціональне. ядро староукраїнської літературної мови.

Пам'ятки української мови 16-17 ст. засвідчують продовження процесів в укр. вокалізмі й консонантизмі, пов'язаних з втратою [ъ], [ь]. Так, поряд із закономірним випадінням голосних [o] та [e] (з колишніх ь та ъ) у слабкій позиції (сон - сну, пісок - піску, овес - вівса) помічається їх збереження в окремих словах за аналогією до називного відмінка: мох - моху - мохом, лоб - лоба - лобом, рот - рота - ротом, лев - лева - левом. Регулярним явищем в українській мові стає поява нових [o] та [e] перед сонорними [л], [р], [м], [н]: вогонь, свекор, вихор, вузол, земель, пісень і подібне. Староукраїнські пам'ятки послідовно фіксують появу перед сонорним приставного [і]: илвов (Львів), илжа, ирѣжавдет і подібне). У сполюках трьох і більше приголосних, які виникли внаслідок редукцій ь, ъ, відбувало спрощення: позьдно > позно, стьлати > стлати > слати, мьгла мгла > мла (імла). У пам'ятках української мови це явище простежується в 14 ст.: исного, кажному власний, серце, та ін. Приблизно в цей же час відбувається і втрата приголосного [л] у формах минулого часу дієслів після попередніх

приголосних: понесь, умерь, прирець та ін. Особливістю українського консонантизму згаданого часу був перехід глухих приголосних у дзвінки перед наступними дзвінками. Найчастіше він спостерігався у прийменниках і префіксах: отъ > од< съ > з, а інколи й на межі кореня та суфікса просьба > прозба. Діяла й протилежна тенденція (у південно-східних говорах) – уподібнення дзвінкого приголосного наступному глухому: прутко (замість прудко), небощик (замість небожчик) і подібне [4, с. 73].

Починаючи з 15 ст., регулярно засвідчується асиміляція пом'якшеним приголосним наступним [j] съ ролами, уживана, панована і подібне. В результаті цього відбулося подовження приголосних: Запорожжа, стверження, дання. У говорах південно-західного наріччя цей процес зупинився на зникненні [j] з одночасною палаталізацією попереднього приголосного: знане, жите, зіле. Звук [л] у двох позиціях змінювався на [у]: після колишніх ь, ь перед наступним приголосним і після голосних у формах минулого часу: видовбувати, шовк, мовчати, повно, покрывь, розваливсьа. В українській мові, на відміну від російської та білоруської, відсутнє явище акання (крім північно-поліських говірок, сусідніх з білоруськими), тобто переходу [о] в [а] та [ь] у ненаголошеній позиції, хоч ще давньоруські пам'ятки фіксують випадки уподібнення попереднього голосного [о] до наступного [а]: манастирь, багательство. А починаючи з 15 ст. в у писемних джерелах дедалі частіше з'являється написання: багатий, гаразд, гарячий, калач, хазяин. У позиції після [j] колишнє [е] перейшло в українській мові в [а]. Найдавніші випадки цієї фонетичної зміни засвідчуються пам'ятками вже в 13 ст. Вона послідовно відбулася в іменах - у початковій позиції наприклад Ярмоль, Ярофей, Ярема, Явтух, Явдоким, Явдоха і подібні, а також у флексії, життя, знання [5, с. 412].

Таким же давнім фактом є втрата початкового голосного перед приголосним у загальних і власних назвах: имати > мати, исполнити > сполнити, играт > грати, Иерусалимь > Єрусалим, Иларионь > Ларион > Ларивон, Исидорь > Сидор > Сидір і т. д. Характерною ознакою української мови є наявність протетичних приголосних. Написання з протетичним [в] перед [у], іноді перед етимологічним [о] трапляються уже в 13 ст.: ворьли, вовца, волтарь, вотчичь, вувчар. Перед початковим [а], рідше [о], розвинувся протетич [г]: гарба, гармата, гаспид, Ганна, горіх. У діалектах замість [г] можливе [в]: вострий, воріх і навпаки, замість [в] - [г]: гулиця, гулик. Колишні м'які шиплячі приголосні в українській мові стають твердими, що видно з пам'яток від 14 ст.: чый, жыто, чыним, нашыми, давшы, стоячы [6, с.382].

Відтоді ж у текстах з'являється буквосполука кг, яка вживається у запозичених словах (кгды, кгдыж, Кгедиминь), позначаючи нову приголосну фонему [г]. Ще раніше, десь у 10 ст., у фонематичну систему східнослов'янських мов проникає приголосний [ф], який тривалий час вживався тільки в небагатьох запозичених словах. Морфологічна структура

української мови свідчить також про закріплення у ній таких, наявних ще в давньоруський період форм, як кличний відмінок, чергування [г], [к], [х] із [з], [ц], [с] у давально-місцевих відмінках іменників І відміни та ін. До найхарактерніших морфологічних явищ відображених у пам'ятках починаючи з 16 ст., належать дієслівні форми на -но, -то і парадигматично зв'язані дієслівні морфеми із значенням майбутнього часу: -му, -меш, -ме, -мемо, -мете, -муть. Інші морфологічні інновації пов'язані з редукцією окремих категорій, з перерозподілом слів між різними типами відмінювання, паралельних форм унаслідок діяння аналогії, заміною одних морфем на інші відповідно до загальних фонетичних змін та ін. [7, с.454].

Уже в 13 ст. пам'ятки української мови засвідчують утрату в іменниках форм двоїни і заміну їх на форми множини. Проте залишки двоїни в діалектах спорадично зберігаються досі (дві відрі, дві руці). Відбувається об'єднання спільною граматичною формою іменників колишніх и-основ та а-основ (буки, църкы, моркы - буква, церква, морква). Іменники з колишніми о-основами об'єднуються з й-основами (домъ, медъ, чинъ, станъ - і рабъ, конь та ін.). Внаслідок цього в родовому відмінку однини усталюється вживання закінчень -а та -у, які можуть взаємозамінюватися: става - ставу, листа - листу, звичая - звичаю, з дома - около дому і т. ін. У давальному відмінку множини іменників тривалий час зберігається давнє закінчення -ом (городомъ, тывуномъ, вікомъ, послухомъ), хоч уже з 13 ст. його витісняє флексія -ам (городамъ, закопамъ, унукам, мельникам). В орудному відмінку однини іменників жіночого роду на приголосний з 17 ст. подовжується кінцевий приголосний основи перед закінченням - у (-ю): зъ челяддю. У 14-15 ст. в українській мові активно функціонували давні короткі форми прикметників, успадковані від давньоруських часів (волень, готовъ, непорущень, маль та ін.). Проте переважали повні форми, які спершу виступали у нестягненій формі, а з 16 ст. - у стягненій: сторожа острогова, козацька шабля, гусяча вика, велики очи [8, с. 322].

Пам'ятки староукраїнської мови відбивають досить строкату картину розвитку числівникових слів, яка в основі своїй була східнослов'янською, але в західних землях відчувався вплив сусідніх західнослов'янських мов. Поряд з один вживається еден (під впливом польської мови), поряд з двадцать -двадесат, поряд з осмнадцать – ос мого - надцать і подібне. Остаточно числівникова система усталилася як єдина в новій українській літературній мові, хоч у деяких сучасних українських діалектах і досі побутують давні форми.

В літературній мові широко вживалися активні дієприкметники. Такі сучасні розм. форми, як умирущий, невсипущий, пекущий і подібне, потрапили в усну мову з писемних джерел. Пасивні дієприкметники були широко представлені і в усній, і в писемній мові. Як і прикметники, вони спершу вживалися у повній і короткій формах, але згодом коротка вийшла з

ужитку. Українські дієслова успадкували від спільнослов'янської мови форми доконаного і недоконаного виду. Перші утворювалися від форм недоконаного переважно префіксальним способом, а форми недоконаного від форм доконаного - суфіксальним: чинити - учиниш, псувати - зопсовати; показати – показовати [9, с. 318].

У межах категорії виду формуються характерні для української мови роди дії. Більшість з них закріпилася і збереглася у сучасній українській мові (познімати, попочитати), деякі ж занепали (ітеративний недоконаний: даровувати, ношувати, чинивати). З колишніх східнослов'янських часових форм українське дієслово зберегло чотири: теперішній час, минулий час, давноминулий час і майбутній час. Часові парадигми у 14-15 ст., поряд з однинною і множинною, зберігали ще й форми двоїни. З чотирьох колишніх форм минулого часу - імперфекта, аориста, перфекта і плюсквамперфекта - українська мова успадкувала дві останні. Імперфект пам'ятки української мови майже не фіксують. Що ж до аориста, то він був досить поширений у документах, які мали виразний вплив церковнослов'янської мови. Тому форми типу дадох, заплаших, размыслих, і подібне, що часто зустрічаються в грамотах українською мовою з території Молдови, - факт не живої мови, а літературної, що зазнавала церковнослов'янського впливу. Форми аориста ще вживалися і в староукраїнській літературній мові 16-18 ст.

Колишній перфект у цей час стає єдиною формою минулого часу, а плюсквамперфект - давноминулого часу. Роль показника особи в обох часових формах спершу відігравали особово-часові форми допоміжного дієслова бути (ходиль есмь, ходиль еси, ходиль есть...; ходиль былъ есмь, ходиль былъ еси, ходиль былъ есть...), згодом - особові афікси, що розвинулися на основі допоміжного дієслова (ходилим, ходилесь, ходил; ходилем был, ходилесь был, ходил был і т. д.). Такі форми збереглися і в деяких сучасних західноукраїнських говірках [10, с. 74].

У більшості українських говорів роль показника особи у формах минулого й давноминулого часу перебирає на себе особовий займенник (я ходив, ти ходив, він ходив...; я ходив був, ти ходив був, він ходив був і т. д.). Поряд з двома традиційними формами майбутнього аналітичного часу (буду читати, будеш читати... і буду читал, будеш читал...) розвивається нова, синтетична (йму читати > му читати > читатиму). Вона фіксується у староукраїнській літературній мові від початку 16 ст. (спиратиметься, диспутоватимет, не спатимет). З того ж часу панівною аналітичною формою наказового способу в українській мові стає поєднання форм теперішнього і майбутнього простого часу з *часткою* нехай: нехай вержет, нехай перебуваєт і подібне. Розширюються успадковані від давньо- української мови синтаксичні функції прийменників. До давніх значень конструкції до + родовий відмінок додалося ще й значення, що виражалося конструкцією кь + давальний відмінок. Конструкція за + знахідний відмінок набула значення терміну, після якого щось відбуватиметься: "...а мы слюбуеть ...ему

заплатити...”. Прийменник за у сполученні з іменником у знахідному видмінку зберігає в українській мові поширене в давньоруських діалектах значення визнання когось кимось: “... нас маєте за взор”. Цей же прийменник у сполученні з іменником в орудному відмінку набуває значення “відповідно до”, “згідно з”: “За тым листом метрополитанским, а наиборзей за волею Бозкою, мешкалем в Берестю в покою час немалый” [11, с. 100].

У пам’ятках 17-18 ст. широко вживаються речення з незалежним інфінітивом, змістом яких є заперечення можливості здійснення дії у зв’язку з відсутністю її суб’єкта або об’єкта. Традиційно використовуються давні засоби граматичного оформлення сурядності й підрядності. Проте з’являються і нові способи вираження цих синтаксичних зв’язків. Так, відношення розділовості передає сполучник або, означальні підрядні речення поєднуються з головними за допомогою сполучників який (яка, яке, які); підрядні мети, поряд з традиційними сполучниками аби, жеби (жеб), починають використовувати сполучник щоби (щоб); у підрядних реченнях часу використовуються сполучники скоро (як скоро), тільки, лише (лиш), ледве; в умовних підрядних реченнях закріплюється сполучник коли, в допустових - хоч і т. ін.

Основу словникового складу української мови становить південно-східнослов’янська лексична спадщина. В пізніх пам’ятках і в сучасних діалектах досі вживаються такі давні слова, як: борзость (швидкість), братанич (син брата), буковина, вага (прилад для зважування), важити, валило (млин- сукновальня), вбачити, зважити (на що), великість, веснина (збіжжя, посіяне весною), вжити (спожити що-небудь), вжиток, виновати (звинувачувати), втиск (утиск), вигонь, визнавати (офіційно повідомляти, заявляти) і багато ін. Через західнослов’янські літературні джерела в українську мову - літературну й розмовну - проникало чимало латинізмів, германізмів і західнослов’янізмів, як наприклад: броварь, вароватися, власност, войт, габати, гетмань, голдовати ґрунтъ, єднати, зрада, квитанция, келіхъ, кошть мастеръ, канцлеръ та ін. [12, с. 217]. Внаслідок посиленні словотворчих тенденцій у мові українська лексика поповнюється новими словами, переважно службовими, а також прислівниками, як наприклад задля, зарады, поблизу, впрост, подь часъ і подібне. У 16-17 ст. українська мова активно виробляє лексичні засоби для вираження нових понять у галузі суспільних відносин, права, мистецтва, засобів виробництва і подібне. У писемних пам’ятках цього часу представлені такі нові слова, як: козацтво, посполство старшина, стан, обозний, гетьманство, игуменство, громада, рицарство, опекунь, гармата, гаковница, мушкеты, сурма, штурм.

Виникнення на початку XIX ст. нової української літературної мови переважно на народній основі сприяє відборі виражальних засобів на всіх рівнях мовної структури. Мова українських письменників відбиває деякі живі процеси в усному мовленні, наприклад розширення вживання фонем у

зв'язку із збільшенням у мові кількості запозичених слів з нею, поступову заміну суфікса дієслова основ -ова- більшості позицій його фонетичним варіантом -ува, -стягнених прикметників над нестягненими, занепад у більшості говорів морфемного, вираження особових значень у формах минулого часу дієслів. Літературна мова відбиває постановні процеси словотворенні зокрема прислівників (звідкіля, звідсіля, відю відти, відси, доки, доти, поки, навіщо, напрямки, навпрямки, навтіки, навприсідки та ін. Відбувається активний обмін лексикою різних діалектних масивів, чому сприяє видання словників української мови [13, с. 318]. У другій половині ХІХ ст. помітне вже протистояння літературної мови й народних говорів, що є характерним для кожної розвиненої національної мови.

Література

1. Крымский А. Е. Укр. граматика. – М., 1907. – Т. 1-2. – 206 с.
2. Соболевский А. И. Лекции по истории рус. языка. – М., 1907. – 134 с.
3. Шахматов А. А. Очерк древнейшего периода истории рус. языка. – П., 1915. – 278 с.
4. Булаховський Л. А. Питання походження укр. мови. – К., 1956. – 199 с.
5. Бевзенко С. П. Істор. морфологія укр. мови. – Ужгород, 1960. – 512 с.
6. Питання істор. розвитку укр. мови. – Х., 1962. – 571 с.
7. Самійленко С. ГІ. Нариси з істор. морфології укр. мов. – Ч. 1-2. – К., 1964. – 780 с.
8. Филин Ф. П. Происхождение рус., ук и белорус. языков. – Ленинград, 1972. – 654 с.
9. Жовтобрюх М. А., Русанівський В. М., Складенко В. Історія укр. мови. Фонетика. – К., 1979. – 453 с.
10. Історія граматика української мови. – К., 1980. – 367 с.
11. Русанівський В. М. Джерела розвитку східнослов'янської літературної мови – К., 1985. – 134 с.
12. Німчук В. В. Мовознавство на Україні в ХІV-ХІVІ ст. – К., 1985. – 288 с.
13. Півторак Г. П. Формування і діалектна диференціація давньоруської мови. – К., 1981. – 401 с.

С. В. Михайлова
*старший викладач кафедри
теорії та практики туризму
Хмельницького інституту МАУП*

УКРАЇНСЬКА МОВА ТА КУЛЬТУРА НА ТЕРИТОРІЇ АВТОНОМНОЇ РЕСПУБЛІКИ КРИМ

Крим періодично стає простором політичних конфліктів. Ще пам'ятні ті часи, коли Росія й Україна конфліктували з приводу військово-морського флоту. Після врегулювання питання щодо флоту деякі російські офіційні особи (і навіть законодавчий орган Росії) продемонстрували сумнів у державній приналежності Криму. Потім виник конфлікт з приводу статусу татарського населення в Криму. Хтось схильний бачити в цьому конфлікті лише протистояння між реформаторськими кроками уряду та консервативними лівими, а зараз ще і проросійсько налаштованими силами кримського парламенту. Хтось схильний розглядати кримський конфлікт як питання регіональної політики.

Однак, ситуація набагато складніша, а ніж тільки політичне протистояння в рамках регіонального конфлікту. Крим – це не просто регіон серед інших регіонів держави. Перебуваючи у складі України, Крим схильний до впливу Росії та Туреччини не менше, ніж впливу України. Крим – суб'єкт не регіональної політики, а геополітики. І ця ситуація таїть у собі декілька загроз, з приводу яких і необхідно зробити рішучі кроки на найвищому державному рівні. Щоб поки досить стабільна ситуація в Криму такою і залишалася.

За даними Головного управління МВС України в Криму, в листопаді 2005р. в АРК проживали понад 260 тис. депортованих громадян і їх нащадків (з них з 256959 – депортовані кримські татари). Загальна чисельність кримських татар за межами України становить ще близько 50 тис. чол. Приплив репатріантів помітно зменшується: в 1997р. прибуло 5300 кримських татар; в 1999р. – 2500; у першому півріччі 2003р. – 1100 чоловік [17, с. 15]. Найбільш гострою проблемою АРК є інтеграція кримських татар у суспільно-політичне життя автономії.

Задоволення культурних, освітніх, інформаційних потреб кримських татар є недостатнім. В АРК функціонують лише один Кримськотатарський драматичний театр (приміщення якого до того ж знаходиться в аварійному стані), лише одна Кримськотатарська бібліотека імені Ісмаїла Гаспринського. В автономії лише дев'ять шкіл з кримськотатарською мовою навчання; шкіл з двома мовами навчання (російською та кримськотатарською) – 33; класів з кримськотатарською мовою навчання в російськомовних школах – 81[10, с. 99]. Видаються лише дві газети кримсько-татарською мовою (“Кырым” та “Яни дунья”). На Державній

ТРК “Крим” працює кримсько-татарська редакція, мовлення якої становить 7% від загального обсягу мовлення компанії[11, с. 154].

Лише 15,7% респондентів, опитаних соціологічною службою в АРК, вважають достатньою кількість періодичних видань кримсько-татарською мовою, 8% опитаних вважають, що таких видань повинно бути більше, 8,5% – що менше; для 59% респондентів – це питання байдуже. Кількість радіопередач вважають достатньою 15,4% опитаних; у тому, що їх повинно бути більше, впевнені 8,7% респондентів; а в тому, що їх повинно бути менше – 8,5%. Така ж ситуація і з телепередачами: 15,4% опитаних задоволені їх кількістю, 8,7% – вважають, що їх повинно бути більше, 8,9% – що їх повинно бути менше [8, с. 76]. Наведені дані свідчать, що жителі Криму інших національностей не усвідомлюють важливості створення належних умов для задоволення культурних, інформаційних, освітніх та інших потреб кримських татар. Вирішення соціально-економічних і культурних потреб кримських татар потребує належного бюджетного фінансування. За експертними оцінками, на облаштування кримських татар потрібно, як мінімум, \$3 млрд.; максимальні оцінки сягають \$20 млрд. (лише житла необхідно 2 млн. кв. м). Таких коштів держава виділити поки що не в змозі. Загалом, у 1992–2005рр. на фінансування допомоги депортованим з державного бюджету України було виділено понад \$300 млн. [18].

11 травня 2006р. до чергової річниці депортації кримських 18 травня 1944 р. уряд прийняв програму допомоги з вирішення проблем репатріантів і надав на це 600 млн. грн. які мають надходити частинами на протязі наступних п'яти років. Протягом останніх років світове співтовариство бере участь у вирішенні проблем репатріантів у Криму. Представництвом Управління Верховного комісара ООН у справах біженців, Програмою розвитку й інтеграції Криму ООН за останні п'ять років реалізовані проекти на суму біля \$10 млн. [15, с. 178].

На жаль, країни СНД практично не надають Україні допомогу у вирішенні проблем, пов'язаних з поверненням кримсько-татарського народу. Невирішеність проблем кримських татар може призвести до масштабних соціальних заворушень з серйозними наслідками. Щоб попередити розвиток подій у небезпечному напрямі, необхідно налагодити систематичний діалог між органами державної влади та керівництвом кримських татар, спільними зусиллями оперативно вирішувати нагальні проблеми репатріантів. На сьогоднішній день присутність у Криму української культури і мови (україномовних засобів масової інформації, закладів освіти та культури) не можна вважати задовільною. Значною мірою нинішня ситуація викликана об'єктивними передумовами, оскільки переважна частина населення Криму (80–85%) є російськомовною[7, с. 4].

Про необхідність обережної політики в цій сфері свідчать і дані соціологічного опитування. Так, на думку переважної більшості (63,4%) кримчан, права україномовного населення в АРК забезпечені достатньою

мірою; 26% респондентів схилиються до думки, що ці права забезпечені недостатньо; лише 2,7% – вважають, що ці права не забезпечені взагалі.

Центральні органи державної влади, органи державної влади АРК повинні створити умови, які б стимулювали розвиток української культури, більш широке використання державної мови на півострові. На початок 2006р. на території автономії виходили в світ близько 240 періодичних друкованих видань, з них лише чотири газети виходять українською мовою; 57 видань є двомовними. В інформаційному полі автономії присутні понад 100 періодичних видань Києва, Львова, Донецька, Дніпропетровська, Харкова, Одеси. Однак, ці видання надходять в АРК із запізненням на три чотири дні. На території автономії приймаються програми всіх трьох загально-національних каналів телебачення (УТ–1 охоплює 97% території АРК; Студія “1+1” – 87%; “Інтер” – 80%)[9, с. 140].

До найбільш впливових регіональних телерадіокомпаній належать ТРК “Чорноморська”, передачі якої приймають на 52% території АРК (15% ефірного часу займають передачі українською мовою); Державна ТРК “Крим” – 10–15% території автономії (27% ефірного часу займає мовлення українською мовою); Севастопольська регіональна ТРК і телерадіоцентр “Бриз” ведуть мовлення в М.Севастополі (українською мовою – 15% і 60%, відповідно)[9, с.143]. В 2000р. в ефірний простір Криму активно ввійшли центральні телерадіокомпанії – СТБ (м. Сімферополь, Севастополь) та ІСТУ (м. Сімферополь, Армянськ). Станом на початок 2006 р. в Криму представлені повною або частковою мірою всі загально українські телеканали.

За даними соціологічного опитування, кількістю україномовних періодичних видань задоволені 43,7% опитаних кримчан, радіопередач – 45,2%, телепередач – 42,2%. Із тих, хто не задоволений кількістю україномовних ЗМІ, 7,7% респондентів вважають, що україномовних періодичних видань повинно бути більше; 24,8% – переконані, що їх повинно бути менше. Лише 3,5% опитаних вважають, що в Криму повинно бути більше україномовних радіопередач, 4,2% – телепередач.

Із 583 загальноосвітніх шкіл, що функціонують у Криму, лише чотири школи – з українською мовою навчання; 98,2% учнів навчаються за російськомовними програмами. Примітно, що на випускних іспитах у 2005р. 47% дев'ятикласників обрали диктант, а 25% випускників 11 класу – виявили бажання писати твір українською мовою. До того ж, за даними Міністерства ІТ АРК, бажання навчати своїх дітей російською мовою виявляють 89% кримчан, що на 10% менше, ніж реально навчається [19]. Наведені дані свідчать про недостатню кількість українських шкіл в АРК. Існує певна потреба у вчителях української мови та літератури – більше 100 вакансій на ці посади.

В АРК функціонують лише дві українські бібліотеки, причому на громадських засадах; книжковий ринок автономії на 99,9% заповнений

виданнями російською мовою. В репертуарі Українського музичного театру українською мовою йдуть лише два спектаклі. На грані розвалу знаходиться Державний вокально-хореографічний ансамбль України “Таврія”.

Результати соціологічного дослідження свідчать про значний потенціал проросійських настроїв в АРК, який поки що має латентну форму і не проявляється в активних діях. Майже половина (47,3%) кримчан прагне входження Криму до складу Росії (в Україні так вважають лише 4,1% респондентів). В Україні переважають думки, що Крим має бути звичайною областю в складі України (37,7% респондентів в Україні, 10% – в Криму), і що Крим повинен бути автономною республікою за територіальною ознакою (38,8% – в Україні, 25,9% – в Криму). Невисокою є підтримка статусу Криму як кримсько-татарської автономії або незалежної держави (3% і 8,2%, відповідно) [20]. Зберігається суттєва присутність Росії в інформаційній і гуманітарній сферах у Криму. Переважна більшість шкіл в автономії є російськомовними, лише 2% учнів навчаються українською мовою. Створений Чорноморський факультет Московського державного університету імені М.Ломоносова.

Переважна частина мовлення кримських телерадіоорганізацій (75–80% ефірного часу) здійснюється російською мовою. Севастопольська регіональна ТРК транслює російські авторські програми, державна ТРК “Крим” – блок новин російського каналу РТР, ТРК “Чорноморська” – новини НТВ, ТРК “ЖИСА” – програми ТВ–6. Російські телевізійні програми транслюються також у м. Севастополі. Частина російських програм передається кабельними мережами, що охоплюють біля 55 тис. абонентів.

За даними соціологічних опитувань кількість російськомовних періодичних видань задовольняє більшість (53,1%) населення АРК, радіопередач – 46,2%, телепередач – 42%. Водночас, респонденти, які не задоволені кількістю російськомовних ЗМІ, вважають, що їх повинно бути більше: російськомовних періодичних видань – 40,5% опитаних; радіопередач – 48,1%; телепередач – 53,6% [19]. Суттєву підтримку проросійським організаціям надає “Фонд Москва – Крим”, створений за ініціативою влади Москви. За його сприяння, в 2003р. здійснено 32 гуманітарні програми; в 2004р. – 50; у 2006р. планується здійснити 70 програм. За фінансової підтримки Фонду видаються журнали “Брега Тавриди”, “Крымуша”, газета “Русский мир”, що поширюються в АРК.

На 2006р. для передплати в Україні, в т. ч. в Криму, було запропоновано 2095 найменувань газет і журналів Росії і лише 946 – України. Загальноукраїнський щоденний тираж газет “Аргументи и Факти. Украина”, “Комсомольская правда. Украина”, “Труд. Украина”, “Известия. Украина” перевищує 850 тис. примірників. Ці газети зареєстровані в Україні, але публікують переважно матеріали базових (російських) видань. Деякі російські газети та журнали надходять до України контрабандним

шляхом; особливо ця діяльність посилюється в період курортного сезону в Криму[4, с. 181].

Таким чином, зберігається висока присутність Росії в інформаційній, культурній і гуманітарній сферах АРК. З одного боку, це сприяє задоволенню культурних потреб кримчан, поглибленню взаємин між Україною і Росією; з іншого – створює можливості для цілеспрямованого впливу на населення автономії з боку РФ, в першу чергу для України і Криму, як українського, в цілому.

Отже, українська культура і мова займають вузький сектор у суспільному житті АРК. Центральним органам державної влади України, органам державної влади АРК необхідно сприяти розвитку української культури і мови в Криму. Питання впровадження української культури та української мови є досить делікатним; воно не повинно здійснюватися примусовими заходами (це спричинило б зворотню негативну реакцію). Українська влада повинна бути готова до того, що цей процес може тривати протягом зміни кількох поколінь.

Література

1. Велигодский В. М. Крым: страницы истории // Крымские известия. – 2004. – 19 февраля.
2. Дані Всеукраїнського перепису населення 2001 р. // Урядовий кур'єр. – 2002. – 28 січ.
3. Дацюк С. Кримські орієнтири України // День – 1999. – № 242. – 29 груд. – С. 3–5.
4. Зоткін А. Інститут регіональної влади на прикладі Автономної республіки Крим: циркуляція і рекрутація владних еліт // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2003. – № 4. – С. 181–182.
5. Ільїн М. Етапи становлення внутрішньої геополітики Росії та України // Політична думка – 1999. – С. 120–139.
6. Кисла А. Кримські татари: незбіг векторів етнополітичного розвитку // Віче. – 2004. – № 1. – С. 61.
7. Кулик В. Без конфронтаційної риторики. Чи має українська держава підтримувати російську культуру? // Голос України. – 1995. – 18 листоп. – С. 4–5.
8. Ларченко М. Ігнорування інтересів кримськотатарського народу було б нерациональною стратегією держави // Віче. – 2003. – № 9. – С. 76.
9. Пахомов Ю. Україна і Росія // Політична Думка – 1999 – С. 140–151.
10. Прибиткова И. Эмиграционный потенциал крымских татар // Социологические исследования. – 1999. – № 10. – С. 99–100.
11. Прибиткова И. Современные миграционные процессы: обустройство и адаптация ранее депортированных татар из Крыма // Социологические исследования – 2000. – № 1. – С. 154–155.

12. Прозорова Н. М. Особливості кримського регіоналізму // Віче. – 2003. – № 2. – С. 31–36.
13. Рибак В. Проблеми самоврядування та їх розв'язання в Україні // Схід. – 2001. – № 5 (42) – С. 34–38.
14. Семена М. Кримські орієнтири: “загрози” й загрози // День. – 2000. – № 2. – 12 січ.
15. Сольчаник Р. Росія і Україна на пострадянському просторі // Генеза. Філософія, історія, політологія. – 1996. – С. 178–189.
16. Червоная С. Кримськотатарський національний рух і сучасна ситуація в Республіці Крим // Етнічні меншини Східної та Центральної Європи: компаративний аналіз становища та перспектив розвитку. – К., 1994. – С. 105–108.
17. Чубаров Р. Інтеграція кримськотатарського народу в українське суспільство: політико-правові аспекти // Національна безпека і оборона. – 2001. – № 4. – С. 15.
18. www.crimeatau.org.ua // Борис Парахонський: Кримськотатарська проблема: сучасний стан і перспективи її вирішення.
19. www.zn.org.ua.
20. www.ucepd.com.ua

С. С. Мігягіна

*старший викладач кафедри
загальнонаукових та загальноосвітніх дисциплін
Хмельницького інституту МАУП*

ЛІТЕРАТУРНО-ХУДОЖНЯ ДІЯЛЬНІСТЬ Е. ВОЙНИЧ З ПОПУЛЯРИЗАЦІЇ УКРАЇНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ

Прагнення українського суспільства до європейської інтеграції робить особливо актуальними дослідження культурних та суспільно-політичних зв'язків між нашою державою та європейськими країнами. З цієї точки зору непересічне значення для вітчизняної культури має вивчення біографії та творчості видатної британської письменниці, авторки всесвітньовідомого роману “Овід” Е. Войнич, творча і суспільна діяльність якої найтіснішим чином пов'язана з Україною і, на жаль, майже невідома широкій громадськості.

Найбільший вплив на Е. Войнич як особистість і як письменницю здійснив відомий письменник, публіцист, революціонер-народник С. Степняк-Кравчинський, який народився на Херсонщині і, незважаючи на вимушену еміграцію, проніс любов до України через усе життя. Знайомство з ним, що відбулося наприкінці грудня 1886 р., стало поворотним моментом у житті Е. Войнич: під керівництвом С. Степняка-Кравчинського вона

вивчає російську та українську мови, знайомиться з українською літературою, входить у коло українських, польських, російських підпільників. Саме він помітив літературний таланти Е. Войнич і наполіг на тому, щоб вона спробувала свої сили в письменництві.

З юних років Е. Войнич цікавилась слов'янською культурою взагалі та українською зокрема. Читання творів українських та російських класиків розвивало особистість Е. Войнич, її естетичний смак, формувало її соціально-політичні погляди. Е. Войнич гаряче любила твори Т. Шевченка (особливо близьким їй був "Заповіт") та перекладала їх на англійську мову [3, с. 373]. Біля двадцяти років працювала вона над перекладами віршів Т. Шевченка із книги "Поезії Т. Гр. Шевченка, заборонені в Росії. Женева. 1891 рік" (придбавши цю збірку в рік її видання, письменниця берегла її все життя). Працюючи над перекладом, Е. Войнич намагалася передати сам стиль і настрій добутоків, саме музичне звучання віршів. Творчість Т. Шевченка, як і його трагічна доля, у той час були зовсім невідомі в Англії. Саме завдяки старанням і багатолітній праці Е. Войнич до 50-річчя від дня смерті поета (в 1911 р.) у Лондоні вийшла книга за назвою "Шість ліричних віршів Тараса Шевченка, з української" (Six Lyrics from the Ruthenian of Taras Shevchenko. The Song of the Merchant Kalashnikov from the Russian of Mikhail Lermontov. Rendered into English Verse with a Biographical Sketch by E.L. Voynich), переклад Е. Л. Войнич. Перекладач включила у книгу переклад віршів "Проходять дні, проходять ночі...", "Заповіт", "Мені однаково...", "Косар", "Минули роки молоді..." (у перекладі цей вірш названий "Зима") і ліричний вступ до поеми "Князівна".

Крім перекладів Е. Войнич включила до книги написаний нею невеликий нарис про життя й творчість поета. У передмові вона пише, що усвідомлює поетичну недосконалість своїх перекладів, які не в змозі передати "чарівну музику української мови Шевченка". Для неї Т. Шевченко – найбільше явище української національної поезії, патріот своєї батьківщини, борець за її звільнення. Своєю творчістю Т. Шевченко, на думку Е. Войнич, "зробив для країни Дніпра те, що Бернс зробив для Шотландії" [Цит. по: 1, с. 27–28].

Завдяки перекладам Е. Войнич англomовний світ познайомився з творчістю не тільки Т. Шевченка, а й М. Гоголя, М. Короленка та інших письменників. Захоплювалась Е. Войнич і народними українськими піснями: серед інших вона переклала стародавню чумацьку пісню "Чайка", в якій звучала споконвічна мрія народу про волю, перекладала й арештантські пісні. Е. Войнич приділяла увагу українським народним пісням і в своїх музикознавчих працях. Як відзначає В. Козаченко, один із українських письменників, що відвідали Е. Войнич у 1957 р., вона могла читати літературу українською мовою навіть у віці дев'яносто три роки [2].

Перекладацькою діяльністю, що служила популяризації української літератури та культури в англomовному світі, тісний зв'язок Е. Войнич з

Україною не обмежився. Співробітництво та спілкування з українськими й польськими патріотами зміцнило її переконання в цінності національної незалежності, познайомило з реаліями національно-визвольної боротьби. Е. Войнич зробила і свій внесок у боротьбу українського народу за національну незалежність – не раз була в Галичині, співпрацювала з М. Павликом, І. Франком та іншими видатними українськими діячами, брала участь у переправленні нелегальної революційної літератури. При написанні роману “Овід” (1897 р.) були використані як спостереження Е. Войнич, так і її особистий досвід підпільної роботи в Україні.

Література

1. Катарский И. М. Этель Лилиан Войнич (К 60-летию со дня выхода романа “Овод”). – М. : Издательство “Знание”, 1957. – 31 с.
2. Козаченко В. Дещо про автора роману “Овід” і про зустріч з нею в Нью-Йорку // Войнич Е. Л. Овід / Переклад з англ. М. Рябової. – К. : Молодь, 1967. – С. 270–272.
3. Український Радянський енциклопедичний словник. У 3-х т. / Гол. ред. М. П. Бажан та ін. – К., Головна редакція Української радянської енциклопедії АН УРСР, 1966. – Т. 1. – 855 с.

І. М. Назарко

*викладач кафедри загальнонаукових та
загальноосвітніх дисциплін
Хмельницького інституту МАУП*

УКРАЇНСЬКА МОВА ЧАСІВ КИЇВСЬКОЇ РУСІ

Як відомо, одним із основних показників існування народності є власна мова. Історія кожної мови вивчається у нерозривному зв'язку з історією народу, який є її носієм і творцем. Отже, і періодизація української літературної мови тісно пов'язана з історією українського народу.

Яскравим періодом для становлення мови нашого народу постало IX ст., коли внаслідок тривалої політичної та соціально-економічної еволюції східного слов'янства, збагаченої досвідом сусідніх народів, виникла держава – Київська Русь.

Більшість дослідників вважають, що в період Київської Русі сформувалася єдина для всього населення країни давньоруська мова. Однак деякі з них дотримувалися іншої точки зору. Що цілком логічно, адже як мова, так і письмо Київської Русі ще й досі приховують від дослідників багато загадок.

Важливо відмітити що територіальна, етнічна й політична консолідація середньодніпровських племен в єдину історичну спільність

супроводжувалась аналогічними процесами і в мовному середовищі. Живий розмовний говір народу, що очолював консолідаційні процеси, став мовною основою давніх русів-українців. Українська мова формувалася на лінгвістичній базі говірки полян-русів, яка спочатку синтезувала особливості мов ближчих, а потім і віддалених племен. Подібне відбувалося і в інших регіонах Київської держави. Лінгвістичний аналіз новгородських берестяних грамот XI-XII ст. дозволив окремим ученим зробити висновок про відособленість давньон Новгородського діалекту від інших східнослов'янських діалектів.

А мова, яку нині називають українською, впродовж віків мала назви з коренем рус-: руська, русинська, малоруська. Оскільки цей корінь є і в назві мови нашого північно-східного сусіда (руський язык), котрий займав панівне становище в царській Росії і посідав місце “старшого брата” в СРСР (назва мови ще одного східнослов'янського брата - білоруська - мало коли бралась до уваги; вона теж вважалась одним із наріч “руського”, а згодом “триединого русского” народу), то висувалось твердження про існування “общерусского языка”, наріччям якого ніби-то є “малоруська мова”. Не дивлячись на те що багато науковців стверджувало: “Спільноруська прамова розпалася на окремі наріччя ще за доби передісторичної, наприкінці VIII чи на початку IX віку”.

Розглядаючи мовні проблеми в Київській Русі, слід чітко розрізнити два рівні функціонування мови в давньоруському суспільстві - діалектний і літературний.

Мовна ситуація в Київській Русі, як і у всій тогочасній Європі, характеризувалася роздвоєністю. Освічені верстви населення користувались літературною мовою давньоболгарського походження, а решта членів суспільства - рідною руською мовою, точніше її територіальними діалектами.

Дещо спрощуючи проблему, можна констатувати, що сучасна літературна мова українців генетично пов'язана з розмовною (живою, народною) мовою Київської Русі, а літературна мова росіян - з писемною мовою Київської Русі, тобто перенесеною з Болгарії і “давньорусифікованою” (українізованою) в Києві церковнослов'янською мовою.

Найпоширенішою формою функціонування мови в епоху Київської Русі було усне народне мовлення, яке реалізовувалося в численних діалектних варіантах. Сільське діалектне мовлення в більшості регіонів відзначалося лінгвістичною чистотою й еволюційною наступністю, що зумовлювалося різким протиставленням у той час села і міста. На відміну від міст з їхнім різноетнічним і різномовним населенням, панівною християнською ідеологією та культурою, село зберігало споконвічну народну культуру, мову й тисячолітні язичницькі традиції. Але сільське

народне мовлення ніколи не було однорідним навіть на ранній (протоукраїнській) території, а тим більше - на всій території Київської Русі.

Відзначивши велику кількість українських діалектних особливостей, які в X-XI ст., без сумніву, вже існували. Слід наголосити на тому, що вони ще не створювали сучасної української мовної системи, котрій бракувало цілої низки фонетичних рис. І вже період з XI-XII ст. можна умовно визнати часом завершення формування української мови і початком нового етапу її історії, коли вона в народно-розмовному варіанті вже набула в основному всіх притаманних їй мовних рис. Про що також засвідчує велика кількість писемних пам'яток цієї доби, які чітко відображають, в якому напрямку розвивалися українська мова.

Отож, українські мовні особливості давніх киян і на сьогодні яскраво виявляються в текстах часів Київської Русі, а розмовна мова Києва часів Володимира Святого і Ярослава Мудрого – цікавий і важливий предмет для дослідження, який потребує дальшої пильної уваги науковців.

Література

1. Духовна спадщина Київської Русі /Зб. наук. пр./ – Одеса, 1997. - Вип. I-II.
2. Жуковська А. П. Гіпотези і факти про давньоруську писемність // Літературна спадщина Київської Русі і українська література XVI-XVII ст. – К., 1981.
3. Ющук І. Мова наша українська. – К. : ВЦ “Просвіта”, 2003.
4. Тараненко О. Мова Київської Русі: вузол історико-лінгвістичних і політико-ідеологічних проблем // Історія української мови. – К., 1996.
5. Залізняк Л. Л. Нариси стародавньої історії України. – К., 1994.
6. Хабургаев Г. А. Становление русского языка: пособие по исторической грамматике. – М., 1980.

В. В. Олійник

*к.пед.н., старший викладач кафедри психології
та соціально-гуманітарних дисциплін
Хмельницького інституту МАУП*

УКРАЇНСЬКА МОВА В СУЧАСНІЙ МОВНІЙ СИТУАЦІЇ В УКРАЇНІ: СТАН І ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

На сучасному етапі розбудови української держави найважливішим завданням є залучення як підростаючого, так і дорослого покоління до національної культури на основі рідної мови. Нині в Україні мовне питання є болючим, можна сказати феноменальним, яке час від часу набирає великих розмахів у державотворчому процесі. Актуальність порушеної проблеми

зумовлена політичними, соціальними та культурними змінами в житті українського суспільства.

Одна вона у нас така –
Уся співуча і дзвінка,
Уся плачуча і гримуча
Хоч без лаврового вінка [7].

Ці величні рядки взяті з поезії великого Кобзаря, який до кінця свого життя боровся за долю України, українських людей і за найпрекраснішу та мелодійнішу від усіх мов – це українську мову.

Дехто вважає мову лише засобом порозуміння між людьми. Насправді ж цим не вичерпується її значення. Саме в мові закодовує нація всю свою історію, багатовіковий досвід, здобутки культури, духовну самобутність. Мова для кожного народу стає ніби другою природою, що оточує його, живе з ним всюди і завжди. Можна сказати, що без неї, як і без сонця, повітря, рослин, людина не може існувати. Як великим нещастям обертається нищення природи, так і боляче б'є по народові зречення рідної мови чи навіть неповага до неї, що є рівноцінним неповазі до батька і матері.

Сьогодні в ході глобалізаційних змін у нашій державі багато українців, особливо підрастаюче покоління, задають собі питання: “Що ж таке рідна мова?; яку мову вважати рідною?”. На них є така відповідь: рідна мова – це мова наших батьків, дідів-прадідів, які виростили на українських звичаях і традиціях, це рідні серцю материнські слова, колисанки.

На думку багатьох учених-мовознавців (Л. Мацько, О. Пінчук, О. Потебня, Т. Симоненко, Н. Шумарова та ін.), рідна мова закладена в людині генетично. Тобто мова у вигляді коду існує в нейроклітинах людського мозку і генетично передається від батьків до дітей. Навчання мови дитиною йде як розшифрування коду [4, с. 50; 5].

Український мовознавець, фольклорист, літературознавець, громадський діяч Олександр Потебня вважав, що мислення дитини повинно формуватися на ґрунті рідної мови, а тому в ранньому віці двомовність є шкідливою. Давно помічено, що маленькі діти, коли вчаться розмовляти, несвідомо самі створюють слова та їх форми за принципами давньоруської мови [5, с. 12].

Пригадаймо вислів давньогрецького філософа Сократа, який в одному з Платонових діалогів наказує юнакові Хармиду: “Говори, щоб я тебе розпізнав” [2, с. 45]. Це символічний вислів із глибоким змістом. Адже людина, яка досконало володіє мовою, найкраще може себе показати, розкрити свій духовний світ через спілкування. Пізнаючи мову, ми пізнаємо світ, навколишнє середовище, але в межах свого народу, його свідомості, психіки тощо.

Українська мова дає нам можливість пізнати світ очима українця, українського народу. Водночас мова формує наш розум і духовність. І ще

важливо, якими побачать українців інші народи, залежить від самих українців. Ми хочемо бути багатомовними та освіченими, хочемо, щоб про нас знав увесь світ. Для цього ми маємо любити рідну мову і ставитися до неї як до найсвятішого скарбу нашої нації.

Слід зазначити, що престиж української мови залежить не від неї самої, а від її носіїв. На жаль, не всі українці усвідомлюють це. Українська мова в нашій державі стане престижною тоді, коли ми не будемо її соромитися, коли оволодіємо усім багатством її, навчимося гарно, виразно, правильно говорити по-українськи і будемо пишатися, що ми, українці, маємо таку прекрасну мову. А разом з тим неукраїнці будуть відчувати задоволення від того, що володіють цією мовою, будуть шанувати її і тих, хто її створив.

Українська мова сягає глибокої давності. Не можна ходити по українській землі, не зачаровуючись рідною мовою, не знаючи і не вивчаючи її. Багато вітчизняних і сучасних поетів, письменників, істориків, культурологів, педагогів у своїх висловлюваннях про рідну мову порівнюють її з природою, зокрема квітами, музикою тощо. Українська мова – це барвиста, запашна, нев’януча квітка, яка вічно квітне, долаючи час, кидаючи барвисту стрічку з давнини в майбутнє. Вона виткана і червоною калиною, і синім барвінком, і вишневим цвітом та запашною рутою-м’ятою. Відомий український поет і композитор Юрій Рибчинський у поезії “Наша мова” з захопленням говорить про мову:

Мова наша, мова –
Мова кольорова.
В ній гроза травнева,
Й тиша вечорова... [3, с. 18]

Нині стан української мови є досить складним і невизначеним. Жодна країна світу, мабуть, не дозволила б нікому зневажувати, принижувати свою мову. Адже вона є, можна сказати, неоціненним духовним багатством, з яким народ живе, передаючи з покоління в покоління мудрість, славу, культуру і традиції. Наше українське слово, хоча і вмирало з голоду, і бідувало, переслідувалось і заборонялось, але вистояло і відродилося та продовжує хвилювати серця багатьох. Нашій мові потрібна зараз саме пошана, любов і духовна міць, щоб зберегти її, а водночас і український народ. Дуже слушно про це сказав український поет Володимир Сосюра в одній із поезій “Юнакові” (1956) звертається до молоді, уособленням якої виступає молода людина – юнак: “Без мови рідної, юначе, й народу нашого нема” [1, с. 32].

Проблема двомовності в Україні є назрілою. Поза всяким сумнівом, людина може володіти кількома мовами, залежно від її здібностей, нахилів і прагнень, але найкраще, найдосконаліше вона має володіти, звичайно, рідною мовою. І це не тільки тому, що цією мовою користується повсякденно, а й тому, що рідна мова – це невід’ємна частка Батьківщини,

голос народу й чарівний інструмент, на звуки якого відгукуються найтонші, найніжніші струни людської душі. З рідною мовою мають зв'язок найдорожчі спогади про перше слово, вимовлене в дитинстві, почуте з маминих вуст, затишок батьківської хати, веселий гомін дитячого гурту.

Найголовнішою ознакою українського народу, що дає йому право називатися нацією, є мова – його найбільша духовна цінність, його суть, основа його буття. Саме мова формує і визначає свідомість, творить людину, культуру, історію. Це найдорожчий скарб, переданий українцям сотнями й сотнями попередніх поколінь, виплеканий у давньому переказі, у народній пісні, у влучній приказці. Одне українське прислів'я говорить: “Ласкавими словами і гадюк чарують” [6, с. 21]. Отож, нам потрібно берегти рідну мову, шанувати і розвивати, дбати про її чистоту і красу, намагатися говорити один одному лише добрі слова, тоді і світ навколо стане кращим, добрішим.

Розуміється, занепад рідної мови є наслідком духовного зuboжіння народу. Такий великий народ як ми, українці, не може допустити цього, якщо вважає себе цивілізаційною нацією. Український радянський письменник, літературний критик, громадський діяч О. Гончар писав: “Той, хто зневажливо ставиться до рідної мови, не може й сам викликати поваги до себе” [3, с. 11].

Сучасна мовна ситуація в Україні – процес дуже складний. І для того, щоб успішно розв'язати більш-менш цю проблему, нам – українцям – потрібно: розмовляти українською мовою і тоді зможемо забезпечити її подальший розвиток; держава має створити належну нормативну базу підтримки і пільг для україномовних засобів масової інформації, книговидання українською мовою, українського кіно й української пісні – традиційної берегині української мови й історичної пам'яті народу; для досконалішого володіння мовою за підтримки держави мають бути розроблені різноманітні програми вивчення української мови, а також забезпечене їхнє фінансування; у загальноосвітній школі та вищих навчальних закладах повинно постійно звучати рідне слово. Саме цими, можна сказати, малими діями зможемо продовжувати розвивати українську мову і забудемо про питання двомовності, що так актуальне в наш час.

Отже, нам – українцям, – зокрема підростаючому поколінню, адже вони є будівниками нашої держави, потрібно турбуватися про збереження її природних багатств, примножувати цінності духовної культури, постійно турбуватися про екологію мовного середовища.

Література

1. Кацавець Р. С. Золоте джерельце: висловлювання про слово, мову, красномовство: навч. посіб. / для студ. вищ. навч. закл. / Р. С. Кацавець. - 4-те вид. – К. : Центр учб. літ., 2009. – 116 с.
2. Корж Н. Г., Луцька Ф. Й. Із скарбниці античної мудрості / Н. Г. Корж, Ф. Й. Луцька. – К., 1988. – 193 с.

3. Олійник О. Б. Мова моя калинова: навч. посіб. для учнів стар. кл., абітурієнт. – К., 1993 – 293 с.
4. Пінчук О. Ф. Нариси з етно- та соціолінгвістики / О. Ф. Пінчук, П. І. Червяк. – К. : Вид. центр “Просвіта”, 2005. – 152 с.
5. Потебня А. А. Мысль и язык / А. А. Потебня. – К., 1993. – 240 с.
6. Українські прислів'я, приказки та порівняння з літературних пам'яток / упоряд. М. М. Пазяк. – К. : Наук. думка, 2001. – 392 с.
7. Шевченко Т. Г. Кобзар /вступ. стаття О. Гончара; приміт. Л. Кодацької/. – К. : Дніпро, 1986. – 542 с.

В. О. Парандій

*директор Економіко-правового коледжу
при Хмельницькому інституті МАУП*

ЗНАЧЕННЯ ЕПІФАНІЯ СЛАВИНЕЦЬКОГО ТА УКРАЇНСЬКИХ ПРОСВІТНИКІВ У СТАНОВЛЕННІ “КНИЖКОВОЇ СПРАВИ” (ДРУГА ПОЛОВИНА XVII ст.)

З середини XVII ст. Гетьманщина, а згодом і Слобожанщина перетворилися в регіони з високим загальним рівнем освіти, науки та книговидавництва. Велику роль у їх розвитку відігравала православна церква, яка стала одним із провідних осередків підготовки відповідних кадрів не лише для України, а й для сусідніх держав.

У вітчизняній історії й досі тема становлення та розвитку книжкової справи залишається малодослідженою. До певної міри відомо про діяльність Мелетія Смотрицького, Арсенія Сатанівського, Епіфанія Славинецького та Дамаскіна Птицького. Існують історичні праці в яких, в більший мірі, оглядово висвітлюється діяльність цих православних діячів. Проте, до сьогодні відсутнє єдине тлумачення їх ролі та характеру, їх впливу на процес “експорту” книжкової справи до Москви.

Загальновідомо, що з часу свого заснування, Києво-Печерська лавра була релігійним та освітнім центром східних слов'ян. Як свідчать “Києво-Печерський Патерик” та “Синопис”, при Лаврі працювали скрипторії (майстерня для переписування книг) та школа, де навчалися не лише монахи, а й діти із світських сімей. Особливо активізувалася діяльність Лаври як просвітницького центру в період визвольної війни 1648–1654 рр., боротьби проти засилля католицизму в Україні. Із 1648 р. тут почала працювати друкарня, яка відігравала велику роль у розвитку освіти, науки та культури українського народу.

Вже перші датовані книги, видані цією друкарнею – “Каноник” (1614), “Часослов” (1616), “Книга о вере” (1620-1621), “Києво-Печерський Патерик” (1625), “Тератургима” (1638), “Постановление запорожцам” (1629),

“Синопис” (1674). Відзначали високий поліграфічний рівень, гарний шрифт та професійне оформлення цих книг [1].

Тогочасному поширенню освіти неабияк сприяла активізація книгодрукування. Так, за 1656-1683 рр. під керівництвом лише одного архімандрита Києво-Печерської лаври Інокентія Гізеля (бл. 1600-1683 рр.) видруковано 77 книжок різних жанрів. Протягом 1697-1708 рр. побачили світ ще 40 видань. З 1675 р. розпочала свою видавничу діяльність друкарня в Новгороді-Сіверському. Виданий уперше в 1674 р. “Синопис, или краткое собрание из различных летописцев” – фактично короткий нарис історії України та Росії від найдавніших часів до останньої чверті XVII ст. – перевидавався аж до 1836 р. [2].

Продуктивність друкарні Києво-Печерської лаври була чи не найбільшою в Україні. Так, починаючи з 1615 р. до кінця XVIII ст. цією друкарнею було випущено 517 видань, Львівською і Братською друкарнями у Львові (1573-1593 рр.) – 146 видань, Острозькою (1680-1686 рр.) – 21, Почаївською (1732-1798 рр.) – 101, Чернігівською (1646-1658 рр.) – 35 видань. Загалом, на той час, українські друкарні за кількістю видань та їх накладів перевершили всі інші східнослов'янські друкарні [3].

Українські книжки мали великий попит в тогочасній Москві. Своїм змістом вони були там великою новинкою і приваблювали до себе всіх допитливих та освічених людей. Тому українські видання дуже швидко, фактично, вкрили всю велику московську державу. Книжки для читання, книжки церковні, шкільні підручники, наукові твори – все це величезним потоком йшло з України до Москви. Книги церковні одразу направляли для відправи служби Божої по різних церквах. Багато українських видань було в бібліотеках царів, патріархів, єпископів, бояр та у простих грамотних людей. До нашого часу дійшли описи старих бібліотек XVII ст., із цих описів ми бачимо, як в Москві охоче читали українську літературу. З цієї причини Інокентій Гізелю навіть клопотався, аби скасували мито на українську книжку в Москві. “Псалтир римований” Семена Полоцького був так широко розповсюджений, що за наказом царів Івана та Петра його поклали на ноти. У 1667 р. за наказом великого государя розіслали по архієпископіях примірники Барановича “Меч Духовний” і наказано було взяти за них по 3 крб. Поширеним у Москві був український “Требник” Петра Могили, за яким архієпископ Афанасій Холмогорський правив службу. Широкого розповсюдження набули твори Галятовського, Радивиловського, Транквільона, Могили, Гізеля, Беринди, Зизанія, Смотрицького, Барановича та інших. Але виникла велика проблема, далеко не всі розуміли мову якою було написано книги, тому розпочався процес перекладу книжок на російську мову [4].

Ці успіхи спонукали керівництво Росії в другій половині XVII ст. ініціювати так звану “Книжкову справу”. За запрошенням царя в 1649-50 рр. в Москву прибули київські монахи Арсеній Сатанівський, Епифаній

Славинецький, Дамаскін Птицький, Мелетій Смотрицький та інші відомі українські книгодрукарі, які до того ж знали грецьку мову і могли підготувати переклади сучасних грецьких церковних книг.

“Москва бачила культуру українців, охоче приймала їх до себе і добре платила. І тому в “далеку Московію”, в “московськія страни” перейшли багато людей, що придбали там слави і собі, і своїй Україні. Земляки ці наші понесли культуру свою на далеку північ, збудили її од віковичного дрімання і заклали там міцні підвалини нової культури” [5] – писав свого часу Іван Огієнко.

Масштаб цих особистостей фактично дозволяє ряду дослідників стверджувати, що відбулося перенесення вагової складової київської науки до Москви, що стало важливою подією в історії української просвіти XVII ст. [6]. Ця подія розпочалася поступово, ледве помітно, але мала, як виявилось надалі, значні наслідки.

“Книжкову справу” розпочав Федір Ртішев, – “... людина “старої” Русі, але найкраща людина, яку могла вибрати стара Русь” [7]. Він сподівався, в першу чергу, забезпечити Москву перекладами “набожних” книг, оскільки богослужіння в столиці відправляли доволі недбало: “... киевская духовная академия... была почти единственным рассадником русского епископата. Оращаться к этому рассаднику и вербовать епископов преимущественно из украинцев правительству приходилось поневоле, ибо киевская академия была, в сущности, единственной дельной богословской школой; московская Славяно-греко-латинская академия влчила жалкое существование, была почти что без учителей и без учеников” [8]. Федора Ртішева бентежила ця ситуація і він звернувся до Києва за допомогою.

Через 15 років після початку “великого переселення” книговидавців (в 1664 р.) до Москви прибув українець вихованець Києво-Могилянської колегії Семен Полоцький (1629-1680 рр.). Будучи наставником царських нащадків, він мав великий вплив на політику Російської держави, в тому числі на хід реалізації “Книжкової справи”. Він особисто написав та переклав низку просвітницьких та релігійних праць серед яких “Объдъ душевний” (1681) та “Вечеря душевная” (1683). У 1679 р. він видав у Москві “Букварь языка славенска”, за яким протягом тривалого часу навчалися діти і в школах Києва [9].

“Грамматика” іншого українського письменника-полеміста і філолога Мелетія Смотрицького і в другій половині XVII-XVIII ст. залишалася найпопулярнішим підручником. Граматику було перекладено майже на всі слов'янські мови. Декілька разів друкували її і в Москві, де вона стала підвалиною філологічного знання і була в широкому вжитку до 1755 р., доки не з'явилася граматика Михайла Ломоносова. Сам Михайло Ломоносов називав граматику Мелетія Смотрицького “вратами учёности”, тому вона знайшла своє відображення в його праці [10].

Проте найгучнішої слави в Москві набула діяльність Епіфанія Славинецького. Це була дуже освічена людина, “мужь мнооучений, аще кто инь таковъ во времени семь, не токмо грамматики и риторики, но и философиі и самия оеологіи извьстний бисть списатель и искусныйшій разсудитель”. Був “опарний претолковникъ еллинскаго, славянскаго и польскаго диалектовъ” і залишив по собі “Лексиконъ греко-славяно-латинський” [11].

Будучи вихованцем Києво-Могилянської колегії, Епіфаній Славинецький закінчив своє навчання за кордоном, після чого був учителем в тій же колегії, де раніше сам навчався. Епіфаній володів грецькою, латинською та декількома іншими європейськими мовами, добре знав писання святих отців, духовну грецьку і латинську літературу, історію і церковну археологію. “За характером не терпів ніяких поривів життя, усім серцем віддавався науці, вмів погодитися з усіма, нікого не дратував своїм розумом, був порядною і чесною людиною, через що його надзвичайно поважали” [12].

Діяльність Епіфанія Славинецького не обмежувалася перекладами творів св. отців. Федір Ртищев помістив його з іншими в новозбудованому Андріївському Преображенському монастирі на березі Москви-ріки (між Калужкими воротами і Воробйовими горами). У монастирі було засновано школу, тому крім перекладу книжок київські ченці займалися викладанням. Незабаром цар призначив його коректором друкарні і перевів у Чудів монастир, де також була школа (яку було перенесено туди відколи там побудували друкарню) [13].

Роботу по перекладу богослужебних книг Епіфаній Славинецький розпочав неквапливо і розважливо. З цією ціллю було вислано на Схід Артема Суханова за старими рукописами. Тільки тоді коли в Епіфанія було багато грецьких і слов'янських рукописів він активно взявся до справи. Допомогали йому земляки, що з ним приїхали: Арсеній Сатанівський, Данило Птицький, Арсеній Грек та ін.

Під його керівництвом було надруковано виправлені богослужебні книги, які використовувалися в церквах у Росії та в православних краях слов'янського світу. Серед них: “Служебник” з передмовою, яку склав сам перекладач, “Часослов”, дві “Тріоди”: постна і цвітна, “Слідовання Псалтир”, “Обпа Минея”, “Ірмолог”. До цього ряду богослужебної літератури можна додати “Нову Скрижаль”, перекладену з грецької мови і надруковану в 1656 р. в якій тлумачаться літургія та інші обряди Східної Церкви [14]. До цієї книги Е.Славинецький додав історію початку правки книг в Росії, причини, що спонукали до цього, дії собору, що відбувся з того приводу в Москві і апологію цієї діяльності від нападників поправи книг.

Невипадково, що Нікон, який проводив в той час церковну реформу, активно спирався на підтримку більш освіченого Епіфанія Славинецького,

який своїми діями закладав підґрунтя для нового розуміння ролі Богослужіння в російському православному світі [15].

Разом з перекладом богослужебних книг українським ченцем було також видано церковні законні устави в поправленому виді. Він переклав правила св. Апостолів, правила вселенських і місцевих соборів, “Фотіїв Номоканон” з поясненнями візантійських правників Вальсамона і Властаря та збірник церковних правил та візантійських світських законів, котрі склав Костянтин Арменопул [16]. Також Епіфаній Славинецький переклав багато творів, серед котрих деякі вже давно були відомі і улюблені в слов’янських перекладах, але тим важливіше було їх видати у виправленому вигляді. В його активі видання кількох житій святих: Олексія Божого чоловіка, Федора Стратилата, великомучениці Катерини. Життя цих святих, на його думку, вже було поперекирчувано вигадками і тому особливо вимагали ретельної правки і поширення у новій редакції.

Епіфаній Славинецький не обмежився в своїх перекладах тільки релігійними творами. Він переклав кілька світських книжок з педагогіки, історії, географії, анатомії, прагнучи перекладати тексти як найближче до оригіналу, він замість того, щоб надати їм сенсу зворотами питомими мови, – придумував самовільно слов’янські слова на грецький лад. Тому у перекладених ним книгах можна зустріти важкі і незрозумілі звороти, які не набули подальшого поширення [17].

Найголовніша думка, що не давала спокою Епіфанію Славинецькому все життя, – новий науковий переклад Біблії, – на жаль не здійснилася. Замість цього було надруковано Біблію з Островського видання з деякими, незначними, поправками похибок. У передмові до цієї Біблії, чернець, як головний коректор друкарні, вказав дві основні причини, що призупиняли наукове видання Біблії. Першою причиною був тогочасний пересуд начебто у греків “попсувалося благочестя”, що їх книги поперекирчувано, та джерелом є текст що міститься в старих слов’янських перекладах; друга причина – “неудобоносимое время, настоятельство баней, вещей въ мір оскуднѣе”, тобто несприятливі військові обставини наслідком яких була “недостача середників, що були конечні в значній кількості до сего діла”. “Кожному легко зрозуміти – сказано далі в попередньому слові, – що ніяк не можна було розпочинати і довести до кінця цю справу” [18]. Але саме вже видання Біблії в Москві було новою віхою того часу.

Епіфанія Славинецького не покидала думка про краще видання Біблії, і, після того як скінчилися важкі війни, він почав невідступно просити царя, владик і бояр, дозволити новий переклад св. письма. “Ми, – говорив він, – не маємо гарно перекладеної Біблії: навіть в Євангелії є помилки; і ми за це дізнаємо докору і крайньої ганьби від чужоземних народів” [19]. В 1674 р. собор, що відбувся за участю царя Олексія Михайловича, доручив Епіфанію Славинецькому зробити новий переклад Біблії, під наглядом Павла Сарського, що представляв уряд патріарха. Під рукою у перекладача були

дві друковані грецькі Біблії і крім цього багато рукописів, як грецьких так і слов'янських, багато з яких привіз А.Суханов з Сходу. Та Епіфаній Славинецький встиг перекласти тільки Новий Завіт і П'ятикнижжя, смерть зупинила його роботу.

Епіфаній Славинецький зробив також вагомий внесок у розвиток філологічної науки, видав два словники: один філологічний, для пояснення слів, котрі зустрічаються в церковних книгах і в церковному богослужінні; другий – греко-словано-латинський, де розміщено до 7 тис. слів. Ці словники так і не були видані [20].

Він писав проповіді і наукові праці, що відповідало тогочасним світським та церковним традиціям. Від XV ст. ніхто не проголошував проповідей, ніхто навіть не вважав потрібним проголошувати їх, навпаки, думали, що вони можуть давати привід для вільнодумства та ересей. Патріарх Нікон, перший з московських ієрархів, увів у богослужіння проповіді і доручив Епіфанію Славинецькому “читати для народу науки, спираючись на його правдивість і вченість” [21]. Але проповіді освіченого ченця були більше схожі на “розправи, ніж на науки для народу”. Тексти проповідей пересипали різними виписками з церковного письмена; ці виписки наведені навіть не в перекладі, а в такій формі, що їх можна було читати тільки вченій людині. Чимало місць наводив Епіфаній Славинецький з грецьких філософів і поетів. Склад його проповідей, – хоч і значно кращий від складу перекладів, виданих під його проводом, – і все ж дивоглядний і переповнений метафорами.

Є кілька проповідей, де Епіфаній захоплюється питаннями сучасного життя. В одній з таких проповідей, що починається словами: “Людіє, сьдящіє по тьмъ”, проповідник говорить про необхідність знання і гнівно виступає проти тогочасних прихильників неучтва, а для прикладу згадує про Марка Катона, що виступав проти грецької просвіти в Римі. “В нинішній час, – говорить він, – багато ми бачимо осліплених людей, що полюбили темноту обмеженості, ненавидять світло науки, завидують тим, що бажають ним просвітити інших, шкодять їм обмовами, лукавством, обманом, подібно тому, як сови, по своїй природі, люблять темноту і ховаються, як засіяє сонячне світло, так і ці духові сови, ненависники науки, сховаються в любо їм темряву, коли ясна благодать пресвітлої царської милості захоче знищити темноту, прогнати темну обману і ласкаво дозволить засіяти світлу науки просвіщати природний людський розум”. Ця любов до просвіти виражається у його науці до священників, де він так повчає священника: “Дбай і старайся всім серцем і душою, скільки твоєї сили стане, наставляй на царя і всіх засібних людей, щоб всюди закладали школи для малих дітей, а за це, більше всіх чеснот, одержиш відпущення гріхів своїх!” [22].

Наука для священників помітна також і в інших сучасних відносинах, тому що проповідник повчає священників, що вони повинні говорити своїм духовним дітям. Зокрема, він наказує священникам, які настанови потрібно

давати для панів, щодо їх слуг і підвладних. “Будь для слуг своїх таким, яким хочеш, щоб був для тебе владика. Не накладай на пахарів роботи над їх сили, не гнівай їх, щоби голосіння їх і зітхання не дійшли до Господа. Нехай вони мають справедливий поділ в роботі і данині. Краще набути мало користі з правдою, як багато з неправдою. Дивися, як тяжко добувають вони для себе свої потреби: ті виправляються в далеку дорогу суходолом і морем, добувають собі достатки довгою розлукою з домом, інші двигаютъ ярмо щоденного терпіння в тяжких пахарських роботах, збирають земні плоди і цінять найменше зернятко” [23]. У слові про милостиню проповідник живими кольорами відображає людське страждання, що потребує допомоги.

Він не дуже любить тих, що просить милостині і добросердніше відноситься до тих, що соромиться просити. Він виступає також проти мандрування ченців та черниць і вказує на причини цього мандрування, домагається, щоб архієреї намагалися усунути це безчинство, і влаштували для них богодільні і притулки, а також братства і товариства милосердя. Хто буде давати гроші, а хто допомагати своєю працею. Кожної неділі будуть братчики сходитися на пораду між собою. Сторонні відвідувачі будуть приходити і сповіщати братчиків про людські потреби. Братчики будуть радитися, кому, чим і скільки допомогти. Жінки можуть заснувати своє товариство милосердя. Наостанку Славинецький дає пораду заснувати скарбницю і давати з неї бідним позички без відсотків [24].

До цієї думки, очевидно, спонукав Епіфанія Славинецького приклад українських братств, з тією різницею, що товариство, котре він хотів заснувати, було чисто добродійне, тим часом як українські братства мали ціль давати захист православ'ю і дитячій науці. Одна з проповідей ченця була проти розкольників, яких він називає непокірними і дорікає їм не від себе, а від імені Церкви, та дорікає переважно тим письменникам, що сіяли в народі твори проти поправки книг.

Крім усіх згаданих творів, Епіфаній Славинецький написав ще кілька канонів, похвальних слів: радісний лист до княгині Радивилової, твір про усунення з престолу патріарха Нікона, твір “о псалмахъ, превращенныхъ отъ Аполлинарія” та інші [25]. Ще не зовсім відомі і досліджені всі його твори.

Епіфаній Славинецький помер 19 листопада 1675 р., переписавши київському братству свою невелику бібліотеку. Крім книжок залишилося по ньому 80 червінців і срібний годинник з ланцюжком вартістю 20 рублів. Червінці розіслали по різних українських монастирях, а більшу частину книжок залишили в Москві, окрім тридцяти з лишнім видань, що були вислані у київське братство [26].

Епіфанія Славинецького поховано у московському Чудовім монастирі. Він залишив по собі не лише декілька літературно-мистецьких та релігійно-філософських пам'ятників, але й велику школу учнів і продовжувачів “Книжкової справи”.

Таким чином, можна стверджувати, що:

– з середини XVII століття в Україні обсяги та якість книговидавання досягла небувалих для сусідніх держав розмірів. Гетьманщина, а згодом і Слобожанщина перетворилися в регіони з високим загальним рівнем освіти, науки та книговидавництва. Зокрема, українські друкарні за кількістю видань та їх накладом перевершили всі інші східнослов'янські друкарні;

– українські книжки мали великий попит не лише в українському середовищі, але й в тогочасній Москві. Книжки для читання, книжки церковні, шкільні підручники, наукові твори – все це величезним потоком йшло з України до Москви, справляючи великий культурний і політичний вплив на читачів;

– ці успіхи спонукали керівництво Росії в другій половині XVII ст. ініціювати так звану “Книжкову справу”, реалізація якої на першому етапі передбачала запрошення до Москви найвідоміших українських книговидавців, перекладачів та упорядників;

– протягом декількох десятиріч другої половини XVII століття такі відомі вихідці з України як Арсеній Сатанівський, Епіфаній Славинецький, Дамаскін Птицький, Семен Полоцький та інші забезпечили вихід в світ низки релігійних, філософських, науково-просвітницьких та літературно-мистецьких праць та трактатів;

– серед усіх вихідців з України помітно виділялася постать Епіфанія Славинецького під керівництвом якого в Росії було надруковано такі книги, як “Служебник” з передмовою, “Часослов”, дві “Тріоди”, “Слідовання Псалтир”, “Обпа Миня”, “Ірмолог”, “Нова Скрижаль”. Ця література відіграла помітну роль в розбудові та підсиленні Російської Православної Церкви, а через неї і опосередковано на зміцнення російської державності.

Література

1. Бокань В., Польовий Л. Історія культури України. – К., 2001. – С. 69.
2. Гуржій О., Чухліб Т. Гетьманська Україна – К., 1999. – С. 147-148.
3. Бокань В., Польовий Л. Вказана праця. – С. 70.
4. Харлампович К. Малороссийское влияние на великорусскую церковную жизнь. – Казань, 1914. – Т. 1. – С. 74-75.
5. Огієнко І. Українська культура. – К., 1992. – С. 192-197.
6. Історія народів Росії. / Авт. кол. під кер. Серіщева Я. М. – К., 1992. – Т. 1. – С. 230.
7. Огієнко І. Українська література. Репринт 1918. – К., 1991. – С. 26.
8. Никольский Н. История русской церкви. – М., 1988. – С. 79-80.
9. Гуржій О., Чухліб Т. Вказана праця. – С. 144.
10. Там само.
11. Русская историческая библиотека – СПб., 1880. – Т. 6. – С. 231.
12. Борисов Н. Церковные деятели средневековой Руси XIII-XVII вв. – М., 1988. – С. 188.
13. Греков Б. Історія СРСР. – К., 1950. – Т. 1. – С. 479.

14. Самойленко С. Книжкові зібрання у Ніжині в XVII – XVIII ст. // Київська старовина. № 2. – 2002 р. – С. 65-69.
15. Никольский Н. Вказана праця. – С. 130.
16. Соловьёв С. История России с древнейших времён. – М., 1993. – Кн. XI. – Т. 21. – С. 670.
17. Огієнко І. Українська література. – С. 67– 69.
18. Огієнко І. Українська Церква. – К., 1993. – С. 127.
19. Грушевський М. З історії релігійної думки на Україні. – К., 1992. – С. 192.
20. Борисов Н. История Отечества. – М., 1998. – С. 107–116.
21. Ключевский В. Курс русской истории. – М., 1989. – Ч. V. – С. 163–167.
22. Костомаров М. Історія України в життєписах визначніших її діячів. – Львів, 1918 – С. 387-389.
23. Грушевський М. Вказана праця. – С. 193-195.
24. Карамазин Н. И что была тогда Россия. – Харьков, 1990. – С. 183.
25. Соловьёв С. Избранные труды. Записки. – М., 1986. – С. 193-195.
26. Скрынников Р. Государство и церковь на Руси в XII-XVII вв. – Новосибирск, 1991. – С. 164.

Т. М. Петрик

*старший викладач кафедри економіки та управління
Хмельницького інституту МАУП*

КУЛЬТУРА МОВИ ЕКОНОМІСТІВ

За умов реформування економіки, оновлення всіх сфер нашого суспільства, розвитку нових форм ринкових відносин держава потребує економістів, професійна компетентність яких змогла б забезпечити конкурентоспроможність фахівця на ринку праці.

Проблема формування професійного мовлення студентів-економістів як складової міжкультурної комунікації є досить актуальною в наш час і визначається суттєвими змінами в Україні й у світі: процесами глобалізації та переходу до полілогу культур; розбудовою української держави й реформуванням економіки; бурхливим розвитком міжнародних стосунків та міграційними процесами; зняттям догм у суспільних науках та створеними можливостями для вільного вияву всього розмаїття світоглядних позицій; перебудовою в сфері освіти, скерованої на гуманізацію, виховання громадянина, втілення цільової установки щодо розвитку даних природою задатків; трансформацією підходів у навчанні студентів.

Засобом взаємодії економіста у фаховій діяльності є професійне мовлення. Проблему мовлення вивчали ряд науковців. Бігич О. Б., Бражник Н. О., Гапонова С. В. вважають, що “мовлення – індивідуальне, динамічне,

ситуативно зумовлене; є найуніверсальнішим засобом комунікації” [4, с. 59]. За визначенням академіка С. Гончаренка, мовлення – це “функціонування мови в процесах вираження та обміну думок, конкретна форма існування мови як особливого виду суспільної діяльності” [5, с. 213]. Проблему професійного мовлення вивчала Л. Я. Романова. Вона визначає професійне мовлення учнів профільного ліцею як “мовленнєву діяльність, що передбачає вільне володіння спеціальною економічною термінологією в умовах навчання, наближених до професійної мовленнєвої діяльності” [6, с. 13].

Професійне мовлення економіста – це мовленнєва діяльність, у процесі якої економіст лаконічно формулює свою думку і висловлює її за допомогою системи мовних засобів, лексичний зміст яких містить спектр спеціальної професійної термінології. Дане висловлювання має бути логічним, послідовним, аргументованим, зв’язним і цілісним. Формування професійного мовлення ми розглядаємо як педагогічний процес, систему методів та прийомів і спеціальних вправ, спрямованих на формування у студентів-економістів професійного мовлення як засобу взаємодії у просторі європейської комунікації.

Література

1. Держава і освіта. Національна доктрина розвитку // Освіта України. – 2001. – № 29. – С. 4–5.
2. Philip A. Neck, Robert E. Nelson Small enterprise development: Policies and programs. Second (revised) edition. – Geneva: International Labour Office, 1987. – 282 p.
3. Куклін О.В. Бізнес-клас! (Концептуальні засади підготовки фахівців із комерційної діяльності) // Вища освіта України. – 2002. – № 2. – С. 82–85.
4. Бігич О. Б., Бражник Н. О., Гапонова С. В. та ін. Методика навчання іноземних мов у середніх навчальних закладах: Підручник. – К. : Ленвіт, 1999. – 320 с.
5. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник. – К. : Либідь, 1997. – 76 с.
6. Романова Л. Я. Формування професійного функціонального мовлення учнів ліцею при вивченні економічних дисциплін: Дис. ... к.пед.н.: 13.00.04. – Львів, 2000. – 222 с.
7. Наукові основи методики літератури: Навчально-методичний посібник / За редакцією доктора педагогічних наук, професора, члена-кореспондента АПН України Н. Й. Волошиної. – К. : Ленвіт, 2002. – 344 с.
8. Педагогічна майстерність: Підруч. / І. А. Зязюн, Л. В. Крамущенко, І. Ф. Кривонос та ін.; За ред. І. А. Зязюна. – К. : Вища шк., 1997. – 349 с.
9. Вендина Т. И. Введение в языкознание: Учебн. пособие для педагогических вузов. – М. : Высш. шк., 2001. – 288 с.

Сергій Причишин
*протоіерей, кандидат богослов'я,
клірик Хмельницької митрополії УПЦ,
старший викладач кафедри теології
і Українського Православ'я
Хмельницького інституту МАУП*

ВПЛИВ СТАРОПОЛЬСЬКОЇ МОВИ – МОВИ СПІЛКУВАННЯ МІСТ ПОДІЛЛЯ, ВОЛИНИ ТА ГАЛИЧИНИ В XVI-XIX СТ. – НА РОЗВИТОК СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Область польських вимов обіймає собою колишнє Царство Польське (без північної частини в минулому Сувалкської губернії і деяких місцевостей Седлецької і Люблинської губ.), суміжні з ним колишні повіти Гродненської, Віленської і Ковенської губерній (нині території сучасних Білорусії і Литви, частину Східної Пруссії, Вармію у Західній Пруссії, маленьку частину пруської провінції Померанії, Мазовії, що населена мазурами, провінцію Познанську, східну частину Пруської і Австрійської Сілезії і Західну Галичину. На схід, повз Північно-Західний краю, польська мова розповсюджувалася шляхом колонізації, утворивши особливу литовсько-польську вимову. У Південно-Західному краї (Поділля) польською говорила значна частина панів-землевладельців і міщан. Багатолюдні польські колонії існують в Сполучених Штатах Північної Америки та у Бразилії. Польська мова належить до західної групи слов'янських мов і разом із полабською мовою, що вимерла, складають більш тісну групу, яку не дуже вдало називають лехицькою [4, с. 460–462].

Ще в період великого переселення народів у мовах західних слов'ян почали накопичуватися германські впливи і запозичення. В свою чергу, кількість слов'янських запозичень в германських мовах незначна в порівнянні з кількістю германських слів в слов'янських мовах [1, с. 94, 95]. Головні відмінні ознаки польської мови: **ro, lo, rze, le** (із початковим коротким звуком **e**) – на місці українських форм повноголосних, а також звуки **c, dz** – на місці українських **ч, ж**. Польська мова має ще багато інших особливостей, але слід зазначити дві найбільш характерні, в особливості перша, тому як вона розвилася з праслов'янських поєднань єдиних лише в польському середовищі та формує відміну польської мови від всіх інших, не виключаючи навіть і “лехицької” групи, яка належить до західної [4, с. 460–462]. Також характерне збереження в польській мові носових голосних звуків, які в певну історичну епоху існували тільки в давньоболгарській або т. з. церковнослов'янській мові [3, с. 24–28; 4, с. 460].

Давньоруським формам: **горох, молот, берег, свеча, межа, муж, язык** відповідають польські слова: **groch, młot, brzeg, świeca, miedza, mąż, język**. Не дивлячись на раннє (в XIII ст.) відокремлення Сілезії і на політичну

самостійність князівства Мазовецького, що тривала до XVI ст., в цих областях не сформувалися вимови, які можна було б виділити до окремої групи. Велика Польща, Мала Польща, Мазовія і т. д. – все це терміни виключно географічні; вимови великопольські або малопольські слід також розуміти тільки в значенні географічному [4, с. 461]. Виключення в цьому відношенні складають тільки вимови кашубські, які, разом взяті, виділяються в окрему групу, які досить різко мають відміну від групи інших польських вимов; але деякі вчені вважають вимови кашубські в вузькому розумінні цього слова не польськими, а полабськими (див. дослідження проф. Бодуена де Куртене “Кашубский язык, кашубский народ и кашубский вопрос”, СПб., 1897). Порівняльну однорідність польських вимов можна пояснити тим, що поляки, вірогідно, зайняли з самого початку свого поселення в нинішній Польщі досить невеликий простір і трималися суцільною масою, яка з часом розросталася та розширювалася. В XIX–на поч. XX ст. дослідники польських вимов не займалися питанням про їх класифікацію, а тільки збирали матеріал, з якого до цього часу не можна зробити точних висновків ані про межі тої чи іншої вимови, ані про їх фонетичні або які-небудь інші особливості [4, с. 462].

Узагалі польські вимови відрізняються від літературної мови набагато більшим багатством звукових відтінків. Не обмежені граматичними правилами, вони вирують різноманітністю форм, які в літературній мові більш зазнали процесу асиміляції. Народ зберіг деякі старі форми, що віджили вже свого віку в літературній мові (напр. т. з. відмінні голосні звуки, подвійне число у відмінах); в інших випадках він просунувся далі, ніж інтелігентні класи, та створив форми, які мабуть, ще з’являться на літературному полі (втрата в деяких випадках носової вимови голосних, закінчення родового відмінку множини іменника середнього роду на *-ów* і т. д.). В місцевостях, які були порівняно пізніше колонізовані поляками, долі польської мови були неоднакові. Так, наприклад, в Люблінському краї народ розмовляє майже зовсім чистою літературною мовою; в Північно-Західному краї у мові не тільки народу, але й освіченого класу утворилися такі особливості, як, наприклад, вимова сполучень польської *cie, zia, siu* подібних до українських *це, зя, сю* або помітне продовження ударної голосної, не говорячи вже про безліч руських, українських, білоруських слів, витіснили собою відповідні за своїм значенням польські слова. Історичні долі польської мови стають відомі тільки починаючи з XIV ст. [4, с. 463].

Про польську мову дохристиянських часів може сказати дещо тільки порівняльна граматики. Існує припущення, що від дохристиянської епохи залишилися письмові польські пам’ятки; біда лише в тому, що ніхто цих пам’яток й досі прочитати не може. Йдеться про т. з. прильвицькі та микоржинські рунічні надписи; частина перших визнана сфальсифікованою, але ідентичність деяких, так само як і двох микоржинських, до цього часу відстоюється іншими вченими, хоча зміст цих надписів і вони пояснюють, з

лінгвістичної, зовсім незадовільно (проф. Фр. Пекосинський, “*Kamienie Mikorzynskie*”, Краків, 1896). Наприкінці XIX ст. проф. філологічного відділення Краківської академії наук Пекосинський доводив, що на одній із середньовічних монет знаходиться рунічний польський надпис, але спроба пояснення його не увінчалася успіхом: частина його так і залишилася загадковою навіть для самого проф. Пекосинського [4, с. 463].

Разом із запровадженням у Польщі християнства, починається в і її писемність, але на перших порах не польська, а латинська. Хоча, можна, із впевненістю припустити, що перші проповідники, які прийшли до Польщі близько 968 р. з Чехії, де ще була свіжою пам'ять про діяльність св. Кирила і Мефодія, принесли з собою не тільки латинські, але й слов'янські богослужбові книги [6, с. 348]. Є історичні свідоцтва про те, що в Польщі ще в XI ст. деяких церквах зберігалось слов'янське богослужіння (проф. Абрагам, “*Organizacja Kościoła w Polsce*”, Львів, 1890). Якщо це дійсно було так, то єдиним письмовим пам'ятником того часу міг би слугувати відомий уривок римсько-католицького служебника, т. з. київський, про який проф. Соболевський, основуючись на точній передачі юсів, робив припущення, що він міг бути написаний в Польщі. Сліди впливу церковно-слов'янської мови на польську дуже важко можливо було би відкрити, якщо це дійсно було б зробити за допомогою самого ретельного граматичного аналізу [4, с. 463].

Вплив латинської мови тривав, навпаки, до самого початку XVIII ст.; на досить тривалий час латина витіснила собою місцеву вимову не тільки з церкви, але й зі всіх галузей суспільного життя, повставши мовою королівського двору, адміністрації, суда, науки, літератури. В епоху гуманізму і відродження Кохановський, Кльонович, Оржеховський та ін. поруч із національною мовою вживали і латину. В XVII ст. Польща мала латинського поета Сарбевського, твори якого ще наприкінці XIX - на початку XX ст. входили до складу програм британських гімназій як зразки чистого класичного складу [4, с. 464]. До складу польської мови ввійшла тому велика кількість латинських полонізованих слів, а також деякі латинські звороти мови та синтаксичні особливості. З іншого боку, в польських пам'ятках XIV і XV ст. помітні чисельні сліди чеського впливу. З Чехії до Польщі тривалий час приходили священики, які приносили з собою релігійні, спочатку католицькі, потім гуситські книги: вони читалися, перекладалися, перероблялися. Чеський народ, який майже на ціле століття раніше за Польщу прийняв християнство, виробив багато релігійних термінів і культурних слів, які з часом перейшли до польської мови, і до нашого часу зберігають не зовсім полонізовану форму (напр. *wahac się* – коливатися, не вирішуватися на що-небудь). Згодом, ця вже полонізована форма прижилася в сучасній українській мові. Є й такі слова, які, народившись в чеському середовищі, настільки привилися в Польщі, що тепер, не знаючи їх історії, їх не можна відрізнити від корінних польських

слів. Вплив чеської писемності можна прослідкувати до XVI і навіть до XVII ст. [4, с. 464].

Дуже рано стала надавати свого впливу і німецька мова, причому не тільки літературним шляхом, але й через німецьку колонізацію польських міст. Згодом самі німецькі міщани зовсім полонізувалися, але польські євреї до наших днів вживають в домашньому вжитку викривлену німецьку мову (жаргони ідішу). Таким шляхом до польської мови ввійшло багато слів, що позначали незначні поняття, та ще більше – назви ремесел, знаряддя, товарів, різного начиння й т. п. Латинський і чеський вплив торкнувся майже тільки літературної польської мови, німецька ж мова, проникла в самі глибини прошарки народу [4, с. 465].

В другій пол. XVIII ст. польська літературна мова зазнала французького впливу, який залишив після себе деякі сліди в словах і в зворотах мови, особливо серед інтелігенції до середини XIX ст. включно – що не могло не відбитися на розвитку польської літературної мови. Східні сусіди поляків до XX ст., на думку Мацеєвського, мало мали значення для історії польської мови. Сліди литовського впливу жалюгідні, але білоруські та українські діалекти мають більш важливу роль, й досі недостатньо досліджену. Мацеєвський (*“Piśmiennictwo polskie”*, т. II, Варш., 1852) стверджував, що польська мова XVI ст. зробилася м’якшою під впливом руської мови того часу; на його думку, Рей, Шимонович і багато інших польських письменників того часу ввели до вжитку руські слова, які збагатили польську мову. Досить помітний вплив руської мови на польську наприкінці XVIII – на початку XX ст. У цей період польська молодь, яка виховувалася в російських школах, зазвичай або зовсім не була знайома, або зовсім не знайомилася з польськими науковими термінами, або ж забула їх, вводячи до польської мови багато російських назв: особливо це відчувалося в мові польських юристів того часу. Мова періодичних видань, особливо варшавських щоденних газет, в цей час вирувала русизмами, які поступово стали інтегруватися до вишуканої літератури. Наприклад, нерідко зустрічався навіть у добрих письменників такий порядок частин речення, чужий для старопольської мови: *“człowiek, syn którego...”* (замість *“człowiek, którego syn...”*) або *“o tem i myśleć niepodobna”* (замість *“o tem nawet myśleć niepodobna”*). Таких русизмів, досить непоодиноких не тільки в Царстві Польському, але навіть у Галичині та в Познані того часу, можна було нарахувати досить багато. Галицькі та познанські поляки не цуралися німецького впливу, який виражався частково у виборі слів, й частково на загальному характері складу. Кращі польські письменники завдавали великих зусиль до того, щоби відстояти недоторканість рідного слова як від російського, так і від німецького впливу. Вбачаючи панівне становище польської шляхти в західних і південно-західних землях України, ці метаморфози в розвитку польської мови згодом стали відчутними навіть у мовному просторі українського села початку XX ст. [4, с. 465]

В епоху прийняття християнства і в безпосередньо наступні за тим віки центр державного життя знаходився в Малій Польщі, внаслідок чого там почав зароджуватися та міцніти розумовий рух. Хоча в тодішньому житті панувала латинська мова, тим не менш вона не могла витіснити в середовищі освічених класів народної мови. Перші польські королі навряд чи вміли вільно говорити латиною; навіть польське духовенство на перших порах знало латину лише настільки, щоби служити месу. Під корою літературної і адміністративної латини народна мова не тільки співіснувала, але непомітно вдосконалювалася. Основу його складали велькопольські діалекти; але з перенесенням столиці в Краків мова зазнала дій вимов малопольських; в результаті сформувалася мова, яка тепер майже однаково близька до всіх польських вимов, але ані з одним із них не тотожна.

Початкові долі цієї мови прослідкувати досить важко, тому що від перших часів до XIV ст. не залишилося жодного більш значного розміру пам'ятки, а наступні пам'ятки, до XVI ст., не дають стійкого підґрунтя для фонетичних досліджень. Річ у тому, що поляки запозичили латинський шрифт, який не задовольняв звуковим потребам польської мови; цілий ряд звуків позначався однією і тою ж літерою або сполученням літер, та з іншого боку, цілий ряд літер і їх сполучень нерідко слугував для виразу одного і того ж звуку. Ось чому можна тільки в самих загальних рисах позначити хід розвитку польської мови до XIV ст. Це зробив Бодуен де Куртене в творі "Про давньопольську мову до XIV ст." (Лейпциг, 1870). Починаючи з XIV ст. задача дещо полегшується завдяки уривкам проповідей, показам свідків у судах (т. з. польською "roty przysiąg"); пісні "Bogurodzica", яку приписують св. Войцеху, Біблії королеви Софії, молитовнику Навойки, молитвам Вацлава, духовним пісням, перекладам статутів і багато ін. Особливо важливе значення мають свентокржижські уривки – єдина пам'ятка, що зберегла нам такі, наприклад, старовинні форми, як *togo, tomu* (замість пізніших, вже в XV ст., *tego, temu*); вона ж вказує на те, що в XIV ст. форми аориста і перехідного часу (імперфекта) були ще зовсім звичайні в польській мові [4, с. 465].

У XV ст. поляки стали займатися питанням про впорядкування правопису. Так, Паркош з Журавиці, що жив близько 1440 р. написав перший твір з цього предмету, але ще на латинській мові ("Antiquissimus de orthographia polonica libellus", вид. в Познані в 1830 р.). У XVI ст. польська мова вже остаточно домінувала над латинською. Головною причиною цієї зміни було релігійне бродіння: новатори намагалися розповсюджувати свої вчення серед народу, тому з цією метою і почали писати народною мовою. В свою чергу, католики, захищаючи власну віру, також були змушені польською. У творах Рея, Кохановського, П. Скарги польська мова виявилася придатною до вираження всіх другорядних понять і тонких поетичних почуттів. Тим не менш, письменники того часу розуміли, що між рівнем їх ідей і розвитком мови ще не було повної відповідності, тому вони

старалися вводити нові слова. В XVI ст. Заборовський видає твір “Orthographia” (1518), Мончинський – словник латинсько-польський (1564), Статориус – “Polonicae grammaticae institutio” (1568). В тому ж столітті вже польською розмовляють король у палаці та суддя в трибуналі, польською пишуться судові вироки, ведуться сеймові наради, співаються духовні пісні [4, с. 465]. За правління Сигизмунда-Августа (до 1572 г.) всі державні акти для Польщі пишуться тільки польською. Наприкінці XVI ст. польська мова переходить і до Литви, де з того часу на сеймах місцеві шляхтичі почали говорити виключно польською мовою. На думку Вишневецького (“Historja Literatury polskiej”, Т. VI), промова депутата Мелешко, яку було проголошено на сеймі близько 1600 р., була, вірогідно останньою, що була промовлена білоруською. В Україні на Волині XVII ст. почали складати державні акти польською мовою. Тоді ж остаточно ополячилася місцева шляхта[2, с. 81; 5, с. 149–150].

Натовп бездарних письменників XVII ст., бажаючи наслідувати склад своїх великих попередників, майже незбагненно спотворив польську мову. Тільки серед небагатьох – Потоцький, Коховський, Пасек – писали без штучних прикрас, мовою природною, сильною, образною та живою. Розмовна мова вривається до літератури, але не надовго. Вже у XVIII ст. вона поступається більш штучній вимові, дещо театралізованій внаслідок французького впливу. Але французька мова не вторглася так грубо до польської літератури, як латина – в попередньому столітті: вона лише допомогла полякам згладити шорсткість мови, виключити зі вжитку вульгарні слова, створити більш вишуканий склад вимови (Трембецький, Красицький). Молоде покоління поч. XX ст. знайшло склад своїх попередників досить холодним, соромливим [4, с. 465]. Буря романтизму розбила вщент систему псевдокласиків, які, читаючи перші твори Мицкевича, сумували про те, що їх мова потерпала від нашествия варварів у вигляді провінціалізмів, неологізмів і великій чисельності запозичених слів, навіть з татарської і арабської мови. Романтики самі з часом дещо остигли в своєму революційному зав'язі, але все ж таки, зруйнувавши межі, що стримували мову, вивчивши письменників XVI ст., вдосконалили, оживили та ушляхетнили мову так, що їх наступникам вже небагато залишалося зробити в цьому відношенні.

З письменників початку XX ст. кращим майстром мови і складу виявився Г. Сенкевич. Ми вже згадували про польських граматиків XVI ст. З пізніших більш за всіх краща граматика польської мови О. Копчинського (видана в 1778 р.), на якій виховувалося багато поколінь польської молоді. В XIX-XX ст. кращими посібниками слугують: “Grammatik der polnischen Sprache” (Б., 1864, перекладено на рос. мову), Смітта, “Gramatyka pols.” (1663) Малецького і “Gram. jęz. pols.” А. Кринського (В., 1897). З історії мови самий видатний твір написав проф. А. Калина “Historja języka polskiego” (Львів, 1883). З порівняльних граматик польської мови краща

належить Ф. Малиновському. Повну бібліографія творів, що присвячено польській мові., зібрано в “Prace Filologiczne” (Т. I, Варш., 1886) і в “Archiv für Slavische Philologie” (Supplement-Band, Б., 1892). “Польско-русский словарь и Рус.-Польский словарі”: Дубровського, Потоцького та ін.

Література

1. Гимбутас М. Славяне Сыны Перуна; Древнегерманские заимствования в языке славян. – М. : Изд. Центрполиграф, 2004.
2. Дорошенко Д. Історія України; Громадські верстви серед українського населення. – К. : “Освіта”, 1993.
3. Иером. Алипий (Гаманович). Грамматика церковно-славянского языка. – М. : Изд. “Художественная література”, 1991.
4. Лось И. Польский язык // Брокгауз Ф. А., Ефрон И. А. Энциклопедический словарь: в 86 т. / – Т. XXV. – СПб. : Тип. Акц. Общ. “Издательское дело”, бывш. “Брокгауз–Нефрон”, 1899.
5. Федорів Ю., свящ. Історія Церкви в Україні / Репринтне видання 1967 р. – Львів : Вид. від. “Свічадо”, 2001.
6. Юнгеров П. А. Введение в Ветхий Завет /Общее историко-критическое введение в Священные Ветхозаветные книги; Истоия текста славянского перевода в рукописном виде. – М. : ПСТБИ, 2003. – Кн. I.

О. В. Прус

*завідувач бібліотечно-інформаційним
відділом Хмельницького інституту МАУП*

УКРАЇНСЬКА МОВА ЯК ОСНОВНИЙ ЧИННИК НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ В УКРАЇНІ

Українська мова - невід’ємний державний атрибут, що зберігає свою історичну спадкоємність від давньокіївської доби. Як мова найчисленнішого, найстаршого і титульного етносу українська мова відповідно до загальноприйнятої світової практики виконує функцію єдиної державної мови в Україні.

Державність української мови є ключовим чинником консолідації українського суспільства на всій території України, формування сучасної української політичної нації, символічним уособленням української державності, гарантією збереження національної ідентичності українського етносу і державної єдності України. З огляду на це українська нація і держава мають забезпечувати відродження і захист української мови, якісну розбудову українського мовного простору.

Українська мова є мовою найбільшого корінного етносу України і невід’ємною базовою ознакою його ідентичності протягом багатьох століть.

Незважаючи на складні умови тривалих періодів бездержавності української нації та її територіальної роз'єднаності, українська мова зберегла свою самодостатність і стала важливим чинником возз'єднання українських земель і відновлення соборної незалежності України.

Українська мова в Україні призначена виконувати різноманітні функції, зокрема забезпечити консолідацію, єдність і вільний культурний розвиток українського народу, стояти на сторожі збереження його ідентичності та здорового духовного і ментального розвитку.

Українська мова - не лише засіб спілкування, а й скарбниця духовного і культурного спадку українського народу. У витворених протягом віків різноманітних формах буття української мови (старовинні усні перекази і літописи, народні пісні і думи, казки і міфи, поетичні і прозові твори тощо) зберігаються історична пам'ять і досвід нації, глибинні витoki її світоглядних і моральних цінностей, віддзеркалюються національні традиції і узвичаєння, звичаї і навички, тобто ознаки, що притаманні саме цій спільноті і тому є унікальними складовими національної ідентичності. Одночасно українська мова створює мовний простір, який є природним середовищем буття української нації. Його збереження є неодмінною умовою самого її існування і базовою матеріальною гарантією забезпечення мовних прав українців.

Суть заходів держави на підтримку української мови полягає не в її насильному нав'язуванні, а в тому, щоб надати громадянам України, які раніше були позбавлені свободи вибору, можливість вільно опанувати мову батьків і (або) свідомо вивчити мову свого громадянства з урахуванням перспектив, які відкриває її знання для самовдосконалення, самореалізації і повномасштабного здійснення конституційних прав та утворити умови для реалізації таких перспектив.

Принципове значення для майбутнього української мови і української держави має національна мовна свідомість і мовна гідність. У їхньому формуванні чільну роль має відігравати українська інтелектуальна еліта, насамперед вище керівництво держави, яке своїм особистим прикладом і зусиллями має утверджувати престиж української мови, української нації і держави. Вільне володіння державною мовою юридичний обов'язок кожного громадянина України.

Занепокоєння науковців і широкої громадськості викликає якість українського мовлення та масове поширення такого загрозливого для української мови явища як суржик, необґрунтоване вживання іншомовних слів, коли їм є цілком повноцінні відповідники в українській мові. Одне з першочергових завдань мовної політики - очистити мову від негативних нашарувань, вберегти її від засмічення та деградації. Особливого значення це набуває в тих сферах діяльності, які пов'язані з загрозою масового тиражування недоброякісних мовних зразків. Мовлення дикторів і журналістів теле- і радіостудій в ефірі, дублювання та титрування фільмів

мають бути еталонними. Виконання нормативних вимог до якості мови стане обов'язковою умовою отримання дозволу на право займатися освітньою, медичною чи рекламною діяльністю, а систематичне їх порушення передумовою для позбавлення ліцензії.

Існують спроби культивувати в суспільстві уявлення про українську мову як ущербну й непрестижну. Насправді її пізнавальний, виражальний і комунікативний потенціал надзвичайно потужний. Український словник один із найбагатших у світі. Українська мова входить до третього десятка демографічно найпоширеніших мов світу і за цим параметром друга серед слов'янських. Значна частина її словника значно старша за майже півторатисячолітню історію її вживання в різних сферах громадського й культурного життя.

Українська мова - старописемна мова з великою історико-культурною спадщиною. Держава має піклуватися про наукове дослідження і публікацію давніх писемних пам'яток, їх популяризацію, використання їхніх елементів для збагачення ресурсу сучасної літературної мови. Залишається актуальним збереження й вивчення діалектів української мови - джерела її самобутності й життєвої сили.

Мова тісно пов'язана з мисленням і психологією людини, з суспільною і масовою свідомістю, з життєдіяльністю етнічних спільнот і модерних націй, з історією народів і їхніми звичаями. В онтологічному та етнопсихологічному плані мова постає як один з найважливіших феноменів національної культури. І. Огієнко у своїй праці "Українська культура" зазначав: "Мова – це наша національна ознака, в мові наша культура, ступінь нашої свідомості. Мова – це форма нашого життя, життя культурного й національного, це форма національного організування. Мова – душа кожної національності, її святощі, її найцінніший скарб ... І поки живе мова – житиме й народ...".

Незважаючи на відсутність належної підтримки української мови з боку української держави, серед громадськості поступово утверджується думка, що українська мова є одним із атрибутів державності, що престиж цієї мови має бути вищим. Тут потрібно зауважити, що офіційного статусу російської мови прагнуть лише 22% етнічних росіян, а 59% респондентів усіх національностей вважають, що підвищення статусу російської мови може призвести до загострення міжнаціональних стосунків в Україні.

Потрібно розмежувати процес спілкування в родинних, особистих, інтимних ситуаціях (у зв'язку з принципами національно-персональної автономії таке спілкування може здійснюватись будь-якою мовою) і комунікативний процес в офіційних ситуаціях. В Україні (як і в інших європейських країнах) кожен громадянин має право розмовляти в приватному житті будь-якою мовою, має право належати до будь-яких релігійних і культурних спільнот, але одночасно він є представником конкретної політичної нації, що внутрішньо зобов'язує його, як патріота

своїї держави, вільно володіти та користуватись (як мінімум – у офіційних ситуаціях) державною мовою, визнавати і виконувати закони цієї держави, не порушувати загальнонаціональні інтереси, бути закоріненим у дану культурно-політичну спільноту та не зневажати символи, атрибути, звичаї й традиції “титульної нації” (рівень особистої культури представників національних меншин залежить у цілому від знання мови титульної нації країни проживання, а відтак для неукраїнців, що проживають в Україні, знання української мови є показником їхньої високої культури).

Підвищенню авторитету української мови має сприяти якнайшвидше практичне впровадження єдиного загальнонаціонального правопису. Однак, і після цього розвиток української мови має залишитись об’єктом науково обґрунтованого нормування і вдосконалення.

Державна мовна політика спрямовується також на підтримку і збереження української мови в середовищі українських спільнот за межами України шляхом надання відповідної допомоги громадським об’єднанням українців, центрам української культури, культурно-освітнім закладам українців в інших державах.

Отже, мова – це консолідуючий націоцинник, тому мовне питання є одним із стратегічних питань державної політики України. Державна політика стосовно української мови має базуватися на таких пріоритетах: українська мова є мовою освіти, науки і технологій, суспільного життя, ЗМІ, бізнесу та реклами. ЗМІ повинні йти в цих процесах попереду суспільства, а не плентатися позаду нього.

Література

1. Воропаєва Т. Українська мова як базова основа національної ідентичності // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. – К., 2007. – Серія: Українознавство. – Вип. 11. – С. 13–17.
2. Герасимова О. Держава та мова в контексті процесів глобалізації // Політичний менеджмент. – 2007. – № 5 (26). – С. 32–38.
3. Джозеф Дж. Языки национальная идентичность // Логос. – 2005. – № 4. – С. 4–32.
4. Сабадуха В. Національна ідея як провідний чинник подолання кризи ідентичності в Україні // Проблеми політичної психології та її роль у становленні громадянина Української держави: 36. наук. пр. / За заг. ред. М. М. Слюсаревського; Упоряд. Л. А. Найдьонова, Л. П. Черниш. – К. : Міленіум, 2005. – Вип. 4. – С. 436–444.
5. Данилюк І. “Мовні конфлікти” та конструювання етнічної і національної ідентичності // Соціальна психологія. – 2005. – № 3 (11). – С. 43–51.

ДОСВІД ЗАПРОВАДЖЕННЯ ДВОМОВНОСТІ ОСВІТИ В ЗАРУБІЖНИХ КРАЇНАХ

У сучасних світових реаліях є надзвичайно важливим володіння не тільки рідною мовою, але й іншими іноземними мовами. Це пояснюється швидким перебігом подій у сучасному інформаційному середовищі та необхідністю міжнародного спілкування у різних галузях науки та культури, спричинених науково технічним розвитком та активною міграцією населення.

В українському інформаційному просторі останні п'ять років лунають суперечки з приводу впровадження офіційної двомовності в освіті. Питання двомовності піднесено в Україні до рівня політичного. Проте це є суцільно особистим питанням всебічного саморозвитку людини. Особливого значення набуває сьогодні питання білінгвізму і його успішне впровадження та використання в освіті.

Явище білінгвізму можна розглядати з двох точок зору. З одного боку, білінгвізм або двомовність – це умовно вільне використання індивідом двох мов (індивідуальний білінгвізм); з іншого боку, білінгвізм – це така мовна ситуація, при якій у мовній спільноті панують дві мови (масовий білінгвізм) [1].

Серед типових прикладів країн з офіційним білінгвізмом Канада, Бельгія, Фінляндія, Казахстан та інші. Неофіційний білінгвізм відповідає ситуації, коли офіційно визнана (знову таки внаслідок законів) лише одна з двох мов, що найбільш часто використовується населенням цієї держави. Разом з тим, невизнана на рівні офіційної, друга мова продовжує вживатись значною частиною населення достатньо широко [2]. Саме до таких держав сьогодні, в силу певних історичних причин, належить Україна, як і деякі інші держави на географічному просторі колишнього Радянського Союзу.

Розглянемо досвід впровадження білінгвальної освіти в Північній Ірландії, Національними мовами Північної Ірландії є гельська – офіційна мова – та англійська як друга офіційна. Однак англійська є рідною мовою та мовою повсякденного використання більшості населення. Департамент освіти та науки Північної Ірландії відповідає за більшість загальних аспектів системи освіти. Зокрема, програма восьмирічного навчання у початкової школі включає в себе предмети, які вивчають англійською та ірландською мовами. Характерна особливість початкової та середньої школи у Північній Ірландії полягає в тому, що навчальний план пов'язує дві мови: ірландську та англійську. Вибір мови як засобу навчання визначається бажанням батьків та спільноти, її зміст базується на історичному та культурному

спадку. У програмі початкової школи не вивчаються європейські мови, це можна робити у позаурочний час. На другому рівні навчання кількість мов, які школи можуть запропонувати для вивчення, є обмеженою, тому що ірландська є обов'язковим предметом. Більшість учнів ірландську не використовують у повсякденному житті та дома, але вивчати її та інші іноземні мови престижно. Однак інші фактори, історичні, культурні та психологічні, сприяють тому, що рідна мова посідає особливе місце в душі кожного ірландця, що, у свою чергу, сприяє її вивченню. Тільки чотири сучасні іноземні мови, крім ірландської, вивчають у середніх школах Північної Ірландії: французьку (60%), німецьку (30%), іспанську (3%) та палійську (0,5%) [3, с. 135].

Прикладом білінгвістичної освіти є США. Розвиток двомовної освіти в США відбувався паралельно із розвитком демократичних свобод у американському суспільстві і відповідно до його потреб мав циклічний напрямок: двомовне навчання в США зазнавало як прискорень у розвитку (1960-ті, 1970-ті, 2006–2009 рр.), так і затримок (кін. 1980-х, 1990-ті, 2001–2005 рр.). Зміни у білінгвальній освіті були результатом впливу певних сил: судової, законодавчої, виконавчої, політичної, громадської [4, с. 153]. Особливо важливою в еволюції двомовної освіти була роль, яку відіграли дві основні опозиційні групи: прибічники і противники білінгвальної освіти. В результаті суперечок між лінгвістами Америки з'являються все більш вдалі, результативні програми для масового використання, їхньою метою є те, щоб жодна дитина не залишилася поза увагою. Спеціалісти намагаються враховувати політичні, освітні, соціальні та інші чинники, які впливають на шкільну підготовку всіх учнів. Основною мовою в білінгвістичній освіті США є англійська, а другу обирає спільнота штату.

В Англії двомовне навчання стосується, в першу чергу, учнів – вихідців із сімей мігрантів, які не так давно прибули до країни, школярів, національні традиції і мову яких батьки та родичі намагаються зберігати вдома, а також завдяки відвідинам церкви чи мечеті. Слід зазначити, що кількість представників національних меншин, які проживають на території Англії, досить численна, зокрема, тут можна почути мови арабську, бенгальську, урду, кантонську, гуератську, грецьку, хіджі, італійську, турецьку, українську і тощо. Двомовність населення присутня в школі, на роботі, в релігійних общинах, культурному житті та в засобах масової інформації [4, с. 157]. Особливість досвіду Англії полягає в тому, що він сприяє швидшій адаптації дітей мігрантів в англomовному середовищі, надає можливість англomовним дітям вивчати європейські мови та долучатися таким чином до їх культурних і наукових надбань.

Стосовно Фінляндії, то тут крім фінів, живуть шведи та саами (жителі Крайньої Півночі Європи, також називаються лапландцями). Громадяни Фінляндії зобов'язані знати, як мінімум дві мови – фінську та шведську. Обидві мови мають статус офіційних. На всіх упаковках товарів, етикетки

пишуться на двох офіційних мовах. Навчання ведеться на двох мовах рівноцінно [5].

В Африці білінгви зустрічаються всюди. Багато африканців, які живуть в містах розмовляють на двох мовах: вдома вони зазвичай розмовляють на своїй рідній мові, а на державній службі та роботі користуються французькою, чи англійською, в залежності від історичного колоніального минулого.

По даним ряду досліджень, білінгвів у світі більше, ніж монолінгвів. Відомо, що біля 70% населення земного шару в тій чи іншій мірі володіють двому чи більше мовами. Вважається, що двомовність позитивно впливає на розв'язок пам'яті, вмінні розуміти, аналізувати, кмітливості, швидкій реакції, математичним навичкам та логіці. Білінгви, які повноцінно розвиваються, як правило, добре вчаться і краще інших засвоюють абстрактні науки, літературу та іноземні мови [6].

Актуальність навчання на білінгвістичній основі визначається перш за все всезагальною тенденцією до інтеграції в економічній, культурній та політичній сферах, що в освітній сферах зумовлює інтеграцію до предметного знання, та направленості на пізнання цілісної картини світу. З врахуванням цих тенденцій навчання на двомовній основі забезпечує, тим хто навчається, широкий доступ до інформації в різних предметних сферах, отримання нової інформації у відповідності з індивідуальними потребами, можливістю безперервної освіти, а також підвищує конкурентоздатність на загальноєвропейському та світовому ринках.

Література

1. Дашковская Я. Бути білінгвом...: [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://h.ua/story/82759/>
2. Словник української етнографії: [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://etno.us.org.ua/blog/glossary/18.html>
3. Нікольська Особливості шкільної білінгвальної освіти у Великій Британії // Наук. записки ім. М. Гоголя. – 2011. – № 2. – Психол.-педагог. науки. – С. 131–134.
4. Зайцева Н. Г. Соціокультурні засади розвитку двомовної освіти в США // Наук. записки ім. М. Гоголя. – 2011. – № 1. – Психол.-педагог. науки – С. 155–158.
5. Солнцева Е. О перспективах развития двуязычного образования: [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bilingual-online.net>
6. Светлова Н. А. Сколько языков знает билингв?: [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://www.svetozar.ru/index/id/386971>

БІЛІНГВІЗМ ЯК НЕВІД’ЄМНА ЧАСТИНА СПІЛКУВАННЯ УКРАЇНСЬКИХ ПІДЛІТКІВ

Слова іншомовного походження – невід’ємна частина української лексики, їх запозичення тісно пов’язане з історією нашого народу, що на різних етапах формування та розвитку власної державності вступав у багатоманітні політичні, соціально-економічні та культурні відносини з іншими народами світу і, таким чином, збагачував та змінював свою мову. Кожна мова має ряд запозичень з інших мов і українська мова не є виключенням. Проте особливістю української мови сучасних підлітків є наявність занадто великої кількості слів іншомовного походження, що пояснюється поширенням білінгвізму серед української молоді.

Білінгвізм (двомовність) – специфічний стан суспільного життя, при якому спостерігається і є визнаним факт функціонування й співіснування двох мов у межах однієї держави [1].

Поняття “білінгвізм” походить від латинського слова *bilingua*, що означає подвійна мова. Людина, яка здатна використовувати в ситуаціях спілкування дві різні мовні системи, – білінгв, а сукупність відповідних умінь – білінгвізм (двомовність) [2].

Білінгвізм трактується, як здатність до оперування кількома мовами. Проте, в ідеальному розумінні, це означає досконале або майже досконале, володіння кількома мовами, та ситуація, коли мовлення на одній мові не переплітається зі словами з іншої мови.

В переважній більшості українських підлітків відсутнє досконале володіння хоча б однією мовою, навіть рідною українською мовою, і тому наслідком такого “нерозвиненого” українського білінгвізму є молодіжний “суржик”.

У спілкуванні української молоді переважають координативний білінгвізм, тобто білінгв володіє двома мовами однаково і переключається з однієї мови на іншу, залежно від ситуації, та субординативний білінгвізм, коли мовець володіє лише однією мовою, а друга мова перебуває під її впливом [3].

Білінгвізм українських підлітків будується здебільшого на підвалинах української та російської мов.

За результатами останніх досліджень, білінгвами стають діти, які потратили в двомовне середовище від народження і до 11 років. Становлення мовної особистості в білінгвальній сім’ї є цікавим питанням. Дослідження, проведені в мовному середовищі міста Суми, встановили, що члени двомовних родин, у яких мати розмовляє українською мовою, а

батько – російською, користуються українською мовою частіше, ніж ті мовці, в родині яких мати розмовляє російською мовою, а батько – українською [3]. Ці дані підтверджують думку про те, що мовна поведінка членів сім'ї в більшості випадків зумовлена саме мовою матері, що можна пояснити більш значущою роллю матері у вихованні.

Слід відмітити, що майже 85% українських сімей є білінгвільними, що пояснюється тим, що батьки та прабатьки української молоді виросли в російськомовній державі СРСР, само тому переважаючою мовою спілкування у сім'ях є російська, а з українським мовним середовищем діти зіштовхуються як правило у дитячих садочка, школах та ВНЗ.

Крім того українська молодь не може бути апіорі монолінгвами, оскільки живе в інформаційну епоху, а більша частина радіо-, теле-, та інтернет-інформації надається російською мовою, а в тій частині мовлення, яка ведеться українською спостерігаються порушення орфоепічних, акцентуаційних, лексичних, граматичних, орфографічних і пунктуаційних норм української мови.

Крім того велику роль в формуванні українських білінгвів мають соціальні інтернет-сітки, спілкування в яких ведеться на російській мові з використанням недопустимих граматичних скорочень та графічних об'єктів, які заміняють словесні враження.

Білінгвізм ставить молодь у двояке становище, з одного боку вважається, що білінгвізм є відзнакою високого розуму, з іншого підліткам досить важко виражати рівноцінно свої думки на обох мовах через відсутність достатнього словникового запасу з мов, якими вони оперують. Більша частина словникового запасу формується у школі під час вивчення творів вітчизняних та зарубіжних письменників. Лише в останні роки українські видавництва почали активно перекладати твори світової літератури на українську мову, проте україномовні книги зарубіжних письменників є дорогими та малодоступними, і тому школярі та студенти читають книги переважно старих видань на російській мові, що не сприяє збільшенню словникового запасу рідної української мови. Що ж стосується творів українських письменників, то забезпеченість книгами вітчизняних авторів не є стовідсотковою, і учні задовольняються лише короткими переказами та критичними статтями в шкільних підручних, а це не дає повноцінного результату у поповненні словникового запасу.

Білінгвізм, на нашу думку, став би незаперечною перевагою українських підлітків в світовому культурному середовищі, як би він був присутній у чистому вигляді, тобто підлітки повноцінно володіли двома чи більше мовами. Даного результату можна досягти лише за допомогою всебічного соціокультурного розвитку української молоді. Нажаль такі всеохоплюючі соціокультурні програми розвитку молоді недостатньо підтримуються на державному рівні, а тому розвиток “правильного”

білінгвізму залежить від оточення, яке формується навколо підростаючого покоління і яке повністю залежить від нього.

Література

1. Словник української етнографії: [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://etno.us.org.ua/blog/glossary/18.html>
2. Вікіпедія: Двомовність: [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://uk.wikipedia.org>
3. Дашковская Я. Бути білінгвом...: [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://h.ua/story/82759/>
4. Стецюк І. Я. Мова музичного каналу “М1” (Культуромовний аспект) // Наук. часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. – 2009. – Вип. 3. – С. 237–242.

В. О. Юшкевич

*старший викладач кафедри психології та
соціально-гуманітарних дисциплін
Хмельницького інституту МАУП*

МОВНЕ СПІЛКУВАННЯ І СОЦІАЛЬНІ РОЛІ КОМУНІКАТОРІВ

Кожна людина має потребу у спілкуванні, налагодженні соціальних контактів. Постає вона як необхідність у нових враженнях, почуттях, знаннях, у бажанні поділитися з кимось своїми переживаннями й думками, обмінятися певною інформацією, налагодити стосунки.

Спілкування є невід’ємним аспектом існування людини, важливою передумовою формування її як соціальної істоти, взаємодії з різноманітними спільнотами, а також необхідною умовою існування суспільства. У процесі спілкування відбувається інтелектуальна та емоційно-чуттєва взаємодія індивідів, досягається єдність і злагодженість їх дій, що зумовлює формування спільних настроїв і поглядів, взаєморозуміння, згуртованості й солідарності. Вони необхідні в колективній діяльності, оскільки становлять культурно-комунікативну основу соціального життя суспільства. У процесі розвитку індивіда потреба у спілкуванні має соціально-вибірковий характер.

Одним із важливих компонентів системи масової комунікації є комунікатор. Деякі учені намагалися показати комунікаторів у вигляді динамічних підсистем, функції яких зумовлені соціально-психологічними, політичними, культурологічними факторами. Необхідність аналізу комунікаторів як учасників процесу спілкування є беззаперечним. Власне, характер, зміст, спрямування комунікації залежать від постатей комунікаторів та їх соціальних ролей.

Перш ніж говорити про типи комунікаторів, необхідно розглянути загальнонаукові й методологічні засади аналізу осіб, від яких залежить процес комунікації.

Такою загальнонауковою й методологічною основою розмови про природу комунікатора є теорія діяльності або її варіант – теорія мовної діяльності.

Основним концептом теорії мовної діяльності є уявлення про людину як про активного мовця або сприймача повідомлення, які перебувають у стадії породження або сприймання та розуміння висловлювання. Таким чином, можна сказати, що процес комунікації відбувається у формі породження висловлювання, повідомлення, твору, тексту і в формі сприймання та розуміння висловлювання, повідомлення, твору, тексту.

Отже, з погляду форми комунікації, комунікатори поділяються на комуніката й комуніканта. Ким же є комунікатор на етапі породження або сприймання висловлювання? Яка його природа?

Відповівши на ці запитання, ми зможемо поділити комунікаторів на професійних і непрофесійних.

Професійним комунікатором є той комунікатор, який усвідомлює власні процеси передачі або споживання інформації, керує ними, удосконалює свої уміння й навички, професійно (тобто майстерно) організовує процес передачі або переробки інформації.

В основі будь-якої професійної діяльності лежить активність людини у вигляді системи умінь та навичок. В цілому, ця система властива людям у звичайних, не виробничих ситуаціях, у яких проявляються прості форми відносин між людьми. Усвідомивши цю активність, на науковій основі оцінивши доцільність і необхідність своїх навичок як автоматично і точно виконуваних дій, спрямованих на досягнення певного результату, удосконаливши систему навичок, людина таким чином перетворила цю активність у програму, а результат – у мету специфічної для неї – виробничої діяльності. Те, що в звичайних ситуаціях людина робить автоматично, майже несвідомо, у виробничій ситуації вона добре усвідомлює. Вона контролює свої дії, керує ними, удосконалює їх структуру.

З цього випливає, що психологічною основою формування людини як спеціаліста є обов'язкове усвідомлення своєї активності в звичайних ситуаціях, контроль за нею, можливість удосконалення її структури на науковій основі й перетворення її в предмет особливого виду діяльності, що називається виробничою або професійною. На цій психологічній основі виникає виробничник, ділова людина, професіонал.

Таким чином, оволодіння спеціальністю можливе завдяки вивченню свого “виробництва”, тобто завдяки оволодінню тим процесом, який є суттю “виробництва”. Відповідно, спеціаліст повинен мати систему таких професійних умінь, які формуються на основі знання про своє

“виробництво” і являють собою складну систему інтелектуальних та фізичних дій, спрямованих на оволодіння виробничим процесом з метою отримання необхідного результату. До речі, професійні уміння й покладені в їх основу професійні навички називаються професіограмою.

Отже, питання про професійного комунікатора пов’язане з аналізом тієї психологічної основи, на якій і формується його професіоналізм.

До професійних комунікаторів належать професійні мовці та професійні співбесідники (аналітики мовлення).

Професійні мовці формуються на основі усвідомлення процесів породження висловлювання, механізмів виникнення повідомлення, усвідомлення тих факторів (чинників), які впливають на мовця під час виникнення повідомлення.

У теорії мовної діяльності виділяють такі фактори, які впливають на механізм породження висловлювання: мотив, мета, смисл, ситуація.

Мотив – це опредмечена потреба людини. Якщо у людини є потреба зробити добро, то ця потреба має бути виражена у конкретних формах бажання і конкретних предметах людської діяльності, які можуть нести добро. Мотив, таким чином, виступає стимулом, поштовхом діяльності людини. Він визначає зону адекватних для задоволення потреби цілей, а також зону адекватних йому дій. Так, зробити добро, наприклад, у формі матеріальної допомоги передбачає ряд фізичних та інтелектуальних дій, що здійснюються, зокрема, у мовній формі, тобто мовлення. Мовлення при цьому є підсистемою дій, які включаються в загальну систему дій, викликаних мотивом. Мовлення, на думку О. О. Леонтьєва, основоположника радянської психолінгвістики, не є самоціллю. Воно по суті не є діяльністю, а є системою дій, які підпорядковані, як і інші, немовні дії, потребам людини та мотивові. Мовлення – це засіб, зняряддя досягнення певних цілей.

Те, які саме дії будуть виконані під впливом мотиву, залежить від інших факторів, зокрема ситуації. Варто говорити про соціальну ситуацію та її варіанти, наприклад комунікативну ситуацію.

Соціальна ситуація має свої параметри: соціальний час, соціальний простір, соціальні ролі. Залежність будь-якої дії, і зокрема мовної, від соціального часу очевидна. У народній свідомості відбита ця залежність через можливість/неможливість вибору тієї чи іншої теми, наприклад, від періоду дня чи ночі або іншого часового періоду. Так, перед сном не можна згадувати чорта; коли квочка висиджує курчат, не можна у дворі говорити про смерть і т. п. Якщо ж необхідність сказати є, то вдаються до евфемізмів.

Соціальний простір також впливає на виконання, зокрема, мовних дій. У нас – за кордоном, тут – там, у місті – у селі і т. д. – ось та просторова парадигма, від якої залежить тема, розробки теми і т. п.

Соціальні ролі – це люди, які мають певний соціальний статус, певний вік, певний рівень розвитку, певну психологію, певний

психофізіологічний стан у момент породження висловлювання або його сприймання. Мовець враховує всі ці параметри соціальних ролей, перебуваючи в той же час сам соціальною роллю. І від його параметрів залежить його ж мовлення.

Під впливом мотиву й соціальної ситуації формуються цілі дій, або завдання (мета дана у конкретних умовах називається завданням).

У комунікативній ситуації формуються комунікативні цілі (комунікативні завдання), які мають бути досягнутими мовцем для задоволення потреби.

Ціль – це прогнозований, уявний результат дії, який має бути досягнуто і який зберігається в пам'яті до тих пір, поки реальний результат дії не збіжиться з уявним, тобто поки мети не буде досягнуто. Кожна мета має свій предметний зміст. Предметним змістом комунікативної мети завжди є певна фізична, емоційно-вольова або розумова реакція співбесідника.

У системі означених факторів відбувається процес породження висловлювання. Таким чином, своїми мовними діями мовець ніби відповідає на запитання: що, де, коли, з ким, для чого, під впливом чого. Аналізуючи мовлення людини, важливо збагнути смисл сказаного чи написаного, тобто з'ясувати причину, стимул, мотив мовлення. Смисл мовлення (комунікативний смисл) – це відношення комунікативної мети до мотиву діяльності.

Серед професійних комунікаторів є й професійні співбесідники. Професійними співбесідниками можуть бути читачі, глядачі, слухачі, які виступають у ролі аналітиків та інтерпретаторів мовлення.

Література

1. Зарецкая Е. Н. Риторика. Теория и практика речевой коммуникации. – М. : Дело, 1999. – 480 с.
2. Зернецька О. В. Глобальний розвиток систем масової комунікації і міжнародні відносини. – К. : Освіта, 1999. – 351 с.
3. Різун В. В. Літературне редагування. – К. : Либідь, 1996. – 240 с.
4. Різун В. В. Мовлення в структурі професійної діяльності журналістів // Журналістика. Преса. Телебачення. Радіо. – К. : Либідь, 1990. – Вип. 22. – С. 73–78.

В. В. Олійник
*к.пед.н., старший викладач кафедри психології
та соціально-гуманітарних дисциплін
Хмельницького інституту МАУП*

Н. В. Поян
*студентка групи КП-31
Економіко-правового коледжу при
Хмельницькому інституті МАУП*

СУЧАСНІ МОВНІ ПРОБЛЕМИ В УКРАЇНСЬКІЙ ДЕРЖАВІ

Традиційно щороку 9 листопада в нашій країні на державному рівні відзначається День української мови (свято запроваджено в 1997 р. за ініціативою Всеукраїнського товариства “Просвіта” ім. Т. Шевченка Указом Президента України “Про День української писемності та мови”), одночасно й відбувається протест проти нищення рідної мови. Те, що вона тривалий час знищувалася неофіційно, - давно визнаний факт. Так само як і те, що інформаційний простір України є переважно неукраїнський і інформаційна війна спрямована фактично проти України та української мови. На сучасному етапі мова все більше витісняється в щоденному вжитку.

Ми знаємо чимало імен кращих синів і дочок українського народу, зокрема діячів науки, культури, освіти, які, незважаючи на тяжкі випробування долі, весь свій талант, зусилля, а нерідко й життя віддавали на вівтар боротьби за одвічну мрію – здобуття своєї державності. Серед таких постатей, реабілітованих історією, - й І. Огієнко.

Мовознавець і літературознавець, редактор і видавець, перекладач і поет, ректор і міністр, православний митрополит та історик української церкви І. Огієнко чесно і сповна служив українській справі, до останніх днів свого довгого й важкого життя не полишав діяльності на ниві відродження нації, в захисті рідної мови, культури в цілому. У багатому й різноманітному доробку вченого найвагоміше місце посідають дослідження і розвідки з питань розвитку української мови. Діяч українського відродження Іван Огієнко писав: “Мова – душа кожної національності, її святощі, її найцінніший скарб. В мові наша стара й нова культура, ознака нашого національного визнання... І поки живе мова – житиме й народ, як національність. Не стане мови – не стане й національності: вона геть розпорошиться поміж дужчим народом” [2, с. 4, с. 8].

Нині актуальна *проблема двомовності* в нашій державі. Адже, якщо буде прийнято новий Закон про мови, то він приведе до ліквідації української мови. Вона стане мовою внутрішнього спілкування невеличкої, найбільш затятої, певною мірою інтелектуально розвиненої спільноти, яка намагається не піддаватися зовнішнім впливам. Вважаємо, що мова має бути мовою всього народу, а не його невеличкої частини.

Видатний мовознавець Олександр Потебня у своїх працях порушував питання двомовності. Він зазначав, що дитина має виховуватися на національній основі – звичаях і традиціях українського народу. На думку вченого, мова передається генетично з роду в рід, від дідів і прадідів онукам [3, с. 32].

В Україні двомовність – природне явище. Але володіння двома мовами вимагає правильного користування. На жаль, ми часто говоримо змішаною мовою, яку в побуті називають суржи́ком. Тому серед мовних обов'язків наших громадян слід виділити ще один – дотримуватись культури українського мовлення. Кожний з нас повинен дбати про свою мовну культуру і вимагати цього від інших.

Оскільки українська мова є національним надбанням українського суспільства, то вона повинна охоронятися та підтримуватися державою. Мовна політика як одна із складових частин державної має бути спрямована на забезпечення оптимального функціонування української мови в усіх сферах життя українського суспільства, їх подальшого розвитку та взаємодії.

У творчому доробку Великого генія українського народу - Тараса Шевченка - значну увагу приділено проблемі української мови: поки жива мова в устах народу, доти живий і народ, що нема насильства більш нестерпного, як те, яке прагне відняти в народу спадщину, створену численними поколіннями його предків [5].

Громадяни нашої держави, як і всякої іншої, мають мовні обов'язки, що полягають у захисті та збереженні рідної мови. Українцям потрібно усвідомлювати, що захист рідної мови – найприродніший і найпростіший, найлегший і найнеобхідніший спосіб національного відродження і самоутвердження, а володіння нею – не заслуга, а обов'язок справжніх патріотів. Вважаємо, що знання рідної (державної) мови не обмежує можливості вивчати інші мови – споріднені і неспоріднені.

Можна сказати, що мовне питання в нашій країні є досить дражли́вим. Це пояснюється особливостями історичного розвитку держави. Протягом тривалого часу здійснювалося штучне звуження сфер застосування української мови, що призвело до зменшення кількості тих, хто вважав українську мову рідною.

На сучасному етапі наболілою є *проблема формування україномовного інформаційного простору* нашої держави. Українізація українського інформаційного простору відбувається повільно, тому що переважна частина ЗМІ є власністю окремих олігархічних угруповань, зацікавлених, першочергово, економічними уподобаннями. Українські вчені довели, що сучасний масований інформаційний вплив уже не вимагає прямої чи прихованої пропаганди. Цілком досить тривалого й системного перебування особистості в інформаційному соціумі іншої держави. Відбувається тісний інформаційний зв'язок з іншою країною, що призводить

до духовної і психічної нівеляції власного мовного імунітету [1, с. 273]. На нашу думку, варто було б виділити час (10-15 хвилин щодня) на радіо й телебаченні для мовних консультацій.

Слід виділити ще й таку назрілу проблему - це *відсутність мовної стійкості*, що є набутою рисою української ментальності. Сучасні вчені-лінгвісти стверджують, що в нашої нації дуже занижений поріг гідності. Гідність українця необхідно виховувати з дитячого садочка. Тоді зі шкіл і вищих навчальних закладів не виходитимуть люди, байдужі до української культури [4, с. 29]. Опанування мовою має відбуватися систематично й постійно у прийнятній для пересічного українця формі, поступово для різних регіонів.

Розкриємо про *мовну освітню проблему*. Мовна ситуація в Україні значною мірою залежить від вивчення української мови як базової дисципліни в загальноосвітній школі. Нові мотиви опанування державної мови (вихід на рівень міжнародного спілкування, дипломатичних відносин та ін.) вимагають оновлення методики викладання української мови, диференційованого підходу до визначення мінімальних, достатніх і спеціальних ґрунтовних знань та умінь з української мови. Неперервна мовна освіта, починаючи з материнської (родини) школи і закінчуючи професійною, спеціальною освітою, має бути орієнтована на виховання мовної особистості, на природне бажання повернутися в щоденному побутовому спілкуванні до призабутих родинних традицій, на створення українського середовища в усіх сферах суспільного життя, на прагнення удосконалити високо культурне інтелігентне спілкування літературною мовою. Адже не можна побудувати українську державу без державності української мови.

Мовна освіта повинна дати українській державі і суспільству, головне, - громадян, які (незалежно від етнічного походження) вільно володіють державною мовою, тобто сучасною українською літературною мовою, її стилями жанрами; забезпечувати інтелект державі, тому в школі викладання української мови має сприяти духовному, морально-естетичному вихованню дитини. Громадянам України вивчення державної української літературної мови насамперед дає змогу: гарантію реалізувати всі права і свободи в межах української держави на всіх виробничих, державних, виробничих посадах; можливість реалізувати творчі здібності в усіх сферах культурно-освітнього життя; мати доступ до джерел українського державності - культури, науки, літератури, мистецтва, традицій і можливість для постійного зростання відповідно до соціальної ролі. І головне - відчуття єдності зі своєю державою, з землею, на якій живемо, з народом-творцем.

Варто виокремити ще одну *проблему*, в нас немає ніякого державного органу, який би слідував за чистотою використання мови, в першу чергу - на телебаченні, в рекламних текстах, у вівісках і написах, і який виправляв

би хоча би найгрубіші граматичні помилки. Також існує *проблема неузгодженості рекламних текстів іноземних товариств*, механічно перекладених в основному з англійської та інших мов романо-германської групи, в яких слова не відмінюються за мовними правилами української мови. Недостатньо розвинута ділова та технічна українська мова.

Не слід забувати, що процес становлення української мови та культури серед школярів, молоді – чи не найголовніша проблема для ствердження української нації. Мову дійсно дуже вдало порівняно з “паростком виноградної лози”. Вона така ж тендітна і вразлива, доки є молоденьким пагінцем, доки не знайшла свого місця, доки не укорінилася. Саме тому потребує застережливого ставлення. А коли паросток окріпне і розростеться, стане прекрасною плодоносною лозою, то це вже буде непотрібним. Їй вже не зашкодять квітучі паростки, які є такими ж необхідними, невід’ємними для нашої держави, на їхньому фоні лише помітнішою поставатиме міць і краса виплеканого. До того ж ми часто не цінуємо того величезного дару, що можемо сприймати твори, особливо класику літератури, поезії більш за все, мовою оригіналу. Адже жоден переклад не буде повним віддзеркаленням оригіналу, лише відбитком.

Отже, підростаючому поколінню випало складне, але почесне завдання – відродження української мови, держави, нації. І виконати його – це громадянський обов’язок. Знати, берегти і примножувати рідну мову – це повинність кожної людини.

Література

1. Матіяш Б. Проблеми функціонування та розвитку державної мови в Україні: 90-ті роки XX століття / Б. Матіяш // Державність української мови і мовний досвід світу. – К., 2000. – 282 с.
2. Огієнко І. І. (Митрополит Іларіон). Історія української літературної мови /упоряд., авт. іст.-біогр. нарисів та приміт. М. С. Тимошик/. – К. : Либідь, 1995. – 296 с.
3. Потебня А. А. Мысль и язык / А. А. Потебня. – К., 1993. – 240 с.
4. Тараненко О. Українська мова на сучасному етапі (кінець 1980-х – 1990-ті роки): старі і нові проблеми // Мовознавство: Тези та повідомлення III Міжнародного конгресу україністів. – Х. : Око, 1996. – С. 29.
5. Шевченко Т. Г. Кобзар /вступ. стаття О. Гончара; приміт. Л. Кодацької/. – К. : Дніпро, 1986. – 542 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Білий Леонід Григорович – кандидат педагогічних наук, директор Хмельницького інституту МАУП.

Авсієвич Алла Валеріївна – доктор філософії в галузі права Хмельницького інституту МАУП.

Бабій Наталія Володимирівна – викладач кафедри теорії та практики туризму Хмельницького інституту МАУП.

Бельська Катерина Юрївна – викладач кафедри загальнонаукових та загальноосвітніх дисциплін Хмельницького інституту МАУП.

Білик Наталя Валентинівна – старший викладач кафедри загальнонаукових та загальноосвітніх дисциплін Хмельницького інституту МАУП.

Вашеняк Ірина Богданівна – кандидат історичних наук, доцент, завідувач кафедри загальнонаукових та загальноосвітніх дисциплін Хмельницького інституту МАУП.

Вільчинська Світлана Борисівна – старший викладач кафедри фундаментальних економічних дисциплін Хмельницького інституту МАУП.

Гріца Олександр – учень 8-Г класу ТБЛ, м. Хмельницький.

Гуменюк Олена Вікторівна – фахівець кафедри економіки та управління Хмельницького інституту МАУП.

Гундерук Людмила Миколаївна – к.психол.н., доцент, завідувач кафедри психології та соціально-гуманітарних дисциплін Хмельницького інституту МАУП.

Івановська Тетяна Борисівна – старший викладач кафедри загальнонаукових та загальноосвітніх дисциплін Хмельницького інституту МАУП.

Костенко Дмитро Вікторович – старший викладач кафедри загальнонаукових та загальноосвітніх дисциплін Хмельницького інституту МАУП.

Михайлова Світлана Вікторівна – старший викладач кафедри теорії та практики туризму Хмельницького інституту МАУП.

Мітягіна Світлана Сергіївна – старший викладач кафедри загальнонаукових та загальноосвітніх дисциплін Хмельницького інституту МАУП.

Назарко Ірина Миколаївна – викладач кафедри загальнонаукових та загальноосвітніх дисциплін Хмельницького інституту МАУП.

Олійник Валентина Василівна – кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри психології та соціально-гуманітарних дисциплін Хмельницького інституту МАУП.

Парандій Валентина Олександрівна – директор Економіко-правового коледжу при Хмельницькому інституті МАУП.

Петрик Тетяна Михайлівна – старший викладач кафедри економіки та управління Хмельницького інституту МАУП.

Поян Наталія Володимирівна – студентка групи КП-31 Економіко-правового коледжу при Хмельницькому інституті МАУП.

Причишин Сергій – протоієрей, кандидат богослов'я, клірик Хмельницької митрополії УПЦ, старший викладач кафедри теології і Українського Православ'я Хмельницького інституту МАУП.

Прус Оксана Вікторівна – завідувач бібліотечно-інформаційним відділом Хмельницького інституту МАУП.

Українець Тетяна Борисівна – завідувач відбіркової комісії, викладач кафедри загальнонаукових та загальноосвітніх дисциплін Хмельницького інституту МАУП.

Трофименко Катерина Володимирівна – викладач кафедри економіки та управління Хмельницького інституту МАУП.

Трофименко Тетяна Андріївна – учитель світової літератури Хмельницької СЗОШ I–III ступенів № 21.

Юшкевич Вікторія Олександрівна – старший викладач кафедри психології та соціально-гуманітарних дисциплін Хмельницького інституту МАУП.

ДЛЯ НОТАТОК

This image shows a single sheet of white paper with horizontal ruling lines. The lines are evenly spaced and run across the width of the page. There are no margins, text, or other markings on the paper.

This image shows a single sheet of white paper with horizontal ruling lines. The lines are evenly spaced and run across the width of the page. There are no margins, text, or other markings on the paper.

УКРАЇНСЬКА МОВА І НАЦІЯ

Збірка наукових праць

**Здано в набір 9 лютого 2012 р. Підписано до друку 12 січня 2012 р.
Формат 60х84 1/16. Гарн. Times. Ум. друк. арк. 2,4.
Друк офсетний. Папір офсетний. Тираж 200 прим.**